

► **TEMA: De arabiske revolter
– oprør i samfund og videnskab**

- 3 Introduktion til tema: De arabiske revolter – oprør i samfund og videnskab
Morten Valbjørn & Maja Touzari Janesdatter Greenwood
- 6 Islamister i åpnere landskap: Hvilken rolle i det nye Midtøsten?
Bjørn Olav Utvik
- 15 København-Kairo, tur-retur: En sikkerhedsteori møder revolutionen
Maja Touzari Janesdatter Greenwood & Ole Wæver
- 26 Et (u)forudseeligt Mellemøsten: Samfundsvidenskaben, *point predictions*
og *pattern predictions*
Jørgen Møller
- 35 Forår i studiet af arabiske medier
Jakob Skovgaard-Petersen
- 43 Genpolitisering og postdemokratisering: Studiet af mellemøstlig politik
i lyset af de arabiske revolter
Morten Valbjørn & Rasmus Alenius Boserup

BØGER

- 52 Boganmeldelser

ABSTRACTS

- 62 Abstracts

ANSVARSHAVENDE REDAKTØR

Lektor, ph.d., Christian F. Rostbøll,
Institut for Statskundskab,
Københavns Universitet

REDAKTION

Cecilie Brøndum Boesen, Ulrik Pram Gad, Caroline Grøn,
Simon Gravers Jacobsen, Asmus Leth Olsen, Tore Vincents
Olsen, Jesper Schlæger, Jeppe Strandsbjerg, Kristian Wal-
ther.

REDAKTØR FOR BOGANMELDELSER

Ph.d.-stipendiat Jacob Gerner Hariri,
Institut for Statskundskab, Københavns Universitet

TEMAREDAKTØRER

Lektor, ph.d., Morten Valbjørn, Institut for Statskundskab,
Aarhus Universitet
Maja Touzari Janesdatter Greenwood, projektkoordinator
på CASTs *Securitizing Arab Development* projekt og specia-
lestuderende ved ToRS, København Universitet

PRODUKTION, ADMINISTRATION OG DISTRIBUTION

Jurist- og Økonomforbundets Forlag
Gothersgade 137
1123 København K
Telefon 3913 5500
Telefax 3913 5555
e-mail: forlag@djoef.dk
www.djoef-forlag.dk

TAK

POLITIK vil gerne rette en stor tak til referees på årgang
14, 2011: Jørgen Staun, Hedi Jønch-Clausen, Karina
Kosiara-Pedersen, Hans Branner, Erik Albæk, Christian
Elmelund-Præstekær, Hans-Henrik Holm, Niels Nørgaard
Kristensen, Lene Aarøe, Jessica Shadian, Rens Van Mun-
ster, Thierry Braspenning-Balzacq, Peter Starup, Niels Ole
Finnemann, Anders Blok, Yosef Bhatti, Eva Moll Sørensen,
Erik Beukel, Anders Wivel, Jesper Rangvid, Jens Erik
Kristensen, Søren Flinch Midtgaard, Jill Mehlbye, Dorthe
Pedersen, Svend Aage Christensen, Mikkel Flyverbom, Mi-
chael Rask Madsen, Theresa Scavenius, Ulrik Pram Gad,
Anders Berg-Sørensen, Matilde Høybye-Mortensen, Stig
Hjarvard, Peter Nedergaard, Marlene Wind.

FORMÅL

POLITIK er et tværfagligt samfundsvidenskabeligt tids-
skrift, der bringer artikler om politik ud fra mangfoldige
akademiske perspektiver.

Redaktionen lægger vægt på *faglighed* sikret gennem ano-
nym refereebedømmelse, *formidling*, som gør POLITIK
tilgængelig uden for universitetets mure, og endelig *politisk*
relevans.

Tidsskriftet Politik er en videreførelse af
Politologiske Studier.

TRYK

Toptryk grafisk, Gråsten
© 2012 POLITIK og forfatterne.
ISSN 1604 - 0058

ABONNEMENT

Almindeligt abonnement (4 numre).....400 kr.
Institutioner.....600 kr.
Studerende.....200 kr.
Priserne er inkl. moms; ekskl. forsendelse.
For abonnement, skriv til forlag@djoef.dk, og angiv navn
og adresse.
Herefter kommer POLITIK med posten til dig.

REDAKTION

Tidsskriftet Politik
Christian F. Rostbøll
Institut for Statskundskab
Øster Farimagsgade 5, Postboks 2099
1014 København K
cr@ifs.ku.dk
35323428
Bøger til anmeldelse sendes til samme
adresse, att. Jacob Gerner Hariri (jgh@ifs.ku.dk)

Introduktion til tema

De arabiske revolter – oprør i samfund og videnskab

Morten Valbjørn ph.d. og lektor ved Institut for Statskundskab, Aarhus Universitet.

E-mail: mortenv@ps.au.dk

Maja Touzari Janesdatter Greenwood projektkoordinator på CASTs *Securitizing Arab Development* projekt og specialestuderende ved ToRS, Københavns Universitet.

E-mail: majatouzari@gmail.com

På baggrund af en gennemgang af fem årtiers amerikansk mellemøstforskning erklærede James Bill i midten af 1990'erne, at man havde lært frustrerende lidt om mellemøstlig politik, der efter hans mening nærmest fremstod som resistent for en vestlig forståelse. Mellemøstlig politik skulle efter hans opfattelse således være kendetegnet ved at „defy observation, discourage generalization and resist explanation“ (1996, 503) og ville derfor blive ved med at komme bag på vestlige mellemøstforskere.

Der kan være god grund til at problematisere Bills udsagn, som indskrives sig i en større debat med bånd til den såkaldte områdestudiekontrovers og til spørgsmålet, om mellemøstlig politik er exceptionel (Valbjørn & Erslev Andersen 2003). Bill har dog en pointe i, at et ganske 'drilsk' Mellemøsten har udvist en bemærkelsesværdig evne til at skabe overraskelser og snyde mellemøstforskningens forventninger. I begyndelsen af 1960'erne måtte Daniel Lerner (1958) sande, at hans moderniseringsteoretiske forventning om, at „the West is what the Middle East seeks to become“ ikke kom til at holde stik. I 1970'erne underminerede borgerkrigens udbrud billedet af Libanon som en succesfuld model for, hvordan andre heterogene samfund kunne skabe politisk og økonomisk udvikling. I slutningen af 1970'erne var der heller ikke mange mellemøstforskere, som havde forudset den iranske revolution og endnu færre, at den ville udmønte sig i en islamisk republik. Ved overgangen til 1990'erne kom det som en overraskelse, at Saddam Hussein faktisk valgte at sætte handling bag sine trusler om at besætte Kuwait, og da israelere og palæstinensere indgik Oslo-aften i 1993,

kom dette også som en stor overraskelse. Trods forventningen blandt nogle mellemøstforskere om, at Palæstina ville blive det første arabiske demokrati, antog Arafats styre ikke desto mindre mange af de autokratiske træk, der var kendt fra den øvrige arabiske verden. Sidstnævnte indfrie heller ikke de optimistiske forventninger, der prægede den mere *demo-crazy*-strømning i 1990'ernes mellemøstforskning, om, at regionen stod umiddelbart over for en demokratisk revolution (se i øvrigt Valbjørn & Boserup i dette nummer). På tilsvarende vis kom den første store begivenhed i det nye årtusinde også ganske uventet, nemlig 11. september-angrebene udført af en militant islamistisk gruppe med bånd til Mellemøsten.

Sidstnævnte udløste – især i USA – en voldsom debat om, hvorvidt mellemøstforskningen havde fejlet ved ikke i tilstrækkelig grad at beskæftige sig med militant islamisme som al-Qaeda. Det mest berømte og berygtede indlæg var Martin Kramers (2001) kritik af de amerikanske mellemøststudier. De repræsenterede efter hans mening 'an empire of errors', som var blevet ødelagt af indflydelsen fra Edward Said såvel som samfundsvidenskabernes, og som burde erstattes med den klassiske orientalistik med dennes blik for Mellemøstens angiveligt helt særegne karakter. Selv om mellemøstlige overraskelser ofte har været forbundet med både kritik af og selvransagelse inden for mellemøstforskningen, har reaktionerne dog også taget andre former end den 'kramerske'. Et eksempel herpå er Frederic Volpi & Francesco Cavatorta (2006), der i forbindelse med en diskussion om demokratiseringsteorier (manglende) frugtbarhed i Mellemøsten foreslog, at vi i

stedet for hele tiden at tale om *the failure of the Middle East* burde overveje, om der kunne være tale om *failure of theory*. Med andre ord, frem for at se Mellemøsten som nærmest teori-resistent – jf. Bill ovenfor – kan det være de eksisterende samfundsvidenskabelige teorier, som er utilstrækkelige i deres nuværende udformning.

Hvis Mellemøsten nærmest plejer at vise sig fra sin mere 'drilske' side mindst én gang pr. årti, var det i 2011 høje tid for en begivenhed, der både kunne overraske og udløse en debat om, om der var noget galt, og om der var behov for selvransagelse blandt mellemøstforskere. Som bekendt skuffede regionen ikke. Det seneste år har således været præget af en enorm debat, om hvordan man skal forstå og forklare karakteren, årsagerne og implikationerne af, hvad der fra forskellige sider er blevet betegnet som 'det arabiske forår', 'den arabiske revolution', 'de(n) arabiske revolt(er)', 'den arabiske vækkelse', 'det arabiske oprør', 'det arabiske opbrud', 'den arabiske krise', hvortil kommer mindre udbredte, men ganske originale betegnelser som 'tunis-ami', 'arebellion', 'arabolution', og endelig er der dem, som taler om et 'islamistisk forår' eller om en 'facebook/twitter-revolution'. Denne mangfoldighed af betegnelser afspejler, hvordan der ingenlunde hersker konsensus om karakteren af den række af ganske forskelligartede begivenheder i den arabiske verden, som er fulgt i kølvandet på, at den tunesiske grøntsagssælger Mohamed Bouazizi satte ild til sig selv d. 17. december 2010.

Denne uenighed afspejler sig også i diskussionen om, hvad det seneste års omvæltninger i den arabiske verden betyder for mellemøstforskningen. Ligesom tidligere har den seneste mellemøstlige overraskelse givet anledning til kritik af, hvordan mellemøstlig politik hidtil har været studeret, ligesom der har lydt opfordringer til selvransagelse i mellemøstforskningen. Samtidig har det været alt andet end klart, hvad der mere specifikt skulle være i vejen udover, at (heller ikke) mellemøstforskere havde forudsagt de store omvæltninger. Gennem det seneste år er mellemøstforskningen således på den ene side blevet klandret for at have været alt for fokuseret på islamisme – på bekostning af sekulære ungdomsgrupper mv. – og autoritære regimers durabilitet og dynamik – på bekostning af muligheden for demokratisk forandring – men er på den anden side også blevet kritiseret for at være naive demokrati-optimister uden tilstrækkeligt blik for islamismens styrke (i en dansk sammenhæng sammenlign fx Erslev Andersen 2011; Hoffmann 2012; se også Utvik i dette nummer). Hvad angår den manglende evne til at forudsige det seneste års dramatiske sociale og politiske begivenheder, kan man til mellemøstforskningens forsvar anføre, at kritikken ikke er reserveret mellemøstforskningen – tænk fx på Den Kolde Krigs overraskende afslutning – ligesom det er relevant at spørge, i hvilket omfang samfundsvidenskaberne kan forventes at lave

præcise forudsigelser (se Møller i dette nummer). Hertil kommer, at det ikke er helt rigtigt, at mellemøstforskere som sådan ikke har forestillet sig muligheden for, at de siddende arabiske regimer ville blive kastet ud i en krise. Som bloggeren Nisralnasr (2011) har bemærket, har dele af mellemøstforskningen gennem årtier gang på gang spået noget sådant. Det skete blot ikke, og netop derfor var interessen i de senere år begyndt at samle sig om, hvordan man kan forstå de arabiske regimers indtil for nyligt overraskende sejlivede karakter.

Mens der kan være god grund til at argumentere for, at det seneste års omvæltninger ikke kræver, at mellemøstforskningen henfalder i en ren *mea maxima culpa*-øvelse, udgør den aktuelle debat om mellemøstforskningen dog en oplagt anledning til en indgå i en konstruktiv 'dobbelrefleksion'. Det vil sige en refleksion, der dels handler om, hvorvidt og hvordan forskellige dele af mellemøstforskningen, trods sin begrænsede evne til at lave præcise forudsigelser, faktisk tilbyder relevante redskaber til bedre at forstå og forklare forskellige aspekter ved det seneste års omvæltninger i dele af den arabiske verden. Og en refleksion der dels handler om, i hvilket omfang de aktuelle begivenheder fordrer, at vi gentænker, korrigerer eller måske helt forlader nogle af vore tidligere antagelser om og måder at forstå mellemøstlig politik på.

Med henblik på en sådan refleksion præsenterer dette temanummer fem artikler, som hver især bidrager med en brik til et samlet indtryk, både af, hvordan det seneste års begivenheder i Mellemøsten kan forstås inden for en samfundsvidenskabelig tradition, og af, hvordan de udfordrer den og fordrer gentænkning. Som eksempel diskuterer Bjørn Olav Utvik i artiklen 'Islamister i åpnere landskap: Hvilken rolle i det nye Midtøsten?', hvordan islamismeforskningen efter de arabiske revolter står over for en tofoldig udfordring: der er behov for at forstå, på hvilken måde islamistiske bevægelser vil være med til at forme det 'nye' Mellemøsten, samtidig med at man må undgå at essentialisere 'islamismen', og i højere grad have øje for de sociale kontekster og indre kampe. Ligeledes diskuterer Maja Greenwood & Ole Wæver i artiklen 'København-Kairo, tur-retur: En sikkerhedsteori møder revolutionen', hvordan Københavnerskolens møde med revolution i Ægypten ledte både til betragtninger om, hvordan sikkerhedsliggørelsesteorien finder anvendelse i en mellemøstlig kontekst, samt hvad forsøget på at forstå den ægyptiske revolution igennem teorien har betydet for Københavnerskolens egen fortsatte teoretiske udvikling.

Det er således temareaktionens hensigt, at betragtningerne i de fem artikler vil være af en bredere teoretisk og metodisk interesse, også uden for de snævre 'mellemøststudier'. Et af de mere principielle spørgsmål inden for samfundsvidenskaben om, i hvilken udstrækning det er muligt eller overhovedet efterstræbeligt at forsøge at

forudsige denne slags begivenheder, behandles af Jørgen Møller i artiklen 'Et (u)forudseeligt Mellemøsten: Samfundsvidenskaben, *point predictions* og *pattern predictions*'. Jørgen Møller debatterer her både den kritik, samfundsvidenskaben mødte, da de arabiske revolter kom bag på hele forskningsfeltet, og hvorfor det er umuligt at forudsige disse begivenheder såvel som deres specifikke konsekvenser.

Et tema, som behandles i flere artikler, er det centrale spørgsmål om, i hvilken udstrækning samfundsomvæltningerne i Mellemøsten såvel som nytænkningen inden for samfundsvidenskaben er udtryk for reelle 'revolutioner', og i hvilken udstrækning der er tale om en mere subtil udvikling. Jakob Skovgaard-Petersen beskriver i artiklen 'Forår i studiet af arabiske medier', hvordan de arabiske medier såvel som studiet af dem, har været i rivende udvikling de seneste 15 år. Denne udvikling har haft afgørende betydning for de arabiske oprør, og samtidig spiller studiet deraf en afgørende rolle for vores forståelse af dem. Temaet afspejles også i Morten Valbjørn & Rasmus Alenius Boserups artikel 'Genpolitisering og postdemokratisering: Studiet af mellemøstlig politik i lyset af de Arabiske Revolter', hvor forfatterne med et *transition to somewhere*-perspektiv på de aktuelle udviklinger i Mellemøsten diskuterer, hvordan den brede genpolitisering af de arabiske samfund fordrer en opgradering af postdemokratiseringsperspektivet.

Ved at lægge dette temanummers fokus både på det seneste års begivenheder i Mellemøsten, såvel som på hvad de betyder for samfundsvidenskabens analytiske redskaber, forsøger vi altså også at debattere videnskabens møde med 'virkeligheden', og hvilke konsekvenser det kan have for samfundsvidenskaben.

Litteratur

- Bill, J 1996, 'The Study of Middle East Politics, 1946-1996: A Stocktaking', *Middle East Journal*, vol. 50, no. 4, pp. 501-512.
- Erslev Andersen, L 2011, 'Den arabiske overraskelse', i L Erslev Andersen, H Hajjaj & CB Kjersgaard (red.), *Arabisk forår: baggrund og konsekvenser*, Ræson, København.
- Hoffmann, T 2012, 'Moderationens svære kunst', *Weekendavisen*, 27. januar.
- Kramer, M 2001, *Ivory Towers on Sand – The Failure of Middle Eastern Studies in America*, Washington Institute for Near East Policy, Washington.
- Lerner, D 1958, *The Passing of Traditional Society: Modernizing the Middle East*, The Free Press of Glencoe, N.Y.
- 'Nisralnasr' 2011, 'Actually the experts did predict the revolution ... more than once', *Nisralnasr Blog*, June 4. (<http://nisralnasr.blogspot.com/2011/06/actually-experts-did-predict.html>)
- Valbjørn, M & L Erslev Andersen 2003, 'Under Angreb – Mellemøststudier efter 11. september', *KRITIK*, no. 162-3, pp. 15-27.
- Volpi, F & F Cavatorta 2006, 'Forgetting democratization? Recasting power and authority in a plural Muslim world', *Democratization*, vol. 13, no. 3, pp. 363-372.

Islamister i åpnere landskap: Hvilken rolle i det nye Midtøsten?

Bjørn Olav Utvik er professor i Midtøstens moderne historie ved Universitetet i Oslo, og leder av Senter for islam- og Midtøstenstudier samme sted. E-mail: b.o.utvik@ikos.uio.no

Islamistenes frammarsj i kjølvannet av de arabiske opprørene gjør forståelsen av islamismen viktigere enn noensinne; dens historie til nå og dens betydning for den videre utviklingen. En realistisk vurdering av islamistene som en helt sentral faktor i opprørene fra starten er et nødvendig utgangspunkt. Forskningen må også unngå esensialisering av islamistenes ideologi, og heller nærme seg dem som dynamiske sosiale bevegelser.

En rystelse, en *intifada*, av historiske dimensjoner sender sjokkbølger gjennom den arabiske verden fra Atlanterhavet til Zagrosfjellene. Herskerne har falt i Tunis, Kairo og Tripoli. Presidenttronene vakler i Sanaa og Damaskus. Ingen arabisk hersker føler seg lenger trygg.

Dette er ikke islamske revolusjoner, ikke oppstander for å styrte sekulære ledere i religionens navn. Folket i gatene roper ikke på sharialov eller prestestyre, men på demokrati, frihet fra undertrykkelse og ydmykelse og en slutt på den allestedsnærværende korrupsjonen.

Likevel ser vi at Tunisias første valg gjorde det islamistiske al-Nahda til det overlegent største partiet. I parlamentsvalget i Egypt vant islamister av ulike avskygninger nær to tredjedeler av setene. Samtidig hadde islamistpartiet PJD stor framgang i valget i Marokko og er nå det ledende partiet i landets regjering.

Studiet av islamismen er altså viktigere enn noensinne, og begivenhetene det siste året gir grunn til en

kritisk gjennomgang av en del toneangivende analyser. Dette fordrer en realistisk oppfatning av islamistenes rolle i 2011. Derfor først om det, før jeg i slutten av artikkelen drøfter hvilke utfordringer utviklingen stiller det akademiske studiet av islamismen overfor.

Tidlig under opprørene kunne man høre en del vestlige kommentatorer snakke om at nå var islamistene på sidelinja, fordi demonstrantene fremmet krav om demokrati og ikke bar religiøse slagord. Men en vurdering av islamistenes rolle i den arabiske våren så langt gir grunnlag for å påstå: For det første var islamistene en del av oppstandene helt fra starten. Særlig er dette tydelig i Egypt, Jemen og Jordan der islamistene eksisterte som åpent organiserte grupper i utgangspunktet. Og de var og er gjennom sin overlegne organisatoriske styrke og folkelige basis, avgjørende viktige for å gi opprørene den nødvendige styrke for å vedvare og vinne fram mot de sittende regimene. For det andre er islamistene en svært viktig kraft for å føre opprørene videre i demokratisk retning i den viktige fasen som følger det gamle regimets fall. Så langt peker også alt mot at de vil komme ut av demokratiske valg som den klart sterkeste politiske kraften i regionen. For det tredje åpner frihet og demokratisering for en fragmentering av islamismen i ulike konkurrerende retninger og partier. Samtidig vil økt islamistisk deltakelse og posisjoner i et demokratisk politisk system i en vesentlig forstand bidra til sekularisering av samfunnet og av islamistbevegelsene selv.

Tatt på sengen eller sentral opprørskraft?

Mange har ment at islamistene ble tatt på sengen av revolusjonene i den arabiske verden, og bare i ettertid og gradvis klarte å komme på høyde med begivenhetene. Islamistenes motstandere klager over at de nå er i ferd med å kidnappe revolusjonene, å stjele ledelsen fra de 'egentlige' revolusjonære.

Dette henger sammen med en spesifikk fortelling om den *egyptiske* revolusjonen som har hatt betydelig gjennomslag. Her skildres følgende forløp: Demonstrasjonen som startet det hele 25. januar var organisert via Facebook og Twitter av tverrpolitiske ungdomsgrupper som 'Vi er alle Khalid Sa'id' og 6. april-bevegelsen. Uten nærmere analyse av disse bevegelsene tas det som videre premiss at det var sekularistisk orienterte ungdommer som tok ledelsen og initierte oppstanden mot Mubarak. Islamistene ble tatt på senga av det omfanget demonstrasjonene fikk, og klarte bare etter atskillig nøling og vakling å komme på banen (fx Long 2011).

Det er en rekke problemer med denne framstillingen. For det første er den knyttet til en overflattisk tolkning av det faktum at demonstrantene ikke bar islamske slagord, men fremmet allmenne krav om frihet, demokrati og slutt på korrupsjon. Saken er imidlertid at den som leser Det muslimske brorskaps programerklæringer tilbake til 1980-tallet vil se at det som topper agendaen der nettopp er de samme kravene: frie valg av de reelle makthaverne, frihet til å organisere partier og fagforeninger, politisk ytringsfrihet, bekjempelse av korrupsjon (al-Sha'b 1987; al-Sha'b 1994; Muswaddat barnamaj hizb al-ikhwan al-muslimin 2007). I seg selv er disse kravenes sentralitet altså mildt sagt ikke noen indikasjon på at islamistene var fraværende. Ser man nærmere etter var de tvert imot sentralt til stede fra starten, som vi skal se.

For det andre, om vi ser nærmere på de ungdomsgruppene som var aktive fra starten, ser vi at de gjenspeilte så godt som hele det ideologiske spekteret innen den egyptiske opposisjonen. Unge medlemmer og sympatisører av Det muslimske brorskap deltok i disse gruppene og var med sentralt helt fra starten.¹

Det at det var ungdommen som gikk i spissen avfødt kommentarer om at nå var ikke bare islamistene, men også de andre etablerte politiske gruppene i landet spilt ut over sidelinjen. Her stilles ungdommen som allmenn størrelse opp som en separat og ny politisk faktor i landet. Det er åpenbart at de arabiske revolusjonene i betydelig grad har vært et ungdomsopprør. En ny generasjon ungdom med høyere utdanning enn noen før dem, og med større kunnskaper om utenverdenen finner seg ikke lenger i å skulle bli diktert og passivt adlyde, enten det er deres egne foreldre som gir ordre eller det er patriarker i samfunnsliv og politikk. Ungdommen utviste også stort

mot og handlekraft. De var i mindre grad enn de eldre preget av inngrodde forestillinger om grensene for hva som var mulig å få til. Både innen Brorskapet og andre partier har vi sett skarp kritikk fra ungdommen mot ledelsen (Al-Ahram Weekly 2011), og i noen tilfeller har dette ledet til utbrudd og dannelsen av nye grupper. Men ungdommens kritikk av de eldre går ikke i noen spesifikk ideologisk retning. Den har dreid seg om tungroddhet og mangel på handlekraft, og om overdreven forsiktighet og for stor kompromissvilje med det gamle regimet, som da ledere for Det muslimske brorskap og det liberale Wafd under en tidlig fase av demonstrasjonene gikk i dialog med Mubaraks nyutnevnte visepresident Umar Sulayman (Shehata 2011). Men, og det er det viktige her, ungdommen representerte ikke et nytt ideologisk alternativ i Egypt, den fordelte seg over de pre-eksisterende ideologiske retningene i landet.

For det tredje stemmer det ikke at Brorskapets organisasjon som sådan var helt uforberedt på det som skjedde og bare motvillig og nølende kom med etter hvert. Etter parlamentsvalget i november og desember 2010, der Brorskapet valgte å trekke seg før annen runde på grunn av regimets hemningsløse valgfusk, sto det klart at veien til endring via gradvis reform av det autoritære regimet virket stengt. Både i desember og januar foregikk det rådslagninger blant opposisjonelle om veien videre. Det var en utbredt holdning blant Brorskapet og andre som sto det nært at gata nå var den eneste muligheten for å endre ting. Samtidig fryktet man at dersom Brorskapet skulle gå i spissen for en stor demonstrasjonsbevegelse risikerte man å bli stående alene og utsette organisasjonen for den fulle kraften til undertrykkelsesapparatet uten å oppnå noe.² Men moderorganisasjonen var fullt orientert om Brorskapsungdommens deltakelse i forberedelsene til demonstrasjonen 25. januar og velsignet denne deltakelsen. Brorskapets offisielle talsmenn gikk også i dagene før demonstrasjonen så langt de kunne i å støtte den uten at Brorskapet offisielt stilte seg bak. De erklærte at kravene var legitime og at de enkelte medlemmene selv ville vurdere om de skulle delta. Omfanget demonstrasjonen 25. januar fikk gjorde det klart for alle at en ny situasjon og en ny dynamikk var oppstått. Allerede onsdag 26. januar oppfordret Brorskapet offisielt sammen med andre politiske organisasjoner til nye demonstrasjoner fredag 28. januar.³

Av de landene som så langt har vært sterkest rystet av den arabiske våren, står det klart at der hvor det før oppstandene fantes et relativt organisert sivilt samfunn har islamistene spilt en avgjørende rolle for at demokrati-bevegelsene har vært i stand til å fortsette kampen til tross for de maktmidlene som er satt inn mot dem.

Dette gjelder for det første *Egypt*. Da Brorskapet like etter starten kastet organisasjonen inn for fullt var det avgjørende for revolusjonens suksess på i hvert fall tre måter. For det første ble den egyptiske revolusjonen kjennetegnet ved sin landsomfattende karakter. Ikke bare i de to største byene Kairo og Alexandria, men i mange titalls større og mindre byer i hele landet inkludert i Sinai og oasene i den vestlige ørkenen var det store demonstrasjoner flere ganger i uka i perioden fram til Mubarak gikk av. Dette hadde ikke vært mulig uten Brorskapet som var den eneste opposisjonsgruppa med et effektivt landsomfattende organisasjonsapparat. For det andre ble den samme organisasjonen satt inn for fullt i å organisere logistikken rundt demonstrasjonene ikke minst i forhold til den langvarige okkupasjonen av Tahrir-plassen i Kairo. I sikringen av matleveranser, helsetjenester og vakhold kom Brorskapets organisatoriske erfaring til sin rett. For det tredje spilte Brorskapet i følge mange vitnesbyrd en viktig rolle i forsvaret av Tahrir-plassen under det såkalte kamelangrepet 2. februar. Denne dagen red væpnede bølgejenger innleid av regjeringspartiet inn på plassen og søkte å drive bort demonstrantene som hadde okkupert den siden 25. januar. Den disiplinerte og koordinerte opptreden fra medlemmer av Brorskapets ungdomsorganisasjon var avgjørende i å holde forsvaret av plassen sammen i den første kritiske fasen.⁴

Også i andre arabiske land har de organiserte islamistene vært en sentral kraft i å organisere demokrati-bevegelsen. I *Jordan* har Den islamske handlingsfronten, som er Det muslimske brorskaps politiske parti, vært den helt dominerende politiske opposisjonsgruppen siden den ble dannet i 1992. Dette partiet har vært og er preget av betydelige indre motsetninger, som blant annet har å gjøre med forholdet til palestinske Hamas, og mellom opprinnelige jordanere og Jordans sannsynlige flertall av innbyggere som opprinnelig kommer fra den palestinske Vestbredden som utgjorde en del av kongeriket fra 1948 til 1967. Likevel har det vært bærebjelken i bevegelsen for reform i Jordan. Riktignok stiller ikke denne bevegelsen krav om regimets fall (*isqat al-nizam*), og utfordrer ikke monarkiet som sådan. Kravet er i stedet at den reelle politiske makten i landet skal springe ut av de folkevalgte. Derfor krever islamistene i Handlingsfronten både virkelig frie valg, en rettferdig inndeling av valgkretsene, som i Jordan har vært sterkt manipulert for å hindre opposisjonen i å vinne fram, og ikke minst at regjeringen skal springe ut av flertallet av de folkevalgte, altså det vi kjenner som parlamentarismens prinsipp.⁵

I *Jemen* kan man lett få inntrykk av at uroen siden i vår dreier seg om klanstrider og kamp mellom ulike krigsherrer, med al-Qaida lurende i kulissene. Men selv om dette også er en del av bildet, er opprøret sentralt

dreivet fram av den samme typen demokratikrefter som i resten av den arabiske verden. Tildelingen av (en tredjedel av) Nobels fredspris for 2011 til Tawakkul Karman bidro noe til å flytte fokuset i mediedekningen av Jemen tilbake til de sentrale revolusjonskreftene: ungdommen og den politiske opposisjonen. Karman er et framtrædende medlem av Jemens viktigste politiske parti på opposisjonssida, det islamistiske Reformpartiet (*Islah*). Hun er medlem av partiets Shura-råd. Islah inngår som den sterkeste komponenten i en usedvanlig brei politisk allianse for demokratisering som er bygd opp over mange år. De såkalte 'fellesmøte-partiene' (*ahzab al-liqa' al-mushtarak*) omfatter et ideologisk spekter fra islamister av ulike avskynginger i og utenfor Reformpartiet til Sosialistpartiet som er arvtakerne til det gamle regjeringspartiet i det marxistiske regimet som hersket i Sør-Jemen før sammenslåingen i 1990 (om fellesmøtealliansen se Browers (2009, 138-174)).

I det minste arabiske landet, kongeriket *Bahrain*, utløste den arabiske våren også en sterk bevegelse for demokrati. Her var kruttet på forhånd tørt etter at høsten 2010 var vitne til store demonstrasjoner fra shia-befolkningen som utgjør et flertall av Bahrains befolkning. Shiaene opplever seg som diskriminert, ikke minst i forhold til politisk innflytelse. Kongefamilien som hersker med nær uinnskrenket makt, er sunnimuslimere og har sin base i sunni-mindretallet, og ved valgene til underhuset i parlamentet, som uansett har svært begrenset makt, er valgkretsene konstruert slik at shiaenes numeriske flertall i befolkningen ikke kan komme til uttrykk. Opptøyene i fjor høst ble slått ned, men i valget seinere samme høst vant Bahrains største politiske parti, det shia-islamistiske Wifaq, alle de 18 kretsene (av totalt 40) der shia-muslimene dominerer. Selv om det ikke var de som organiserte okkupasjonen av Perle-plassen i Manama, var Wifaq ledende under reformbevegelsen våren 2011, hvor partiet også trakk alle sine representanter i protest mot undertrykkelsen av demokratibevegelsen. Kravene Wifaq stilte var de samme enkle demokratikravene som andre steder. Som i Jordan satte man ikke fram noen parole om avskaffelse av monarkiet, men krevde at regjeringen måtte utgå av et folkevalgt parlament og ikke plukkes ut på fritt grunnlag av kongen. Man ønsket også å gi parlamentet full lovgivende makt og å avskaffe overhuset som nå blir utnevnt av kongen. Denne linja ble sist bekreftet gjennom det såkalte Manama-dokumentet fra oktober 2011 som Wifaq undertegnet sammen med fire andre organisasjoner (Wathiqat al-Manama 2011).

Det som kompliserer saken er at så lenge folk i overveiende grad stemmer i tråd med de religiøse skillelinjene, så vil frie valg med valgkretser som gjenspeiler befolkningens sammensetning gi et markert shia-flertall i par-

lamentet. Dersom dette parlamentet samtidig gis reell politisk makt, så oppleves dette for svært mange sunnitter som en trussel mot deres nåværende posisjon i samfunnet. Dette slo også inn blant islamistene, i det de to sunni-islamistiske partiene i parlamentet, al-Minbar som representerer det lokale Muslimske brorskap og salafi-bevegelsen al-Asala, raskt falt på plass som forsvarere av kongens harde linje mot protestene. Selv om disse partiene langt fra har en så dominerende stilling blant sunnimuslimene som Wifaq har i shiabefolkningen, har holdningen deres bidratt til at det ble lettere å slå opprøret ned i første omgang.⁶

De øvrige landene som er sterkest berørt, Tunisia, Libya og Syria var før 2011 alle preget av en ekstrem grad av undertrykkelse som ikke ga noe rom for åpen virksomhet fra islamistiske bevegelser. I Syria har det lenge vært dødsstraff for medlemskap i Det muslimske brorskap. I disse tilfellene er det derfor vanskelig så langt å vite noe sikkert om islamistenes rolle i å initiere og drive fram opprørene i den tidlige fasen. I tilfellet *Tunisia* har vi imidlertid sett at al-Nahda i løpet av kort tid etter at Ben Ali falt, og revolusjonen ga mulighet for ledelsen til å vende tilbake fra eksil og til å bygge partiet på nytt, har fått en helt dominerende stilling etter valget til grunnlovgivende forsamling i oktober. Dette ville neppe vært mulig dersom det ikke i utgangspunktet fantes en sterk og utbredt støtte til partiet og et nettverk av aktivister som spilte en viktig rolle i alle fall fra det øyeblikket demonstrasjonene spredde seg fra innlandet til de store kystbyene. I *Libya* lå det sivile samfunn så godt som helt flatt under Qadhafi, og er bare så smått på vei til å konstituere seg. Vi vet at Brorskapet finnes, blant annet deltar folk derfra i Det nasjonale overgangsrådet (NTC). Nylig avholdt gruppen sin første konferanse i Libya siden før Qadhafi tok makten, og besluttet å danne et politisk parti (al-Jazira 2011a). Folk med bakgrunn i den mer jihadistiske Libyas islamske kampgruppe har stått sentralt i kampene, ikke minst i Tripoli-området. Disse virker i dag å ha nærmet seg det mer moderate Brorskapet ideologisk. Mye tyder på at religionen står minst like sterkt i det libyske samfunnet som i Tunisia og Egypt, og at når Abd al-Jalil, lederen for NTC, snakker om å basere lovgivningen på sharia, tar han høyde for det. Men nøyaktig hvilken rolle de ulike islamistiske retningene spilte i opprøret vet vi foreløpig lite om. Det samme gjelder *Syria*, selv om vi vet at Det muslimske brorskap har en betydelig representasjon i Det syriske nasjonalrådet som har sete i Istanbul, og som av mange ses som det mest representative uttrykket for revolusjonen.

Garantister for demokratisering?

Valget til grunnlovgivende forsamling i Tunisia 23. oktober gjorde altså islamistpartiet al-Nahda til det overlegent største. Med 37 prosent av stemmene fikk de om lag 41 prosent av representantene i forsamlingen. Med tilsvarende oppslutning ligger Partiet for frihet og rettferdighet, som er Det muslimske brorskaps politiske uttrykk, an til å vinne like under 50 prosent av setene i det egyptiske parlamentet. Sammen med andre islamistpartier samler de nær to tredjedeler av de avgitte stemmene.⁷ Legger vi til valgresultatet i Marokko og det som er sagt foran om islamistenes posisjon i samfunnet og rolle i oppstandene er det ikke usannsynlig at dette blir det typiske bildet i land i Midtøsten som gjennomfører genuint demokratiske reformer.

Det som har skjedd og skjer i Tunisia har mange positive aspekter. For det første ble valget til grunnlovgivende forsamling i følge alle rapporter gjennomført i pakt med demokratiske prosedyrer og uten voldelige sammenstøt. For det andre godtok alle partier resultatet (med delvis unntak for en populistisk bevegelse med tette bånd til det gamle regimet som fikk underkjent valget av noen av sine kandidater på grunn av brudd på valgloven). For det tredje har valgets fremste seierherre, islamistpartiet al-Nahda gått i koalisjon og dannet regjering sammen med to venstreorienterte sekulære partier som ble nummer to og tre i velgeroppslutning (al-Jazira 2011b).

Det kan vise seg å være svært gunstig for forholdet mellom islamister og andre i den arabiske verden at Tunisia kom først. Den historiske lederen for al-Nahda, Rashid al-Ghannushi, står som en av de fremste ideologene for en reformorientert demokratisk tendens innen islamismen internasjonalt.

Ideologisk hadde Ghannushi et komplekst utgangspunkt. I den tidlige fasen av sin religiøse aktivisme hadde han tett kontakt med det apolitiske konservative indremisjonsselskapet *Tablighi Jamaat*, som er basert i Pakistan, og som i det store og hele står de konservative salafiene nær i sin forståelse av islam. Men han knyttet også forbindelse med Det muslimske brorskap, og interessant nok også med den svært reformorienterte islamske tenkeren Malik Bennabi i Algerie, som Ghannushi og hans nærmeste krets valfartet til i flere år. Ut av disse impulsene vokste en tilnærming som på den ene siden klart og tydelig representerte et kall til islamsk fromhet, men som samtidig gikk langt i sin vilje til å nyfortolke hva islams budskap innebar. Dette kom ikke minst til uttrykk når det gjaldt synet på demokrati og menneskerettigheter. Ghannushi og al-Nahda var pionerer innen islamismen når det gjaldt å mobilisere kvinner og gi dem en aktiv rolle i bevegelsen, og de var først ute med å erklære uforbeholden tilslutning til prinsippet om politisk pluralisme

og maktrotasjon gjennom frie valg der alle ideologiske tendenser har rett til å delta.⁸

Men også ut over den konkrete situasjonen i Tunisia er trolig islamistenes framgang god nytt for utsiktene til demokratisering. Mange har vært skeptiske til islamistenes økende innflytelse etter revolusjonene og ser en slik innflytelse som en trussel mot virkelig demokratisering. Men dette synet står seg dårlig ved en nærmere undersøkelse av forholdene både i Tunisia og i Egypt. For det første har altså islamistene i begge land over lang tid konsistent fremmet krav om demokratisk endring, og i kraft av sin brede forankring i samfunnet har de vært den politiske tendensen som med størst effekt har fremmet disse kravene. For det andre, i kraft å være den overlegent sterkeste massebevegelsen, med mange tiårs erfaring i politisk og sosial organisering, representerer islamistene et stort reservoar av nødvendig kunnskap om hvordan drive egenorganisering. I betydelig grad har de også erfaring i å drive organisasjoner i pakt med demokratiske prinsipper, noe som vil være svært avgjørende dersom et nytt system ikke raskt skal forfalle til gammel autoritær og korrupt praksis bare med nye ansikter på toppen. Denne rollen strekker seg for øvrig langt ut over de som i dag er medlemmer av de islamistiske organisasjonene. Svært mange av de andre aktivistene har også trådd sine organisatoriske barnesko i den islamistiske bevegelsen eller organisasjoner tilknyttet den.

I den tunisiske valgkampen og i debatten som har rast i Egypt siden revolusjonen om veien framover er det likevel mange stemmer som har advart høylytt mot at islamistene skal 'kidnappe revolusjonen' (se fx Almasry Alyoum 2011a). I Egypt kastet liberale og venstreorienterte seg raskt inn i en kampanje for at ny grunnlov måtte komme før nyvalg til parlamentet. Ett sentralt argument mot tidlige parlamentsvalg har vært at bare Det muslimske brorskap var så godt organisert at de var forberedt til å kjøre en effektiv valgkamp nå. De ville derfor kunne få flertall i parlamentet og siden gjeldende plan er at det er det nyvalgte parlamentet som skal nedsette en grunnlovgivende forsamling frykter man at islamistene vil kunne diktere innholdet i grunnloven. Problemet er bare at i Tunisia, der man nettopp valgte en grunnlovgivende forsamling først, krevde de samme kreftene i det lengste utsettelse av valgene til grunnlovgivende forsamling, av frykt for at al-Nahda ville dominere der.

Det hele blir bare logisk dersom man går inn for at grunnloven ikke skal lages av en folkevalgt forsamling, men av en forsamling utpekt på annen måte. Nå er det åpenbart viktig at en grunnlov, og ikke minst en som skal gi ankerfeste for et nytt demokrati etter en lang periode med autoritært styre, har grunnlag i en bredest mulig konsensus blant innbyggerne. Én måte å sikre dette på er

forholdstallsvalg i flermannskretser, som vil sikre at også grupper som ikke har flertall verken i landet som helhet eller i enkeltkretser kan bli rimelig representert. Varianter av slike valgsystem er da også innført både i Tunisia og Egypt. Men ut over dette må man spørre seg: hvem er den instansen som skal sikre at de nødvendige hensyn til mindretallet tas? Hvis det ikke nettopp er de flertallet velger, hvem da? Dersom overgang til et demokratisk system skal kunne foregå uten for store rystelser forutsetter det at de viktigste aktørene er villige til å tape valg. Det som har truet en demokratisk utvikling i et land som Egypt er ikke minst at enkelte politiske og samfunnsmessige kretser regnet med å komme i mindretall ved frie valg nå, og derfor febrilsk forsøkte å utsette valgene og å legge forhåndsføringer på de folkevalgte behandling av ny grunnlov. I praksis har dette så langt bidratt til å forlenge den perioden de militære vil sitte med den politiske makta i landet. Det kan virke som deler av den sekulære eliten oppfatter seg selv som de 'egentlige' representanter for frihet og framskritt. Når den nyvunne friheten viser seg å gi initiativet til det de oppfatter som bakstrevenske religiøse krefter framstår det for dem som om de religiøse kidnapper revolusjonen. Man må da spørre: fra hvem ble den kidnappet? Svaret er gjerne ungdommen, men som diskutert over er ikke det noe egentlig svar, siden ungdommen fordeler seg på de samme tendenser som befolkningen ellers. Saken er at de som beskyldes for kidnapping var en sentral del av de kreftene som gjorde revolusjon. På sett og vis kan man si at islamistene har en viss fordel i sin kamp for innføring av demokratiske styreformer: sammenliknet med sine konkurrenter er de relativt trygge på at de har stor støtte i befolkningen som vil kunne omsettes i betydelig innflytelse, om ikke rent flertall, etter demokratiske valg. Selvsagt kan dette slå tilbake i form av maktarroganse, særlig dersom islamistene skulle vinne rent flertall. Men i den kritiske fasen man er inne i akkurat nå, bidrar islamistenes visshet om folkelig oppslutning til å gjøre dem til mer utvetydige forkjempere for valg og overgang til folkevalgt sivilt styre.

Så er spørsmålet likevel hvilken betydning det vil kunne få at islamistene ønsker å legge den islamske loven, sharia, til grunn for lovverket. I det egyptiske tilfellet har det allerede siden 1981 vært nedfelt i grunnloven at sharia er den viktigste kilden til lovgivning, og denne paragrafen ønsker islamistene å beholde. I Tunisia, som har hatt et mer vidtgående sekulært system, virker det som al-Nahda ikke ønsker å gå ut over den nåværende grunnlovstekstens formulering om at Islam er statens religion. I begge landene virker det uansett klart at en islamisering av lovverket ikke er først punkt på agendaen⁹ (i motsetning til hva det var for Det muslimske brorskap i Egypt på tidlig 1980-tall).

Likevel er det grunn til å spørre om i hvilken grad sharia som privilegert kilde til lovgivning kan forenes med et demokratisk system. Når den islamske loven skal ligge i bunnen må det rimeligvis også gjelde det politiske systemet. Men siden denne loven i de klassiske islamske juristenes forståelse skiller både når det gjelder rettigheter og plikter mellom menn og kvinner og mellom muslimer og ikke-muslimer, dukker naturlig nok spørsmålet opp om kvinner og religiøse minoriteter vil ha samme politiske rettigheter som muslimske menn i en stat styrt av islamister.

Stort sett er hovedstrømmen av islamister for å tilkjenne alle fulle politiske rettigheter uavhengig av kjønn og religion. Likevel har en del det standpunktet at en kvinne eller en ikke-muslim ikke kan være statsoverhode, selv om stadig flere vil åpne for likestilling også her. Det viktigste problemet ligger imidlertid på et annet plan, nemlig i det at mannen anses som familiens overhode med rett til å bestemme over de andre medlemmene. Slik denne retten typisk forstås vil den innebære at en mann kan nekte sin kone eller datter å stille til valg, å reise, å drive valgkamp. Under slike vilkår blir en kvinnes rett til reell politisk deltakelse avhengig av at hun har en forståelsesfull mann eller far.¹⁰

Et annet mulig problem er knyttet til den grunntanken i islamismen at mennesket skal underkaste seg Guds vilje også når det gjelder samfunnsliv og politisk styring. Gud skal altså styre. Men siden han ikke er direkte til stede, og heller ikke etter Profetens tid kommuniserer direkte med noe menneske, må det være mennesker som så å si iverksetter Guds styre på jorda. Spørsmålet er hvem, og hvordan skal de velges ut? For jihadi-grupper som al-Qaida fortøner dette seg gjerne som et ikke-spørsmål. Det kan virke som de i praksis ser for seg at den som gjennom sitt eksempel og sin karisma tar ledelsen i kampen for den islamske staten også naturlig vil styre etter at seieren er vunnet. Så lenge han styrer etter sharia er folkets plikt å adlyde. Slik sett er dette i pakt med det sultanstyret som lenge rådde grunnen i den muslimske verden, og med den offisielle wahhabi-doktrinen i Saudi-Arabia. Men for de fleste store islamistbevegelsene er det slik at når det politiske styret de ser for seg skal konkretiseres tar det form av et representativt system (Utvik 2011, 329).

Det eneste alternativet til et gjennomført demokrati er da tanken om en spesiell rolle for de geistlige, særlig for *faqihene*, ekspertene på *fiqh*, islamsk rettslære. Argumentet er at de har viet livet til å studere Guds åpenbarte vilje, og derfor er bedre kvalifisert enn andre til å finne ut hvilken avgjørelse som er i pakt med den guddommelige veiledning menneskene har mottatt. Det er likevel ingen bevegelse av betydning som ser for seg et rent styre av de geistlige. Derimot heller enkelte til en tanke om at de

burde få en konstitusjonell rolle i å overvåke parlament og regjering slik at disse ikke trår feil i forhold til islams bud. Særlig ser en del for seg at *faqihene* burde spille en sentral rolle når det gjelder kodifisering av sharia i form av et moderne lovverk. I Iran ble jo det politiske systemet etter revolusjonen i 1979 formet slik at de geistlige har overordnet makt både gjennom Vokterrådet som kontrollerer parlamentets vedtak og siler kandidater til valg, og gjennom Ekspertforsamlingen som velger ut Lederen. Ingen sunni-bevegelser vil gå så langt som dette. I Det muslimske brorskap i Egypt har det eksistert ideer om et råd av religiøse eksperter som skal overvåke arbeidet til en lovgivende forsamling (Utvik 2011, 329-330). Men Brorskapet ser nå ut til å ha forlatt denne tanken i det programmet de legger fram for sitt nydannede politiske parti.

Islamister i åpent landskap: mot mangfold, konkurranse og sekularisering

Hvordan påvirkes så islamistene selv av den nye virkeligheten etter revolusjonene, der de med ett fritt kan organisere seg og fremme sitt syn? Egypt som hadde den sterkeste organiserte islamistbevegelsen før revolusjonen gir et godt vindu inn i dette. Et markert trekk er at mens Brorskapet nå i lang tid har framstått som det eneste vesentlige politiske uttrykket for islamismen, er bildet allerede kort tid etter revolusjonen mye mer sammensatt. For det første har det blitt dannet et antall konkurrerende partier med utgangspunkt i medlemmer av Brorskapet. For det andre har *salafiene*, som i Egypt så langt har holdt seg unna politikken, nå kastet seg inn på banen, også de med et antall partier. Allerede i 1996 brøt en gruppe medlemmer ut av Det muslimske brorskap da de ikke fikk ledelsens støtte i forbindelse med forsøk på å danne et lovlig politisk parti under navnet Sentrumspartiet, *Hizb al-Wasat*. I likhet med de fleste andre reelle partier ble søknaden avvist av myndighetene gjentatte ganger i årene som fulgte. Men da den siste anken kom opp til behandling like etter revolusjonen ble partiet endelig godkjent. Seinere har det kommet i alle fall to nye partier dannet med utgangspunkt i misfornøyde Brorskapsmedlemmer: Den egyptiske tendens, dannet av en rekke unge Muslimbrødre og -søstre i samarbeid med andre ungdomsaktivister (Almasry Alyoum 2011b), og Nahda-partiet dannet av midlaldrende medlemmer som lenge har vært i opposisjon mot det de oppfatter som manglende demokrati innad i Brorskapet. Det utbruddene har til felles er at de har hatt utgangspunkt i de mest liberale kretsene. Men samtidig har hovedstrømmen i Brorskapet gjennom de siste tiåra beveget seg såpass langt i demokratisk og liberal retning at avstanden i politisk program mellom de nye partiene og Brorskapets politiske uttrykk Partiet for frihet og rett-

ferdighet ikke nødvendigvis er så lett å spore. Det eneste av ubryterpartiene som har hatt noe gjennomslag i parlamentsvalget er al-Wasat som ligger an til en oppslutning på mellom tre og fire prosent av stemmene.

En mer markert politisk konkurranse for Brorskapet er den som kommer fra *salafienes* nyfunnede politiske engasjement. Det er dannet minst fem partier med utgangspunkt i salafi-miljøer. Det viktigste er Lysets parti (*Hizb al-Nur*) som er startet av det sterke salafistmiljøet i Alexandria (se www.alnourparty.org). En allianse av salafi-grupper ledet av al-Nur har vært valgets store overraskelse, og ligger an til rundt 25 prosents oppslutning, noe som med overlegen margin vil gjøre salafiene til den nest største blokken i parlamentet.

Felles for salafiene er stor vekt på en tradisjonell, ofte bokstavelig, fortolkning av islamske normer og leveregler og en sterk motvilje mot alt som smaker av nytolkning. Dette er knyttet til en sterk opptatthet av korrekte rituell praksis til foretrekkelig for spørsmålet om løsninger på aktuelle sosiale problemer. Salafiene er sterkt sosialt konservative og ofte primært opptatt av å fordømme ethvert avvik fra det som ses som sann islamsk praksis fra Profetens tid. Dette står i klar motsetning til Muslimbrødrenes orientering mot sosial og økonomisk utvikling. Ikke minst har mange salafier vært motstandere av Brorskapets politiske engasjement ut fra den oppfatning at den fromme muslim under alle omstendigheter skal være lydige mot herskeren.

Med et visst unntak for Den islamske gruppa (*al-Jama'a al-Islamiyya*) som på 1980- og 1990-tallet drev en væpnet *jihad* mot Mubaraks styre, er salafienes politiske engasjement et ny utvikling i Egypt. Men i Gulfen, ikke minst i Kuwait, har salafier allerede i en årrekke deltatt i politikk og stilt til valg. Erfaringene derfra antyder at når salafiene politiseres, så beveger de seg fort mot klassisk islamisme av den typen Det muslimske brorskap står for.

For salafi-tendensen i rendyrket form, der det utelukende handler om religiøs renhet og man ikke involverer seg i verken sosialt eller politisk arbeid, er notorisk en ustabil størrelse. En viktig drivkraft for tilhengerne er tanken om at den religiøse reformen skal føre til et bedre liv ikke bare for individet, men også for samfunnet. Derfor er det kort vei til ulike former for veldedighetsarbeid, og derfra er veien ikke lang til å ønske å påvirke også politiske avgjørelser. Vi ser da også at salafiene i dag grupperer seg i tre tendenser etter hvordan de forholder seg til den politiske utfordringen: På den ene fløyen står de som holder fast på en apolitisk linje med rent fromhetsarbeid ut fra regelen om at det en muslims plikt å adlyde den faktiske herskeren (*wali al-amr*). Vanlige troende skal etter deres syn ikke blande seg i politiske spørsmål. *Jihadiene* i al-Qa'ida og tilsvarende grupper står på motsatt fløy, i

den forstand at de kaller til væpnet aksjon mot herskere de betrakter som frafalne fra islam. Men også de avviser demokratiet som styreform som noe fremmed for islam. Men mellom disse to tendensene finnes det et økende antall salafi-bevegelser som kan samles under betegnelsen *haraki* (fra arabisk *haraka*: bevegelse), og som engasjerer seg bredt i sosialt og politisk reformarbeid og gjerne stiller til valg der hvor slike muligheter finnes.

I flere Gulf-land, bidrar slike politiserte salafi-grupper til et press for endring av de autoritære styreformene. Betegnelsen salafi refererer til tanken om at i tillegg til Koranen og Profetens sunna er islam slik det ble praktisert av de første muslimene, *al salaf al-salih* ('de gode forfedrene') den eneste autoritative referansen for de som ønsker å leve i pakt med Guds vilje. Og det er viktig å merke seg at selv om dette typisk har framstått som en snever opptatthet med detaljer i personlig klesdrakt og oppførsel, så innebærer salafi-standpunktet potensielt en radikal fristilling fra tradisjonens autoritet. At dette potensialet kan realiseres viser for eksempel tenkningen til den kuwaitiske salafi-lederen Hakim al-Mutayri, som nettopp ved å gå til de tidligste kildene mener å belegge et helt annet syn på politikk enn kravet om lydighet mot herskeren. For al-Mutayri viser en studie av arven fra *al-salaf* at frihet er grunnprinsippet i islam og at den eneste virkelige islamske styreform er den som er grunnlagt i folkets rett til å velge sine ledere i en fri konkurranse mellom ulike partier (Utvik 2010).

Fragmenteringen av islamistene i ulike grupper er i seg selv en viktig utvikling. For én ting er å slutte seg til pluralisme i prinsippet. En annen ting er det når man får mange konkurrerende uttrykk for selve islamismens grunnimpuls: at Guds vilje som formidlet gjennom Profeten skal rettlede både enkeltpersoners og samfunnets liv. Denne utviklingen utelukker ikke at enkeltgrupper fortsatt kan framstå med en hellig tro på å kjenne den ene uforfalskede sannhet. Men det er liten tvil om at denne de facto pluraliseringen av forståelsen av islam, og særlig når den foregår innen demokratiske rammer, gradvis bidrar til å underminere troen på bestemte fortolkninger av skriften som hellige.

Mye kan tyde på at vi må nysensere den vanlige oppfatningen at hovedmotsetningen i Midtøstens samfunn og politikk går mellom islamistene på den ene siden og sekularistene på den andre. Én ting er at vi stadig oftere ser allianser og koalisjoner på tvers av dette skillet, som i Jemen og i Tunisia etter valget. Men også på et dypere plan kan det argumenteres for at gjennom den samme prosessen der religion i mange samfunn blir aktivert og mobilisert for å løse brennende sosiale og politiske problemer, er det religiøse samfunnet i virkeligheten på vei mot sekularisering. Dette har flere grunner. På ett nivå blir en

religiøs bevegelse eller institusjon som velger å engasjere seg politisk og søke makt, med ett stilt overfor kravet om å gi konkrete og praktiske svar på alle slags politiske og sosiale spørsmål samfunnet sliter med. Ikke minst viktig er det at religionen ikke lenger befinner seg i en opphøyd moralsk posisjon der de som mener å representere den, fritt kan kritisere regjering og befolkning for å handle i strid med de hellige skriftene. Nå har religionen selv senket seg ned på den praktiske politikken nivå. Der mister den sin hellige status og blir kontroversiell. Når religionen skal styre direkte, sprekker den konsensusen som lettere kan opprettholdes når religionen bare opptrer på et abstrakt moralsk nivå.

Det er tydelig at jo mer islamistene blir engasjert i praktisk politikk og søker å løse konkrete problemer, desto sjeldnere blir de direkte referansene til religionen i programmene deres. I Iran har den direkte erfaringen med en tett sammenveving av geistlighet og statsapparat avfødt en reformbevegelse som klart ønsker å skille disse institusjonene fra hverandre. Men også i de politiske programmene til islamistene i den arabiske verden presiseres det stadig tydeligere at staten ikke skal styres av geistligheten, og at religionens innflytelse i hovedsak vil virke gjennom at den inspirerer troende mennesker til handling for folkets beste. Samtidig bidrar islamistene – ved at de i praksis fravriker de geistlige monopolene på å fortolke islam – i det lange løp til en pluralisering og i siste instans individualisering av forståelsen av religionen. Uansett om individene fortsatt tror på Gud, kan man da i stadig mindre grad snakke om religionen som én entydig størrelse som kan gi retning til politikken.

Hvordan forstå islamismens utvikling?

Hva betyr så hendelsene det siste året for måten vi studerer islamismen på? For det første skaper de naturligvis en ny virkelighet å studere. Ikke minst vil vi nå i Tunisia og kanskje etter hvert Egypt kunne observere islamister som har kommet til makt gjennom demokratiske valg. Fra å spekulere i hvor genuin deres tilslutning til demokratiet egentlig er vil vi nå få data å forholde oss til.

For det andre: De franske forskerne Olivier Roy (1998; 2004) og Gilles Kepel (2002) har siden nittitallet i flere innflytelsesrike bøker postulert islamismens nedergang og fall. Denne framstillingen kolliderer nå så hardt med virkeligheten at det er grunn til å sette skarpt lys på hvordan de kunne komme så galt ut. En sentral faktor her er Roys påstand om at det han kaller 'politisk islam' de siste tretti åra har utviklet seg i to retninger bort fra det han betegner som islamisme: til postislamisme og til neo-fundamentalisme. Begrepet neo-fundamentalisme dekker grovt sett det andre omtaler som salafiyya (Roy 2004, 232-233). I Roys begrepsverden er da islamisme et

politisk prosjekt der målet er å skape en islamsk stat, og det sentrale elementet i denne staten er at den skal styres i pakt med den islamske loven, Sharia. Roy mener så at de fleste islamister fra åttitallet av gradvis har oppgitt dette målet. I stedet har noen fokusert på gradvise reformer innen for det eksisterende politiske systemet i de ulike landene. Disse kaller han postislamister. Andre har tatt avstand fra politisk arbeid og fokuserer ensidig på moralsk oppbygging, og disse kaller han neo-fundamentalister.

Ettersom en person eller en bevegelse da endrer syn eller praksis beveger de seg inn og ut av Roys kategorier: islamisme, neo-fundamentalisme, postislamisme. Islamister vil ha en islamsk stat styrt etter Sharias prinsipper. Justerer de dette målet blir de postislamister. Salafier vil ikke drive politikk. Endrer de holdning til det er de ikke lenger salafier. En slik analyse gir pene kategorier, men mister lett taket på den reelle politiske, sosiale og ideologiske dynamikken som ligger til grunn.

Når Muslimbrødrene feirer sine største triumfer og salafiene entusiastisk kaster seg ut i politikken gjør de det i følge Roy som postislamister. Problemet er at det i begge tilfeller dreier seg om store sosiale bevegelser med en klar kontinuitet, som i Brorskapets tilfelle går mer enn åtti år tilbake i tid. Tross viktige skiller er utgangspunktet i stor grad felles: en sterk vekt på moralsk renhet og individuell fromhet, i reaksjon mot det som oppfattes som moralsk oppløsning i et samfunn i rask endring, og som en markering av egen identitet mot en dominant vestlig kultur. Noen vektlegger at salafiene mener reform av samfunnet bare kan komme gjennom reform av individet, og stiller dette i motsetning til islamismen som man da mener vektlegger politisk endring først (for eksempel Salomon 2009, 150, 167). Men det å starte med individene er nøyaktig det grunnleggeren av Det muslimske brorskap, Hasan al-Banna, i sin tid sto for.

Ved å studere begge grupper som sosiale bevegelser får man klarere tak i kontinuiteten, men også i så vel indre drivkrefter som ytre faktorer som gjør at disse bevegelsene endrer seg over tid.

Litteratur

- Al-Ahram Weekly 2011, 'Message from the young Brothers', 31. mars.
- Al-Jazira 2011a, 'Ikhwan Libiya yad'una li-hizb la yatba' lil-haraka', 21. november, <http://www.aljazeera.net/Portal/Templates/Postings/PocketPcDetailedPage.aspx?PrintPage=True&GUID={3B5EC8B7-757E-4764-A831-AF071D27973E}>
- Al-Jazira 2011b, 'Al-i'lan an al-ri'asat wal-hukuma bi-tunis', 22. november, www.aljazeera.net/NR/exeres/CA965742-E928-424D-AE36-560E41006FCD.htm?GoogleStatID=1.
- Al-Sha'b 1987, 'Al-barnamaj al-intikhabi ala qa'imamat hizb al-amal', 17. mars.
- Al-Sha'b 1994, 'Mujaz an al-shura fi al-islam', 19. mai.

Almasry Alyoum 2011a, Sawiris: Islamists hijacked Egyptian revolution', 14. august, www.almasryalyoum.com/en/node/486207.

Almasry Alyoum 2011b, 'Defying leadership, Brotherhood youth form new party', 21. juni, www.almasryalyoum.com/en/node/470366.

Browers, M 2009, *Political Ideology in the Arab World: Accommodation and Transformation*, Cambridge University Press, Cambridge.

Kepel, G 2002, *Jihad: The Trail of Political Islam*, I.B. Tauris, London.

Long, B 2011, 'Muslim Brotherhood: the fantasized threat?', *The Montreal Review*, April, www.themontrealreview.com/2009/Muslim-Brotherhood-the-fantasized-threat.php.

Muswaddat barnamaj hizb al-ikhwan al-muslimin, Kairo 2007.

Roy, O 1998, *The Failure of Political Islam*, Harvard University Press, Cambridge.

Roy, O 2004, *Globalised Islam: The Search for a New Ummah*, Hurst, London.

Salomon, N 2009, 'The Salafi Critique of Islamism: Doctrine, Difference and the Problem of Islamic Political Action in Contemporary Sudan', i R Meijer (red.), *Global Salafism*, Hurst, London.

Shehata, S 2011, 'Dialogue of the Deaf', *Foreign Policy – The Middle East Channel*, February 8, http://www.foreignpolicy.com/articles/2011/02/08/dialogue_of_the_deaf.

Tamimi, A 2001, *Rachid Ghannouchi: A Democrat within Islamism*, Oxford University Press, New York.

Utvik, BO 2008, 'Mellom framskritt og patriarki; islamismen og kvinnene', *Babylon*, nr. 2.

Utvik, BO 2010, 'For Gud og friheten: politiske salafier i Kuwait og Saudi-Arabia', *Babylon*, nr. 2, pp. 22-43.

Utvik, BO 2011, *Islamismen*, Unipub, Oslo.

Wathiqat al-Manama: tariq al-Bahrain ila al-hurriyya wal-dimuqratiya, 12. oktober 2011, www.alwefaq.org/index.php?show=news&action=article&id=5933.

www.alnourparty.org.

Noter

- 1 Se for eksempel Facebook-siden til Koalisjonen av revolusjonær ungdom, www.facebook.com/Coalition.Of.Youth.Revolution?sk=info.
- 2 Intervjuer med ledende politikere i og nær Brorskapet, Kairo, 1.-4. mars 2011.
- 3 For en gjennomgang av Brorskapets handlemåte disse første dagene, se http://sharkiaonline.com/v_article.php?id=15091.
- 4 Se for eksempel kommentarene fra den ledende liberale politikeren Amr Hamzawy i 'Frontline Examines Muslim Brotherhood's 'Strong, Layered' Role in Egypt, *PBS Newshour*, http://www.pbs.org/newshour/bb/world/jan-june11/frontline_02-22.html. Samtaler med unge aktivister fra ulike politiske grupper i Kairo 1.-4. mars 2011 bekrefter samme bilde av Brorskapets rolle.
- 5 'Ru'yat al-haraka al-islamiyya lil-islam', www.jabha.info/post/رؤية-الاصلاح-الاسلامية-من-إلى-عكس-الاصلاح.
- 6 For et ferskt eksempel fra al-Minbars nettsted, se <http://www.almenber.org/articles.aspx?id=468&type=2>.
- 7 <http://www.jadaliyya.com/pages/index/3331/egyptian-elections-preliminary-results-updated->
- 8 For en grundig behandling av Ghannushis politiske utvikling og ideologiske betydning, se Tamimi (2001).
- 9 For al-Nahdas program, se www.365p.info/livre/index.html. For valgprogrammet til det egyptiske Partiet for frihet og rettferdighet, se www.facebook.com/FJParty.Official?sk=app_10382229704881.
- 10 Om islamistenes kvinnesyn og kvinnepolitikk, se Utvik (2008).

København-Kairo, tur-retur: En sikkerhedsteori møder revolutionen

Maja Touzari Janesdatter Greenwood projektkoordinator på CASTs Securitizing Arab Development projekt og specialestuderende ved ToRS, København Universitet; E-mail: majatouzari@gmail.com

Ole Wæver professor i International Politik, Institut for Statskundskab, København Universitet og leder af Centre for Advanced Security Theory, E-mail: OW@ifs.ku.dk

Sikkerhedsliggørelsesteorien er en vestligt funderet teori, som blev sat på spidsen, da den pludselig befandt sig midt i den egyptiske revolution. Dette førte til overvejelser omkring, hvordan sikkerhedsliggørelsesteorien kan bruges i en mellemøstlig kontekst og måske endda bidrage til en demokratiseringsproces; hvordan den egyptiske revolution ser ud i Københavnerskolens optik, samt hvad mødet med mellemøstlige forhold og en egyptisk revolution kan betyde for Københavnerskolens egen fortsatte udvikling af teorien.¹

Sikkerhedsliggørelsesteorien er en vestligt funderet teori – måske endda ganske lokalt forankret, som dens tilnavn 'Københavnerskolen' antyder. Teorien har godt nok fundet anvendelse på cases verden rundt, men der har også været hørbar kritik af teorien for at være uegnet til ikke-vestlige situationer.²

Da *Centre for Advanced Security Theory (CAST)*, som baserer en stor del af sin forskning på Københavnerskolen, i 2010 indgik i et samarbejde med det Dansk Egyptiske Dialog Institut (DEDI) og *al-Abram Centre for Political and Strategic Studies (ACPSS)* i Kairo, mødte Københavnerskolen ikke kun en mellemøstlig dagsorden, men befandt sig også pludselig midt i det arabiske forårs oprør, en dobbelt udfordring for teorien. Fra starten var det klart, at vi ikke kun indgik i en teoretisk afklaring af, i hvilken udstrækning sikkerhedsliggørelsesteorien kunne applikeres af lokale teoretikere og praktikere i en mellemøstlig kontekst, men også i et politisk projekt med mulighed for at påvirke udvidelsen af sikkerhedsbegrebet

i en mere demokratiserende retning. Det politiske blev sat på spidsen, da Egypten pludselig befandt sig midt i en revolution. Det blev vigtige teoridebatter så også, for sikkerhedsliggørelse under en revolution rammer midt ned i et af de hotteste spørgsmål om teorien: dens politikkegreber (Gad & Petersen 2011).

Denne artikel vil først præsentere det samarbejde, som førte Københavnerskolen til Kairo under revolutionen samt den forudgående mellemøstlige debat om udvidelse af sikkerhedsbegrebet. Derefter vil vi gennemgå erfaringerne med de konkrete workshops for at etablere en empirisk platform, hvorfra vi slutteligt vil reflektere på tre forskellige problemstillinger: Kan sikkerhedsliggørelsesteorien bruges i Mellemøsten og måske endda bidrage til demokratisering; hvordan ser den egyptiske revolutionære situation ud i Københavnerskolens optik; samt hvad har 'rejseoplevelsen' betydet for Københavnerskolens egen fortsatte udvikling af teorien. Denne artikel vender altså både sit blik udad, på den egyptiske revolution, og indad, hvor mellemøstlige forhold og den egyptiske revolution udfordrer teorien.

DEDI er et Kairo-baseret projekt under Danmarks 'Arabiske Initiativ', som søger at styrke lokale reformprocesser gennem politisk og kulturel dialog mellem Danmark og Egypten. DEDI faciliterer samarbejdsprojekter for journalister, gadekunstnere, kvindeorganisationer, forskere og mange flere. Som en del af dette bragte DEDI CAST og ACPSS sammen i projektet *Securitizing Arab Development*. ACPSS er et forskningscenter, som i 1968 blev etableret inden for den indflydelsesrige al-Ahram mediekoncernen. ACPSS har især arbejdet med regionale konflikter, interaktion mellem Mellemøsten og Vesten

samt politiske, militære, økonomiske og sociale forhold i Egypten. ACPSS har rådgivet den tidligere egyptiske regering på flere strategiske områder, ikke mindst: sikkerhed. Derfor ønskede ACPSS også, som en konsekvens af en voksende akademisk debat om en udvidelse af det traditionelle sikkerhedsbegreb og Egyptens voksende erfaring af utraditionelle sikkerhedstrusler, at undersøge det udvidede sikkerhedsbegreb i en arabisk³ kontekst.

Den teoretiske interesse set fra København var i høj grad at opleve udmøntningen, 'mens det tog form' af en særlig regional variant af begrebsudvidelsen. Praktisk-politisk lå udfordringen i at udnytte teorikendskabet og viden om andre regioners erfaringer til at indgå i et samarbejde, hvor det afgørende ord nødvendigvis ville ligge hos vores partnere. 'Sikkerhed' er – jf. Københavnerskolen – så 'farligt' et begreb, at der kan være ganske meget på spil politisk, når man udvider i én form frem for en anden; så selv en lille påvirkning her kan bidrage til regionens demokratisering og politisering.

Hvor den arabiske verden tidligere var fokuseret på klassisk, militær sikkerhed, konstaterede DEDI's daværende direktør Rasmus Boserup, at det begyndte at blive muligt at tale bredere om sikkerhed. I nøglelandet Egypten var og er militæret så centralt, at ikke-militær sikkerhed havde haft svære vilkår. Alligevel taltes stadig mere om 'ikke-traditionelle trusler', sågar '*human security*'. I april 2007 diskuterede FN's sikkerhedsråd for første gang sikkerhedsmæssige konsekvenser af klimaforandringer, i 2008 arrangerede Den Arabiske Kvindeorganisation en større konference med fokus på kvinder og *human security*, og *Arab Human Development* rapporten fra 2009 debatterede *human security*. Sidstnævnte rapport, der er den femte i en bemærkelsesværdig serie af rapporter fra selvstændige arabiske intellektuelle, fokuserer på *human security*-begrebet som ramme for at håndtere udfordringer for arabiske landes udvikling. Rapporten argumenterer, at de arabiske landes fokus på stats-sikkerhed er foregået på bekostning af borgernes individuelle sikkerhed og paradoksalt har ført til, at man har overset trusler mod national og international sikkerhed. Der var derfor et behov for at bevæge sig væk fra det traditionelle statscentrerede sikkerhedsbegreb til fordel for transnationalt samarbejde og fokus på borgernes sikkerhed fra en lang række utraditionelle sikkerhedstrusler såsom organiseret kriminalitet, klimaforandringer og sociopolitisk vold.

I forlængelse heraf tog Boserup initiativ til samarbejdet *Securitizing Arab Development* bestående af en serie konferencer og udgivelser, som med inddragelse af Københavnerskolens sikkerhedsteori diskuterede en mulig udvidelse af sikkerhedsbegrebet i den arabiske verden med det formål, at styrke udviklingen af både begrebsapparat og effektive strategier i forhold til nyere sikkerhedstrusler.

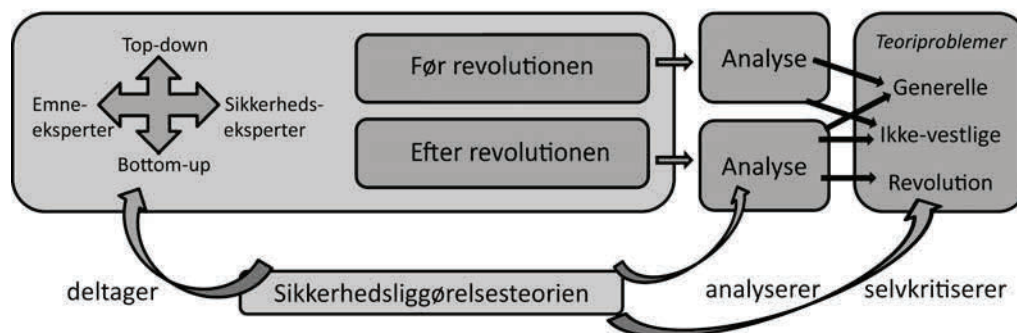
Da emnet repræsenterer mange og stærke dagsordener i regionen, inkluderede konferencenserien danske og egyptiske akademikere og praktikere på en bred vifte af områder. Hensigten var således ikke at promovere en bestemt strategi for arabisk sikkerhedstænkning, men at engagere Mellemøstens politikere, akademikere og praktikere i en kritisk debat for at klarlægge begreber og prioriteter med henblik på at finde en regional samarbejdsløsning inde fra regionen selv. Denne opgave ændrede naturligt nok karakter, da det egyptiske samfund pludselig begyndte at ændre sig hastigt og overraskende.

Københavnerskolen er en teoretisk linje inden for sikkerhedsstudier, som er udviklet af Barry Buzan, Ole Wæver m.fl. – i dag med CAST som en de teoretiske bastioner. Københavnerskolen foreslår, at sikkerhed som begreb ikke kun skal forstås som militær-politiske relationer mellem stater, men også kan praktiseres i forhold til andre *referent objects*. Et sikkerhedsemne defineres derfor ikke ud fra, hvorvidt referenten eller trusselstypen lever op til ydre givne kriterier fra en teori, men ud fra den talehandlingsituation som det befinder sig indenfor; det er ved at beskrive noget som et sikkerhedsemne, at det bliver et, og deri ligger handlingen (Wæver 1995). Således kan en sikkerhedsliggørende aktør flytte emnet ud af normale politiske rammer og rekonstruere det som et undtagelsesspørgsmål og legitimere ekstraordinære (potentielt udemokratiske) handlingsmuligheder. At sikkerhedsliggøre er altså at hævde, at nogets fortsatte eksistens er truet i en grad og form, så det kan afhænge af – og dermed legitimerer – ekstraordinære tiltag (Buzan *et al.* 1998, 24). Københavnerskolens syn på denne sikkerhedsliggørelsesproces er grundlæggende kritisk, da den ser det som en manglende evne til at håndtere et emne inden for de normale politiske rammer – i bedste fald et valg af et mindre onde, men ikke 'jo mere sikkerhed, jo bedre'.

Sikkerhedspolitikken er en form for politisk trumf, et særligt træk, der skubber afvejninger og hensyn til side og erstatter dem af en angivelig *nødvendighed* for at 'afværge truslen'. Dermed bliver sikkerhedspolitik ikke kun styrende for håndteringen af dens konkrete emner, men bliver også en generel slagmark for fastlæggelse af politikens grænser og vilkår og dermed af ganske vidtgående betydning for et samfund, især i brydningstider.

Blandt grunde til at anfægte teoriens anvendelighed uden for Vesten er den mest udbredte – men desværre fejlagtige – at teorien forudsætter liberal-demokratiske vilkår, hvilket overser, at sikkerhedsliggørelsens afpolitiserende effekter forstås relativt og derfor optræder i både demokratiske og udemokratiske samfund. En 'bedre' bekymring har været, at stat og samfund ofte er mindre tæt koblet, og central politik gennemtrænger sjældnere samfundet i den tredje verden (jf. note 2). Stærkest står

Fig. 1: Udvidelsens politiske kampe

nok den generelle postkoloniale kritik, at vi bruger vestlige begreber, hvor kolonialisering og afkolonialisering har skabt helt andre realiteter (Chatterjee 2004).

Mindre bemærket i den akademiske debat er en markant regional variation i udvidelsen af sikkerhedsbegrebet, hvor forskellige kampe og politiske dagsordener investeres i udvidelsen i forskellige regioner. Der er typisk nogle lokalt forankrede centrale akser og 'projekter' på spil politisk, når 'udvidelse' ruller ind over en region (Wæver n.d.), hvorfor vi kiggede særligt opmærksomt efter, hvilke styrende spørgsmål og interesser der var på spil i den arabiske case.

Artiklen forløber i to lag. På ét plan er fokus den egyptiske behandling – akademisk og politisk – af sikkerhedsbegrebet for at indoptage 'nye trusler'. Her er emnet 'sikkerhedsbegrebets udvidelse' og 'nye trusler', ikke sikkerhedsliggørelsesteori. Egypten havde – trods alt! – ikke en bred debat for og imod Københavnerskolen, men en diskussion for og imod og hvordan omkring sikkerhedsbegrebets eventuelle udvidelse. Vi fik mulighed for at deltage i den proces. Som deltager var vi i høj grad selv 'styret' af sikkerhedsliggørelsesteori, og den teori opstod i sin tid som en metarefleksion over udvidelsens dilemmaer. Sikkerhedsliggørelsesteori optræder på første niveau således som aktionsforskning med overvejelser omkring dens politisk-praktiske effekter, mens debat arenaen hedder 'sikkerhedsbegrebets udvidelse', for det var 'terms of agreement' for samarbejdet. På det andet niveau er sikkerhedsliggørelsesteori selve fokuset, og vi vil her vurdere, hvad teorien magter analytisk og praktisk, og om udfordringerne er generelle, specifikt ikke-vestlige eller skyldes den revolutionære situation. Dermed optræder to væsentlige skift, når vi bevæger os mellem artiklens lag: *Emnet* er sikkerhedsbegrebet på det ene, sikkerhedsliggørelsesteori på det andet; og *formen* er rapporterende på det første niveau for at etablere conferenceforløbet som empiri, mens det andet niveau udfoldes analytisk som et spørgsmål om teoriens rækkevidde og revisionsbehov (se Fig.1). Ideelt set kunne inddrages (og indtegnes) et 3. lag,

idet vi trækker på dels videnskabsfilosofi som vejledning i hvordan teories rækkevidde vurderes, dels postkolonial teori omkring vestlige teories rejser i den tredje verden. I denne korte artikel må disse kilder forblive overvejende implicite.

Stater, mennesker og regimer i arabisk sikkerhedstænkning

Idéen til at forholde sig til udvikling i Mellemøsten ved at fokusere på utraditionelle sikkerhedsbegreber og -trusler voksede, som nævnt, ud af *Arab Human Development* rapporten fra 2009. Rapporterne vakte fra første udgivelse stor opsigt, fordi de var uvanligt frimodige i arabisk (selv-)kritik af landenes eget ansvar for at sakke stadig mere bagud internationalt mht. udvikling, forskning med meget mere – frem for at bruge Israel og Vesten som syndebugke.⁴

Det var *Human Development*-rapporternes grundlægger, Mahbub ul Haq, der i 1994 i UNDP introducerede *human security*-begrebet, et sikkerhedsbegreb fokuseret på individer i stedet for territorier, udvikling i stedet for forsvar. Den femte af de regionale arabiske human development-rapporter satte i 2009 *human security* på den lokale dagsorden.

Som i resten af verden, har arabiske sikkerhedsstrategier hvilet på *top-down*-sikkerhedsopfattelser om militære trusler mod staten, udefrakommende trusler fra andre magter. Denne tilgang sætter statens militære sikkerhed højest på behovspyramiden, og sikkerhed ses som en sikring af 'indenfor' mod 'udenfor' ud fra den traditionelle ide om at

„threats arising from outside a state are somehow more dangerous to its security than threats that arise within it” (Ullman 1983, 133).

Som især RBJ Walker (1993) har tydeliggjort, ligger det dybt i den moderne politiske forståelse, at staten internt ses som en zone af fred og ret (selv hvis der i praksis er

masser af vold), mens usikkerhed og magtpolitik befinder sig i det internationale rum. Sikkerhedspolitik bliver at sikre staten mod omverdenen. Mohammed Ayoub (1995) påpeger, at i tredjeverdenslande er truslerne i praksis oftest interne, og det, som Barry Buzan (1983) så som en anomali, at regimet bruger sikkerhedsbegrundelser mod sin egen befolkning, bliver i den tredje verden snarere normen. Så selv om sikkerhedspolitik forbliver rubriceret som en del af den internationale politik, bliver omdrejningspunktet *regimesikkerhed*, hvilket Bahgat Korany *et al.* (1993) påpegede i en arabisk sammenhæng. Fokuset på statslig, militær sikkerhed kan både overse og forstærke andre civile/socialt/samfundsmæssige sikkerhedsproblemer som fx ret til ytringsfrihed og religiøs diversitet. Hæren står da både for at sikre landets ydre grænser, og for at kontrollere samfundet langs regimets linjer for, hvilke samfundsgrupper eller aktiviteter som er acceptable, og hvilke som anses som 'trusselsprofiler' (Sayigh 2011). Basale behov som sundhed, arbejde, indflydelse og menneskerettigheder kan være sikkerhedsemner som vægtes højere i befolkningen end regimets sikkerhed, hvad det arabiske forår har været et kraftigt udtryk for.

Med introduktionen i den arabiske verden af begreber som *human security*, utraditionelle sikkerhedsproblemer og udvidet sikkerhed, opstod to hovedretninger (udover modstandere af udvidelse). Én retning forsøger at udvide sikkerhedsbegrebet som en måde at give staten større greb om mere af samfundet, mens en anden forsøger at brede sikkerheden ud med en større rolle for ikke-statslige aktører. Den første følger den egentligt nærliggende logik, at hvis nye trusler presser sig på, må de behandles på samme måde og gerne af de sædvanlige specialiserede instanser (militær, sikkerhedsapparat, osv.). Det er netop det scenarie, sikkerhedsliggørelsesteorien advarer imod. Ikke at det aldrig kan komme på tale at sikkerhedsliggøre nye trusler eller give officielle aktører nye kompetencer – man skal bare være klar over, hvilken pris dette har blandt andet i form af magtkoncentration og afpolitisering; og at der ikke er tale om en automatisk, nødvendig og uskyldig reaktion på objektive sikkerhedsproblemer. Den anden tendens peger på, at de nye problemer har en karakter, der gør at kompetente løsninger må udspringe af en bredere vifte af aktører. Særligt i *Arab Human Development*-rapporten udpeges manglende politiske reformer i de arabiske lande til kilden til økonomisk og social stagnation; sikkerhedsproblemer forværres, så længe reformer udebliver. Set med sikkerhedsliggørelsesteoriens øjne, er denne anden strategi umiddelbart mere attraktiv, idet den politiserer og demokratiserer, men den rummer også den principielle risiko, at decentralisering af sikkerhedens subjekter opløser den makrohistoriske pacificering, den moderne stat udførte ved at monopolisere sikkerheden

(Walker 1997; Williams 1998), og risikoen vokser for intern politisk vold, hvis flere aktører får autoritet til at afgøre spørgsmål om overlevelse og undtagelser.

Den stærkeste sikkerhedsteoretiske røst for den anden tendens er sandsynligvis Bahgat Korany, som skelner kritisk mellem stats-sikkerhed og social-sikkerhed (Korany 1994, 173; 2011). Denne kritiske retning søger at korrigere arabiske regeringers sikkerhedspolitiske fokus ved at rette blikket mod utraditionelle⁵ sikkerhedsstrusler som fx klimaforandringer, epidemier, organiseret kriminalitet og massemigration (Jacoby & Sasley 2002; Korany 1994). Disse har det til fælles, at de ikke er entydigt forbundet til en statsaktør, at de ikke er af militær natur, og de kræver en koordineret indsats fra forskellige sektorer og lande. En sådan disallokering af store spørgsmål væk fra staterne og i retning af dels individet, dels en større transnational aggregering vil i en arabisk sammenhæng nærliggende konvergere med en form for panarabisme. Denne udvidende tendens er dog stadig forholdsvist ny, og arabiske akademikere såvel som *policy-makers* debatterer stadig, hvordan 'arabisk sikkerhed' bør forstås. Kritikere blandt egyptiske samfundsteoretikere ser panarabismen som et emotionelt projekt, staternes suverænitet vil spænde ben for (Barnett 1998).

Kritisk sikkerhedsteori trives mest i Vesten og især Europa, mens den traditionelle sikkerhedsteori dominerer i det meste af verden inklusiv Mellemøsten, hvor nyere historie byder på interne krige, eksterne invasioner samt interne og eksterne magtalliancer som blandt andet holder hinandens atomare projekter i skak og traditionel sikkerhedstænkning relevant (Bilgin 2004; Ayoub 1995; Buzan & Wæver 2003). Mange international politikforskere konkluderer, at nyere sikkerhedsbegreber som *human security* og miljøsikkerhed realpolitisk indtager en sekundær position, rangeret efter militær sikkerhed. Traditionel sikkerhed bliver set som en nødvendighed for at opretholde eksistensen, mens nyere sikkerhedsemner er 'tilvalgs'-emner, man kan håndtere alt efter overskud og kapacitet, såfremt den traditionelle *top-down*-sikkerhed er på plads.⁶

I samfund med en stærk stats- og militærelite vil nye trusler typisk fremstå som udtryk for en 'uregerligheds-krise'. For eksempel var den panik, der i 2009 opstod i Egypten omkring svineinfluenza, en begrundelse for vores partners interesse for hele projektet. At denne sygdom generelt ikke udviklede sig til den frygtede pandemi, opfattes som en generel overreaktion i det meste af verden, men i Egypten gik sagen særligt skævt, da man dræbte stort set alle landets svin, med knusende effekt for landets koptiske minoritet for hvem svineproduktion var vigtig. Selv om sygdommen oprindeligt kom fra svin, bestod dens farlige fase i smitte menneske-til-menneske,

og der havde været væsentligt mere omkostningsbevidste måder at håndtere truslen på. Vores egyptiske samarbejdspartnere så sagen som et udtryk for, hvordan nye trusler var sværere at styre end traditionelle, fordi befolkningen og pressen også blev aktører. De så et behov for styrket statslig kapacitet til krisehåndtering og risikokommunikation.

Sikkerhedsliggørelsesteorien efterlyser evaluering af de praktisk-politiske implikationer af forskellige former for udvidelse. Projektets formål er ikke at argumentere for en sikkerhedsliggørelse af disse emner, men at bistå under den igangværende åbning af den mellemøstlige sikkerhedspolitiske dagsorden for utraditionelle sikkerhedsproblematikker og skabe størst mulig bevidsthed om de politiske valg, der måske ellers let kunne blive camoufleret som tekniske spørgsmål om tilpasning til 'nye trusler'.

Fra København til Kairo

For at kortlægge erfaringerne fra mødet mellem sikkerhedsteorien og den mellemøstlige situation, vil vi her gennemgå debatterne på projektets konferencer både før og efter revolutionen. Herfra følger betragtninger om, hvordan det opleves fra teoriens side at tage part i diskussionerne i Kairo, og iagttagelserne tjener også som udgangspunkt for et Københavnerskole-blik på revolutionen. Konklusionen vil diskutere, hvordan disse betragtninger leder til nye perspektiver for Københavnerskolen.

Helt konkret består samarbejdet af fire mindre workshops i København og Kairo samt en sammenfattende konference i Kairo efterfulgt af et arabisk *policy*skrift og en antologi i både arabisksproget og engelsksproget udgave. Emnerne for de fire workshops var: konceptuelle og teoretiske spørgsmål (København juni 2010); Miljøtrusler: epidemier, katastrofer og klimaforandringer (København oktober 2010); Migration (Kairo november 2010); og politiske og samfundsmæssige konflikter (Kairo december 2010). Den endelige konference fandt sted i Kairo i juni 2011. Publikationerne er under udarbejdelse.

Samarbejdet mellem København og Kairo var et møde mellem danskernes relativt abstrakte tilgang til utraditionelle (og traditionelle) sikkerhedstrusler og den arabiske kontekst, som ACPSS er en autoritet på. Den umiddelbare udfordring var at afklare, hvilke trusselsområder det var relevant at fokusere på og hvordan. CAST lagde i samarbejdet særlig vægt på *implikationerne* af at definere et emne inden for enten den normalt-politiske eller en sikkerhedsmæssig ramme, mens flere af vores egyptiske partnere vægtede, at de traditionelle trusler *også* kom med ind i rammen. De to ønsker var forenelige. Vanskeligere var at tilgodese både *top-down* og *bottom-up* (jf. forrige afsnit om de to udvidelsesdagsordner), og det

måtte eksplicit forhandles som en aftale, at ethvert emne skulle ses fra begge vinkler.

Udover Danmark-Egypten forsøgte vi at facilitere møder mellem: teoretikere og praktikere, og – mindre i øjnepaldende, men altafgørende – sikkerhedsforskere og 'emne'specialister. Et projekt, hvor man udvider til at inddrage eksempelvis 'klima' som sikkerhedsemne, rummer en risiko for, at man enten blot holder en konference, hvor 'klimaekspertes' siger det, de plejer at gøre – nu blot med den for dem selv overraskende status, at det er blevet sikkerhedspolitik; eller sikkerhedseksperter kloger sig på et nyt emne, de ikke har forstand på. Et succeskriterium var at få sikkerhedseksperter og emneeksperter til at samarbejde konkret med fokus på, hvilken forskel det vil gøre i håndteringen af hvilke specifikke udfordringer, hvis de behandles eller ikke behandles som sikkerhed.

Vanskeligheden blev tydelig på miljøworkshopen, da Charlotte Tamason og Peter Kjær Mackie Jensen fokuserede på vandkvalitet fremfor som oftest spørgsmålet om kvantitet og potentielle konflikter over fordelingen af vand mellem Nil-landene. Den fælles interesse i kvalitet kunne danne grundlag for regional regulering af industriel brug af floden, og kvaliteten af flodvandet, som bruges til landbrug, burde kvalitetssikres. Men selv om de egyptiske kommentarer anerkendte behovet for rent Nilvand, argumenterede de, at behovet for at sikre kvantitet frem for kvalitet var større og mere akut. Det blev fremført, at Egypten er et af de større landbrugslande i Mellemøsten og økonomisk afhængig af Nilens fortsatte vandressourcer, og klimaforandringens forøgelse af svindet sås som en større trussel end vandkvaliteten. Stigende priser på fødevarer som hvede kan skabe social uro, som det sås, da stigende brødriser var blandt årsagerne til de folkelige protester i Tunesien, som startede det arabiske forår. Den egyptiske side fokuserede på, hvordan en 'utraditionel' trussel kan antage 'traditionel' karakter, hvilket illustrerede vanskelighederne dels ved at forene emneeksperter med sikkerhedseksperter, dels hvordan 'utraditionelle trusler' når alt kom til alt blev trumfet af 'højere nødvendigheder' fra traditionelle trusler, hvor det dog var bemærkelsesværdigt, at et af de mest traditionelle sikkerhedshensyn fra egyptisk side var – vand.

Skismaet gik ikke konsekvent mellem danske og egyptiske deltagere, men ofte sikkerhedseksperter ift. emneeksperter. Det sås i diskussionen som fulgte Peter Seebergs præsentation om, hvor forskelligt massemigration opfattes i EU og i Mellemøsten. Han anførte, at emnet var blevet sikkerhedsliggjort af EU i forhold til samarbejde med Mellemøsten, især for de sydeuropæiske lande. Egyptiske deltagere anerkendte, at der var reelle sikkerhedsmæssige bekymringer for EU, men argumenterede, at den europæiske højreekstremismes sikkerhedslig-

gørende diskurs hæmmer EU i at være en del af løsningen frem for af problemet. De egentlige sikkerhedspolitiske eksperter fokuserede på den internationale relation (Nordafrika-EU), og de tematiske migrationseksperter havde svært ved at vinde gehør hos sikkerhedseksperterne mht. migrationens relevans som sikkerhedsemne per se.

Den største udfordring vedblev dog at være samtænkningen af *top-down* og *bottom-up*. Ekspert i flygtningestrømme Ayman Zohry fremlagde et overblik over, hvordan Egypten fungerer som et samlingspunkt for mange af regionens flygtningestrømme fra Mellemøsten og afrikanske lande, hvilket fører til interne konflikter og kamp over ressourcer, forhøjet kriminalitet og marginaliserede og isolerede samfund. Sine Tarby introducerede derimod et fokus på flygtninges forhold, både under flugten og risikoen for at leve et helt liv i flygtningelejre uden borgerrettigheder og adgang til basale nødvendigheder som mad, vand, skolegang, retssikkerhed og lægehjælp. At flygte fra usikkerhed bringer altså ikke nødvendigvis sikkerhed med sig, hverken for de som flygter eller hvor der flygtes til, hvilket understregede de politiske implikationer af spørgsmålet om, hvem der definerer sikkerhedstruslerne: 'sikkerhed for hvem'?

På næste workshop holdt daværende politigeneral Serag el-Rouby, tidligere leder af egyptisk Interpol, et bemærkelsesværdigt oplæg. Han gennemgik detaljeret former for organiseret kriminalitet, og hvor lette eller svære de var at modvirke. Der bredte sig en trykket stemning i lokalet, da han omtalte de effektive men hårdhændede metoder, der fandt anvendelse. Det lykkedes ikke at få ham til at forholde sig til, om særlige grænser definerer dele af dette felt som egentlige sikkerhedstrusler og andet som 'normal' kriminalitet, og hvilken forskel dette ville gøre. Danske bidrag til debatten omhandlede inddragelse af civilsamfundet i at håndtere denne slags trusler mod samfundets stabilitet, og hvordan man sikrer individuelle rettigheder i processen – her med anvendelse af danske erfaringer, hvor især terrorpakkerne har skabt debat.

På samme konference om politiske og samfundsmæssige konflikter diskuterede Morten Valbjørn hvilket 'andet nyt Mellemøsten', der tegner sig, når vi nu ikke får Bush-administrationens lovede 'nye Mellemøsten'. Debatten kom fordomsfrit rundt om mangfoldige religiøse og politiske strømninger i forskellige dele af Mellemøsten, som skulle vise sig mere relevant, end vi var bevidste om på det tidspunkt. På trods af at vi var midt mellem første og anden valgrunde af det egyptiske parlamentsvalg og havde læst om mindre protester i gaderne, var der ingen under denne konference, som forudså den revolution, der ventede lige rundt om hjørnet. Selv de deltagere, der – helt privat og uden for de officielle diskussioner – havde størst samfundskritisk engagement, fremførte, at de unge

var færdige med at tro på 'den store politik' og reformer af samfundet som sådan – i bedste fald var der ved at åbne sig bedre muligheder for 'den lille politik' i lokale institutioner og boligområder. Generelle angreb på regimet var blevet meningsløse.

Samlet gav den første runde af møder følgende resultater ift. vores tre typer spørgsmål:

1. *Vores rolle*: Vi havde ventet én og fik to. Ventet var, at vi skulle have en slags metafunktion: svarende til Københavnerskolens status af metarefleksion på udvidelser, skulle vi styrke refleksiviteten hos deltagerne omkring de politiske handlinger, det ville være at (af)sikkerhedsliggøre emner – hvorledes tilsyneladende analytiske diskussioner af, hvad der 'er' sikkerhedstrusler reelt handler om forskellige måder at regulere deres håndtering. Men derudover fik vi en mere direkte '*advocacy*'-funktion som stedfortræder for 'nedefra'-perspektivet, fordi den 'fløj' ikke var vel repræsenteret i de første runder. 'Aktionsforskningen' blev lidt mere direkte aktør, end det var tilsigtet.
2. *Analyse af udvidelsens politik og dermed sikkerhedsliggørelsernes mønstre*: De konkrete debatter emne for emne afspejlede jævnlige et mønster, hvor fremtrædende sikkerhedseksperter ønsker en *top-down* udvidelse, der vil styrke statens greb om nye emner; var mindre optaget af at skabe rum for nye aktører; og helst reserverede ny sikkerhedstænkning til supplerende trusler, mens de klassiske forblev uantastede. Deltagerobservation af udvidelsens politik skabte en sikkerhedsliggørelsesanalyse af en markant *establishment*strategi – og noget mere vakkende, opførte vi en konstellation med en modstående nedefra-op udvidelse, som vi mente at have fremanalyseret uden for konferencerne men ofte selv måtte repræsentere i forløbet.
3. *Teoretiske udfordringer*: Der var ikke umiddelbart problemer med at bruge teoriens termer på den arabiske situation, og fagdebatternes forventede 'ikke-vestlige' vanskeligheder meldte sig i hvert fald ikke, hvor de var annonceret. En operationel vanskelighed i projektet kunne have en teoretisk pendant: De to slags eksperter, sikkerhedens og emnernes. Det ligger smukt for *CAST*'s fokus på discipliner og praksisfelters forskellige rationaliteter,⁷ men *sikkerhedsliggørelsesteori* antager, at de tekniske eksperter understøtter politiske dagsordener; som de ikke rigtigt gjorde på vores konferencer. Er der måske endda en særlig ikke-vestlig vinkel her? Vi vender tilbage til dette i næste afsnit.

Fra Kairo til Kairo – revolutioner kan gøre en forskel

Siden disse konferencer var tusinder af demonstranter strømnet ud i gaderne i store dele af den arabiske ver-

den – i overvældende antal i Egypten – med krav om, at regimerne skulle væltes, og styreformen ændres substantielt.

Utraditionelle sikkerhedstrusler blev både fremhævet og trængt i baggrunden af det arabiske forår. Regimer, som før virkede stabile og stærke, viste sig at kunne væltes af folkeligt pres. Nye magtforhold etableres i øjeblikket både nationalt og regionalt; sikkerhed for staterne, mellem staterne og for borgerne nyformuleres. I praksis er et bredere sikkerhedsperspektiv i spil, fordi civile organisationer udøver indflydelse. Det tidligere sikkerhedsfokus på den personificerede centrale magt bliver formodentlig mindre fremtrædende, når den politiske orden omformes, og sikkerhed vil med lidt held blive set som en service, staten udøver for sin befolkning frem for sig selv. Om forandringerne så fører til en reel indsats over for utraditionelle sikkerhedstrusler, som påvirker samfundslag og grupper uden for eliten, afhænger nu af politisk fokus og vedholdenhed. Et af sikkerhedsteoriernes centrale spørgsmål: 'sikkerhed for hvem?' er stadig relevant efter det arabiske forår.

Vi vendte tilbage til den afsluttende konference i Kairo i juni 2011. Denne konference skulle samle op på de tematiske konferencer og dels bringe bidragsyderne sammen for at udforske sammenhænge, dels inddrage bredere kredse af 'interessenter' i Egypten, hvilket nu inkluderede Sjette April Bevægelsen og Det Muslimske Broderskab såvel som repræsentanter fra civilsamfundsorganisationer og medieinstitutioner.

Særligt ét indlæg udløste i kølvandet på den nylige og fortsatte revolution en diskussion, som fik konferencosalen til at koge og simultantolkene på hårdt arbejde. Det drejede sig endnu en gang om daværende politigeneral Serag el-Roubys oplæg. Denne gang blev generalens præsentation hurtigt afbrudt af stemmer blandt tilhørerne, som vendte hans argumentation på hovedet og anklagede politiet for at være Egyptens bedste eksempel på organiseret vold. Tilhørere henviste både til den ordinære egyptiske politistyrke (*al-shurta*) styret af indenrigsministeriet og *baltagiya'*erne, en uorganiseret gruppe bestående af bandemedlemmer og kriminelle informanter, hvervet af politiet til at løse de mere hårdhændede opgaver som fx at nedkæmpe demonstranter. Debatten satte problematikken om legitimt monopol på vold på spidsen, og argumenterne fra salen var vel at mærke ikke ensidige: Adskillige tilhørere mente, at politiet havde enhver ret til at nedkæmpe uromagere, mens andre udtrykte, at netop politiets brutale nedkæmpelse af de tidlige protester havde fået dem selv på gaderne. Sidstnævnte folk udråbte militæret som revolutionens sejherrer, fordi de tidligt i processen havde valgt at sende politiet hjem og støtte de demonstrerende.

Både fra denne debat og i samtaler med folk uden for programmet, tegnede sig et billede af nye dominerende mønstre:

For samarbejdets spørgsmål om udviklingen af sikkerhedsbegrebet i Mellemøsten kunne vi for det første konstatere, at der (i hvert fald på overfladen) var større enighed om 'det brede sikkerhedsbegreb' – inklusive det kontroversielle aspekt om flere legitime sikkerhedsaktører. Forskere, der i de tidligere runder havde fremtrådt som tilbageholdende mht. nye opfattelser, var nu langt mere åbne for nye tanker og for en reel rolle til ikke-statslige aktører.

For det andet, set med Københavnerskolens teoretiske blik var den polarisering, der toppede med skænderiet under politigeneralens foredrag, sandsynligvis repræsentativ for nye mønstre, hvor utraditionelle trusler var kernen – men måske i sidste ende blev ultratraditionelle:

- Hos aktivisterne trives en fristelse til at sikkerhedsliggøre alt som 'kontra-revolutionært'. Den slags sikkerhedspolitisk forsvar for 'revolutionen' mod truslen fra det gamle regime kan på den ene side være yderst forståeligt i den aktuelle situation i Egypten, på den anden side er det et farligt kort, der let kan bruges til at delegitimere først det egentlige establishment og siden flere og flere politiske modstandere – som set i de franske og russiske revolution og måske tydeligst i Cubas definition af trusler mod 'revolutionen' årtier efter (Holbraad & Petersen 2012).
- En modsatrettet sikkerhedsliggørelse flourer hos mere traditionelle kredse – både eliter med interesser i *l'ancien regime* og svage grupper, der dels mærker økonomiske og tryghedsmæssige udfordringer først, dels er åbne for mediepåvirkning. Først var 'kaos' den nye trussel – lovløshed og de økonomiske tab ved den politiske ustabilitet – og deraf følgende krav om lov og orden. I næste omgang har regimet og pressen i stigende grad forsøgt at antyde ret diffuse trusler fra fremmede magter, som folk forventes at høre som Vesten og Israel. De trusler trækker på utraditionelle elementer, men de er naturligvis hyper-traditionelle.

Opgaven teoretisk og praktisk kan i denne situation meget vel være en form for 'afspænding' mellem de to, at undgå de eskaleringer til en krise, der stopper reformprocessen. Det kan nok mest effektivt gøres ved at kanalisere de unge revolutionæres regimekritik over i konkrete klager over politivold og krav om reform af sikkerhedssektoren, fordi det fra andre samfundsvinkler kan ses som en form for øget *institutionsbygning* og dermed *stabilitet* i modsætning til yderligere destabilisering af samfundet.

En ustabil revolutionær situation som den egyptiske kan tilnærme sig ekstremitet, hvor den ene part forsvarer

forandring som sådan, og modparten gør *stabilitet* til målsætningen. Denne modstilling er naturligvis en dimension af politik i nærmest alle samfund. Men hvad sker der, når de abstraheres til poler, der derefter forsvares mod hver deres fjender?

En relevant opgave for teorien, hvor den gennem sin analytiske styrke kan have politisk effekt, kunne være at konstituere det institutionelle omdrejningspunkt, der skal forsvares for at sikre en stabilitet, der tillader forandringer. Dette peger tilbage på afspændingspolitikken klassiske paradokser: Dels om at forandring kun er mulig ved så meget stabilitet, at den totale ændring er udelukket, og dels den klassiske konservative indsigt, at man kun kan bevare ved at ændre (Wæver 1989). Dette betyder sandsynligvis i den konkrete situation *sikkerhedssektorreform* (politibrutalitet som procedureproblem) og *konstitutionel politik*. Kan man skabe en sikkerhedspolitik for det politiske balancepunkt, som en ustabil situation vipper hen over? Hvis dette først er udfoldet, vil det givetvis vise sig, at det er alt andet end en lokal indsigt af relevans kun for 'eksotiske' cases langt hjemmefra. Tværtimod kan det blive et afgørende moment i teoriens generelle udvikling.

Revolutionen rammer to bløde punkter i teorien. Teorien kritiseres ofte for at være for Schmittiansk; her er den det måske ikke nok. Carl Schmitts berygtede politikforståelse fokuserer på den generelle undtagelsestilstand, hvor hele samfundet genfundes. Sikkerhedsliggørelsesteori handler om afgrænsede undtagelser: I en orden der ikke generelt anfægtes, argumenteres for undtagelse på et konkret felt. Derfor er teorien distinkt fra Schmitts. Men hvad hvis situationen bliver Schmittiansk – åben for at en ny ordensinstallerende aktør, der generaliserer undtagelsen; falder den situation uden for teoriens rækkevidde? For det andet er teoriens politikbegreb spændt ud mellem Schmittianske (anti)politiske undtagelser og Arendt'sk samskabelse, men de to modstandere er fælles om at underprioritere *institutioner* (Buzan *et al.* 1998, 141ff; Gad & Petersen 2011). Så hvordan analyseres situationer med institutionalisering som åbent spørgsmål? Når den teoretiske udfordring her bliver særligt tydelig – og måske løsningen særligt produktiv – skyldes det ikke, at casen er ikke-vestligt, men den revolutionære situation.

Hvad er der imens sket med de mere 'tekniske' uraditionelle trusler – de der ikke er direkte koblet til den styrende politiske konstellation? Er de påvirket af den ændrede politiske situation? Et eksempel kunne være vand, som denne artikels forfattere præsenterede ved den afsluttende konference. På baggrund af diskussionen på den tematiske workshop kom Nilen ind i en Københavnerskoleramme: Reelt har nødvendigheden af vand fra Nilen altid været defineret som sikkerhed i teoriens forstand, for det har været set som afgørende for Egyptens

overlevelse. Allerede 400 f.Kr. skrev Herodot, at 'Egypten er Nilens gave', dvs. at landet er helt afhængigt af floden, ligesom der er rigeligt med citater fra nyere ledere om, at alle midler vil blive brugt til sikring af en tilstrækkelig del af Nil bassinets vandressourcer. Paradokset er imidlertid, at man tidligere ikke brugte selve ordet 'sikkerhed' og dermed ikke gjorde det helt tydeligt, hvordan vandspørgsmålet var helt oppe at ringe i udenrigspolitisk sammenhæng. Det blev imidlertid muligt som udløber af det udvidede sikkerhedsbegrebs internationale gennemslag, og de sidste ti år trængte begrebet 'vandsikkerhed' ind i analyser af Nilspørgsmålet, hvor det ofte legitimerer egyptisk blokering af forhandlede løsninger (Mekonnen 2011). Dette er paradoksalt, for i samme periode er det blevet stadig mindre sandt, at Egypten er enafhængig af Nilen (der foregår indirekte vandimport i produkter, og en stadig større del af vandet går til industri og ikke landbrug eller husholdninger). De internationale klimaforandringer truer med at forværre vandsituationen (Al-Marashi 2011), så valget hedder ikke 'ikke-sikkerhedsliggjort vs. nationalt sikkerhedsliggjort', men må inddrage som tredje mulighed en *fælles* sikkerhedsliggørelse som vejen til et vandregime for Nilen som sikkerhedspolitik, netop i lyset af klimatruslerne.

Et er, at denne analyse var vores 'fordøjelse' af input fra teoretikere og praktikere undervejs i processen, noget andet var, om denne vinkel nu stod bedre, dårligere eller anderledes i lyset af revolutionen. Det meget foreløbige billede var, at de nye røster ikke var nået frem til at interessere sig for den slags 'fjerne' emner, så den gamle tilgang dominerede stadig, og man var utilbøjelig til at lade 'nye sikkerhedsbegreber' betyde, at man skulle ændre politik på et så centralt område som vand. Forventningen var tydeligvis stadig, at ny sikkerhed skulle lægge sig udenom eller ovenpå 'gammel sikkerhed', som der helst skulle pilles mindst muligt ved. Hvis de politiske omvæltninger i Egypten skal føre til bevægelse i retning af mere åbenhed for 'ny sikkerhedspolitik', kan det både hjælpes på vej af personændringer fra klassisk sikkerhedselite til nye folk, men også og måske mere sandsynligt af de nye strategiske vilkår for Egypten, efterhånden som revolutionens effekter ændrer forholdet til Israel og USA og dermed måske nødvendiggør mere fleksibel politik overfor de vestlige og sydlige naboer.

Afkoblingen mellem tekniske specialister og sikkerhedseksperter var om muligt mere påfaldende end på de tidligere møder. Dette problem for teorien kan afspejle en af de ikke-vestlige pointer: at staten ikke gennemtrænger samfundet så homogent og konsekvent som i vestlige samfund (Curley & Siu-lun 2008). Interaktionskapaciteten er lavere, og subsystemer kobles ikke tæt nok til at fremtvinge konsistens inden for reelt allierede aktører. Dette svarer til den generelle postkoloniale pointe, at vi

bruger ord som 'stat', 'suverænit' og 'politik' på forhold uden for Vesten, der ikke svarer til Vestens forestillinger om de begreber, fordi vejen-ad-hvilken de kom dertil er så anderledes (Chatterjee 2004).

Kairo-efter-revolutionen opdaterede vores konklusioner:

1. *Vores rolle* – blev meget lille, da udviklingen kom op i de høje omdrejninger.
2. *Analyse af udvidelsens politik og dermed sikkerhedsliggørelsernes mønstre*: Kampene på konferencen leverer igen empiri til en teoretisk analyse, hvor en klar konstellation tegner sig. Nu er de to fløje (som nok ikke er meget forskelligt bemanded fra sidst) konstitueret omkring nye spørgsmål: forsvar for revolutionens foranderlighed vs. forsvar af orden mod anarki indefra og tågede trusler udefra.
3. *Teoretiske udfordringer*: To problemer for teorien er trådt i forgrunden. Den markante afkobling mellem sikkerhedseksperter og tekniske specialister afspejler muligvis ikke-vestlige vilkår; og den revolutionære situation udfordrer teoriens politikbegreb, der måske forudsætter en underliggende stabilitet som ramme om undtagelsens begrænsede overskridelse.

Hjem fra Kairo til København

Det er velkendt fra postkoloniale studier, at en teori ikke bare overføres fra 'oprindelsesland' til nye miljøer. Edward Said skrev i et berømt essay, *Travelling Theory* (1983), at der typisk opstår nye former af teorien, der hverken er slavisk kopiering eller 'kreativ misforståelse'. I en anden situation udvikles teorien til at *blive* noget andet og dér mere relevant. Ingen teori er komplet eller lukket, så den rummer muligheder, der ikke ville være korrekte eller nærliggende i den oprindelige situation, men omvendt heller ikke ville optræde i den nye kontekst uden både lokal indsats og teoriens bidrag.

Hvis teorien rejser hjem igen, hvad tager den så med tilbage? Vi har undersøgt tre typer af spørgsmål:

1. Hvordan var det at være deltager – en særlig slags ydre medspiller? Før revolutionen blev det mere vidtgående, end vi ønskede, fordi metafunktionen med refleksion over egne handlinger blev suppleret af en slags stedfortræderstemme for de *establishment* fjerne røster, det var svært at få med på møderne. Efter revolutionen blev intensiteten lokalt så høj, at vores rolle blev marginal. Selve den oplagte ide at fungere som metarefleksion, en evigt politiserende samvittighed, der flytter sikkerhedsargumenter fra teknisk nødvendighed til politiske valg, fungerede rimeligt godt i den første fase, men blev meget krævende i anden fase. Tredje fase bliver spændende: publikationerne!

2. Udvidelsens sikkerhedsspil varierer mellem regioner – så hvad er den arabiske variant? Eller hvad bliver den? I fasen frem til revolutionerne var vores tolkning – som vi også tilrettelagde projektet ud fra – at to forskellige udvidelsesidéer konkurrerede: en der ønskede at udvide for at skabe mere rum for almindelige menneskers *human security*, for flere aktører fra civilsamfundet, og en anden der så nye trusler som anledning til at udvide den eksisterende sikkerhedselites greb om flere sager i samfundet. En særligt sofistikeret udgave af *human security* varianten gjorde selve regime-rigiditeten til den ultimative trussel – kun politiske reformer kunne i sidste ende løse samfundets interne og eksterne udfordringer. Der er en vis kontinuitet mellem denne og en af den 'sen-revolutionære' periodes diskurser, idet aktivisterne i dag udpeger fortsættelsen af regimets personer på magtfulde positioner som den største trussel. Mere konservative kræfter kombinerer i dag individbekymringer (økonomi, ro og orden) med diffuse ydre trusler – i princippet relativt traditionel sikkerhed, men i den konkrete sammenhæng skal de løftes frem til eksistentiel undtagelsesstatus, så sikkerhedsliggørelsesanalyse har let ved at se de aktive talehandlinger også her.
3. Teorien selv er blevet udfordret på især to punkter. Den mildt sagt løse kobling mellem tekniske eksperter, sikkerhedseksperter og politiske aktører bør studeres nærmere, særligt for at afklare om vestlige samfund er strammere koblede og derfor giver vestlige teorier et skævt blik på disse debatter. Politikforståelsen i sikkerhedsliggørelsesteori blev udfordret, ikke af Mellemøsten, men af revolutionen. Teorien antager en grundlæggende stabilitet som ramme om mulige emnespecifikke undtagelser, men hvis hele situationen bliver én stor undtagelse, skal teorien til at tematisere sikkerhedspolitik i form af skabelse af institutionelle ankre. Den aktuelle trekant af militær, aktivister og det Muslimske Broderskab frister til det klassiske mønster, hvor to parter udnævner den tredje til statsfjende. Særligt i Egypten, hvor omgangen med sikkerhedsstrukturen – hær og politi – er omdrejningspunkter for det politiske liv, kan en vellykket sikkerhedsliggørelse for en dynamisk institutionalisering blive afgørende for at undgå en intern sikkerhedspolitisk eskalering, der vil koste dyrt på demokratikontoen.

Hvis dén udfordring håndteres i det egyptiske projekt, vil den generelle teori være i gang med en markant udvikling af sit politikbegreb, der har konsekvenser for, hvordan også vores eget samfund skal analyseres – og måske også ageres på.

Litteratur

- Al-Marashi, I 2011, 'Egypt', i D Moran (red.), *Climate Change and National Security: A Country-Level Analysis*, Georgetown University Press, Washington.
- Ayoob, M 1995, *The Third World Security Predicament: State Making, Regional Conflict and the International System*, Lynne Rienner, London.
- Barnett, MN 1998, *Dialogues in Arab Politics: Negotiations in Regional Order*, Columbia University Press, New York.
- Bilgin, P 2000, 'Inventing Middle East? The Making of Regions Through Security Discourses', i BU Urvik & KS Vikør (red.), *The Middle East in a Globalised World*, Nordic Society for Middle Eastern Studies, Bergen.
- Bilgin, P 2004, "Whose 'Middle East'? Geopolitical Inventions and Practices of Security", *International Relations*, vol. 18, no.1, pp. 25-41.
- Bilgin, P 2011, 'The politics of studying securitization? The Copenhagen School in Turkey', *Security Dialogue*, vol. 42, no. 4-5, pp. 399-412.
- Buzan, B 1983, *People, States, and Fear: The National Security Problem in International Relations*, Wheatsheaf Books, Brighton.
- Buzan, B, O Wæver & J. de Wilde 1998, *Security: A new Framework for Analysis*, Lynne Rienner, London.
- Buzan, B & O Wæver 2003, *Regions and Powers: The Structure of International Security*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Chatterjee, P 2004, *The Politics of the Governed: Reflections on Popular Politics in Most of the World*, Permanent Black, Delhi.
- Curley, GM & W Siu-lun (red.) 2008, *Security and Migration in Asia: The Dynamics of Securitization*, Routledge, London.
- Gad, UP & KL Petersen (red.) 2011, 'Politics of Securitization', særnummer af *Security Dialogue*, vol. 42, no. 4-5.
- Holbraad, SM & MA Petersen 2012, 'Revolutionizing securitization: an anthropological extension of securitization theory', *International Theory*, under udgivelse.
- Hudson MC (red.) 1999, *The Middle East Dilemma: The Politics and Economics of Arab Integration*, Columbia University Press, New York.
- Ibrahim, SA 1996, 'Future Visions of the Arab Middle East', *Security Dialogue*, vol. 27, no. 4, pp. 425-436.
- Jacoby, TA & BE Sasley (red.) 2002, *Redefining Security in the Middle East, New Approaches to Conflict Analysis*, Manchester University Press, Manchester.
- Korany, B, P Noble & R Brynen (red.) 1993, *The Many Faces of National Security in the Arab World*, St. Martin's Press, New York.
- Korany, B 1994, 'National Security in the Arab World: The Persistence of Dualism', i D Tschirgi (red.), *The Arab World Today*, Westview Press, Boulder.
- Korany, B 2011, hovedtale ved DEDI/CAST/ACPSS-konference i Kairo.
- Mekonnen, DZ 2011, 'From tenuous legal arguments to securitization and benefit sharing: hegemonic obstinacy – the stumbling block against resolution of the Nile Waters Question', *Mizan Law Review*, vol. 4, no. 2, pp. 232-257.
- Said, E 1983, *The World, the Text and the Critic*, Harvard University Press, Cambridge MA.
- Sayigh, Y 2011, 'Rethinking the study of middle east militaries', *International Journal of Middle East Studies*, vol. 43, no. 3, pp. 391-407.
- United Nations Development Program, *Arab Human Development Report 2009: Challenges to Human Security in the Arab Countries*, United Nations Publications, New York; <http://www.arab-hdr.org/publications/other/ahdr/ahdr2009e.pdf>
- Ullman, R 1983, 'Redefining Security', *International Security*, vol. 8, no. 1, pp. 129-153.
- Vuori, JA 2011, *How to Do Security with Words: A Grammar of Securitization in the People's Republic of China*, ph.d.-afhandling forsvaret i Turku, 2011.
- Walker RBJ 1993, *Inside/Outside: International Relations as Political Theory*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Walker, RBJ 1997, 'The Subject of Security', i K Krause & MC Williams (red.), *Critical Security Studies*, University of Minnesota Press, Minneapolis.
- Wilkinson, C 2007, 'The Copenhagen School on Tour in Kyrgyzstan: Is Securitization Theory Useable Outside Europe', *Security Dialogue*, vol. 38, no.1, pp. 5-25.
- Wæver, O 1989, *Hele Europa: projekter – kontraster*, Det Sikkerheds- og Nedrustningspolitiske Udvalg, København.
- Wæver, O 1995, 'Securitization and Desecuritization', i RD Lipschutz (red.), *On Security*, Columbia University Press, New York.
- Wæver, O 2012, 'Aberystwyth, Paris, Copenhagen: The Europeanness of New 'Schools' of Security Theory in an American Field', i AB Tickner & D Blaney, *Thinking the International Differently*, Routledge, London.
- Wæver, O n.d., 'Security Questions – to widen or not to widen', under udgivelse (skrevet til det Internationale Akademi for Uddannelse og Demokrati's publikation fra DEDI-finansieret, arabisk-dansk demokratsommerskole i 2010).
- Williams, MC 1998, 'Modernity, Identity and Security: A Comment on the 'Copenhagen Controversy'', *Review of International Studies*, vol. 24, no. 3, pp. 435-439.

Noter

- 1 Tak for nyttige kommentarer til medredaktør Morten Valbjørn, tidsskriftets anonyme reviewere og CAST-kollegerne Ulrik Pram Gad, Vibeke Tjalve, Karen Lund Petersen og Peter Marcus Kristensen.
- 2 Denne kritik findes nok mest tydeligt hos Wilkinson (2007), men også i blandt andet Curley & Siu-lun (2008). Nyere, mere sofistikerede diskussioner af teoriens begrænsninger og relevans ift. ikke-vestlige cases foreligger hos Bilgin (2011) og Vuori (2011). Betydningen af den europæiske kontekst for 'skolerne', der opstod i Aberystwyth, København og Paris de sidste 20 år, er forsøgt analyseret i Wæver (2012).
- 3 I praksis er fokus oftere 'mellemøstligt' frem for arabisk, men terminologisk foretrækker mange i Egypten at tale i 'arabiske' termer. Ingen af definitionerne er fyldestgørende, da det arabiske fokus i princippet ser de arabiske staters sikkerhedsemner i relation til hinanden men ikke til Tyrkiet, Iran og Israel, som derfor let kan komme til at fremstå som udefrakommende sikkerhedstrusler. Desuden tager en arabisk sammenfatning ikke højde for den etniske diversitet i regionen. Det mere teknisk regionale fokus, der ligger i betegnelsen 'Mellemøsten', er blevet kritiseret for at være en vestlig konstruktion. I projektet bruger vi begge betegnelser og forsøger at være systematiske mht. at bruge det i den specifikke situation mest passende begreb. For en diskussion af den panarabiske identitetskonstruktion, se Hudson (1999), for en diskussion af den militærstrategiske konstruktion af Mellemøsten, se Bilgin (2000).
- 4 Rapporterne er udarbejdet af UNDP-Regional Bureau for Arab States i samarbejde både med regeringer og civil samfundsorganisationer, så der er sandsynligvis sket en vis 'clearing' af forfattere, men rapporterne lægger meget vægt på, at de er helt uafhængige, og at bidragsyderne er udvalgt fra toppen af deres felt. Forfatterne er således hverken officielle repræsentanter eller radikal opposition, snarere noget af det nærmeste, man kan komme på uafhængige intellektuelle og eksperter.

- 5 Dikotomien traditionel/utraditionel synes den foretrukne i Egypten, og svarer delvist til de dikotomier, der foretrækkes i andre dele af verden: hård/blød, militær/ikke militær, standard/kritisk, snæver/bred, etc. Det er et interessant men til dato lidet udforsket spørgsmål, hvorfor de forskellige terminologier dominerer i hvilke verdensdele.
- 6 For en mere detaljeret diskussion af fire forskellige mellemøstlige sikkerhedsperspektiver med særskilte prioriteringer af specifikke sikkerhedsemner: et regionalt mellemøstligt, et arabisk-mellemøstligt, et muslimsk-mellemøstligt og et middelhavs-mellemøstligt, se Bilgin (2004) og Ibrahim (1996).
- 7 Se www.cast.ku.dk

Et (u)forudseeligt Mellemøsten

Samfundsvidenskaben, *point predictions* og *pattern predictions*¹

Jørgen Møller ph.d. og lektor ved Institut for Statskundskab, Aarhus Universitet.
E-mail: jm@ps.au.dk

De dramatiske begivenheder i Mellemøsten i 2011 rejser nogle principielle overvejelser af videnskabsteoretisk karakter. Gennem en dialog med et klassisk bud på samfundsvidenskabens karakter og rækkevidde diskuterer denne artikel, i hvilket omfang det er muligt at forudsige henholdsvis begivenheder såsom det Arabiske Forår og konsekvenserne af sådanne begivenheder.²

31. januar 2011 modtog jeg en e-mail fra en tysk kollega, der var i færd med at arrangere et panel om '*Survival and Demise of Autocracies*'. Mailen med følgende ordlyd var stilet til alle panelets deltagere:

"It's little more than two weeks until we meet in Sao Paulo to discuss issues of autocratic stability and crises. Recent weeks have shown quite dramatically the actuality of such concerns. From Tunis to Cairo to Amman, one of the regional strongholds of authoritarian rule is trembling from the discontent of the masses. Or is it? In any case, comparative researchers on autocracy must admit once more that they did not see it coming – or did you?" (Schmotz 2011).

Mange andre har hæftet sig ved, at de storstilede folkelige protester, der hurtigt skulle blive kendt som det Arabiske Forår, kom som et lyn fra en klar himmel. Eller mere præcist: At såvel de oprindelige begivenheder i Tunesien som deres følgevirkninger i nabolandene er kommet bag på iagttagerne (Gause 2011, 11). Dermed skriver begiven-

hederne sig ind i en for mange nedslående beretning om samfundsvidenskabens manglende evne til at foregribe begivenhedernes gang. I foråret 2011 var det frem for alt sammenligningen med kommunismens sammenbrud i 1989-91, der blev brugt – og tilsyneladende med rette. Så sent som i efteråret 1989 var der næsten ingen forskere eller journalister, der hæftede sig ved, at de kommunistiske regimer i Central- og Østeuropa var på sammenbruddets rand; og derfor heller ingen, der forudså 1990'ernes bratte demokratisering (Kuran 1991, 9-11). Den amerikanske politolog Adam Przeworski udråbte tilbage i 1991 dette som en *dismal failure* for statskundskaben, og i forbindelse med det Arabiske Forår hører vi så igen samme kritik.³

Spørgsmålet er, om kritikken er rimelig? Der findes allerede en del forskning i det Arabiske Forårs årsager og følgevirkninger. Men såvel begivenhedsforløbet som debatten derom rejser nogle mere principielle overvejelser af videnskabsteoretisk karakter. Jeg vil derfor benytte lejligheden til at anskue det Arabiske Forår i lyset af nogle af de klassiske bud på samfundsvidenskabens karakter og rækkevidde. Min tese er følgende: Hvis vi stopper op et øjeblik og funderer over samfundsvidenskabernes natur, er der ikke bund i ovennævnte kritik. Så er det i stedet præmissen om, at timingen og karakteren af begivenheder såsom det Arabiske Forår bør kunne forudses, der er problematisk.

Forsøget på at drive denne tese hjem bygger frem for alt på økonomen Friedrich Hayeks videnskabsteoretiske arbejde.⁴ Når jeg på denne måde tyr til Hayek (1942; 1943; 1967 [1955]; 1967 [1961]), er det, fordi hans ontologiske overvejelser om videnskabernes natur peger frem imod nogle indflydelsesrige strømninger inden for

samfundsvidenskaberne i dag (se i særdeleshed Elster 1989; Hedström & Swedberg 1996; Kitchelt 2003; Hall 2003).⁵ Da Hayeks videnskabsteoretiske bidrag ikke er nær så kendt som eksempelvis hans kritik af planøkonomi, vil jeg benytte lejligheden til at give et kort rids over hans videnskabsteoretiske udvikling og endelige position. Endelig vil jeg introducere nogle selvstændige overvejelser om, hvordan en systematisk tilgang til statskundskabens grundproblem – struktur-/aktørproblematikken – gør det muligt at gå i hvert fald ét skridt videre end Hayeks position. I forlængelse heraf vil jeg argumentere for, at det faktisk giver mening at teste *pattern predictions* ved hjælp af samfundsvidenskabernes metodiske redskaber.

Simple og komplekse fænomener

Hayek (1942; 1943) havde i sine tidlige forsøg på at forstå forskellene videnskaberne imellem sondret mellem samfundsvidenskab og naturvidenskab. Han havde argumenteret for, at det fejlagtige forsøg på at anvende naturvidenskabelige metoder inden for samfundsvidenskab førte til tiltroen om, at metahistoriske love kunne opstilles (1942, 269). Hayek (1942, 277-279) slog i disse arbejder på, at forskellen mellem de to typer videnskaber lå i sondringen mellem objektive fænomener (der behandles i naturvidenskab) og den subjektive fortolkning af fænomener (der er grundlaget for samfundsvidenskab). I forhold til metoder indebærer dette, at naturvidenskab kan anvende analytiske tilgange, som ganske enkelt ikke er gangbare inden for samfundsvidenskab (1942, 287).

Karl Popper (1960 [1957], 105, fn. 1, 136-139) kritiserede Hayeks grænsedragning, frem for alt ved at fastholde videnskabernes enhed, altså at metoderne inden for naturvidenskab og samfundsvidenskab ikke adskiller sig nævneværdigt fra hinanden (130-143). Denne kritik tog Hayek (1967, vii) i hvert fald delvist til sig (se også Caldwell 2004, 255, 304). I sine senere videnskabsteoretiske arbejder skelner Hayek i stedet mellem videnskaber, der studerer 'simple' fænomener, og videnskaber, der studerer 'komplekse' fænomener (Hayek 1967 [1955]; 1967 [1961]; jf. Caldwell 2004, 304-306). Fysik, kemi og molekylærbiologi er eksempler på det første. Netop fordi de beskæftiger sig med simple relationer, udtrykt ved få variable (Hayek 1967 [1961], 26), kan forskere inden for disse felter opstille love, under hvilke enkeltbegivenheder kan forudsiges – og i forlængelse heraf be- eller afkræfte disse love ved hjælp af eksperimenter. Enhver elementærpartikel eller isotop af et molekyle er således fuldstændig identisk, og det er derfor muligt at opstille generelle love, der forklarer deres funktioner (jf. også Diamond 1999 [1997], 423-424). Her er med andre ord tale om relativt lukkede systemer, hvor alle væsentlige variable kan observeres og kontrolleres (Hayek 1967 [1955], 4).

Som Isaiah Berlin (2002 [1954], 108, 160-164) et sted påpeger, har en betydelig del af det 19. og 20. århundredes samfundsvidenskab været drevet af forestillingen om, at denne tilgang kan anvendes analogt på den sociale verden (se også Hayek 1945, 520). Hvis Newton kunne opstille sådanne love, hvorfor skulle sociologer så ikke kunne gøre det, som Berlin retorisk spørger (se også Popper 1960 [1957], 36)?

Selve præmissen for Hayeks (1967 [1955], 4) sondring er imidlertid, at samfundsvidenskab adskiller sig radikalt fra de dele af naturvidenskab, der tillader sådanne love. Bid her mærke i kvalifikationen 'de dele af'. Ifølge Hayek er det reelt kun et fåtal af videnskaberne, herunder kun et fåtal af naturvidenskaberne, der opererer i det nomotetiske yderpunkt. Heroverfor står nemlig en lang række andre videnskaber, der er kendetegnet ved, at deres 'tilfælde' (eller '*cases*') består af en mængde variable dele. Ud over samfundsvidenskab gælder disse videnskaber som astronomi, meteorologi, evolutionær biologi og geologi (jf. også Diamond 1999 [1997], 423-424; se dertil Hedström & Swedberg 1996, 285).

Kompleksitet betegner her først og fremmest det meget store – og ofte reelt uafgrænsede – antal variable, en model rummer (Hayek 1967 [1961], 26). Denne kompleksitet gør det umuligt, eller i hvert fald til et vilkårligt forehavende, at forudsige mere specifikke begivenheder (*point predictions*) (jf. også Kitchelt 2003, 51). Den vigtige pointe er her, at årsagssammenhænge inden for sådanne videnskaber sjældent tager form af simple lineære sammenhænge mellem få variable. I stedet er der tale om komplekse sammenhænge mellem mange variable, som ofte ikke er lineære (Hayek 1942, 290; Hayek 1967 [1955], 8; Hayek 1967 [1961], 26; se også Hall 2003, 387).

Konsekvenserne for samfundsvidenskab

Som sagt er også en række naturvidenskaber karakteriserede ved sådanne forhold: Hayek (1967 [1955], 6-10) opremser de geofysiske discipliner (fx seismologi, geologi og meteorologi) samt evolutionær biologi. I tilfældene geologi og meteorologi – og ifølge mange forskere også biologi (Diamond 1999 [1997], 423) – drejer det sig således om videnskaber, hvor systemernes grundlæggende deterministiske årsagsvirkningsforhold (den newtonske mekanik) ikke kan bruges til at levere forudsigelser af specifikke begivenheder.

Samfundsvidenskaberne – som i hvert fald i udgangspunktet opererer med probabilistisk kausalitet (Kitchelt 2003, 53-55) – må *a fortiori* fungere under betingelserne for en videnskab, der beskæftiger sig med (yderst) komplekse fænomener. Hvad er følgerne af dette? Ifølge Hayek har det frem for alt betydning for vore muligheder for at forudsige. Hvor fysikere og kemikere som

sagt kan formulere deterministiske love, der foregriber enkeltbegivenheder, kan sociologer og politologer (samt biologer og meteorologer) højst levere det, Hayek kalder *explanations of the principle* samt i medfør heraf *pattern predictions* (Hayek 1942, 290-291; 1967 [1955], 12-13; 1967 [1961], 34-36).

Konsekvensen af den skitserede videnskabsteoretiske position er med andre ord, at samfundsvidenskaben aldrig kan leve op til det (simple) naturvidenskabelige ideal om at etablere generelle 'love', der kan forklare specifikke begivenheder (Hayek 1967 [1955], 8; Hayek 1967 [1961], 34). En præcisering er imidlertid på sin plads her. Det er oplagt, at samfundsforskere er i stand til at levere ret præcise forudsigelser af en række forskellige sociale fænomener: eksempelvis antallet af udgaver af Morgenavisen Jyllands-Posten de næste seks måneder eller antallet af valgte medlemmer i det kommende Folketing. Disse ting er nemlig ikke produkter af komplekse sammenhænge. Dermed er imidlertid også sagt, at de er trivielle. Hayeks pointer om *point predictions* er ikke rettet imod disse forhold, men imod de for samfundsforskere langt mere interessante og relevante følger af komplekse sammenhænge.⁶

Derudover er det vigtigt at understrege, at Hayeks forestilling om, at *point predictions* flourer inden for videnskaber, der beskæftiger sig med komplekse fænomener – og i særdeleshed samfundsvidenskaberne – nok i et vist omfang er tegnet for hårdt op. Selv Hempel (1942, 36-37) understreger, at hans *covering laws* ikke forudsiger *individual events*, men *'an event of a certain kind'*. Som eksempel angiver Hempel, at en lov aldrig vil kunne redegøre for udbruddet af jordskælvet i San Francisco i 1906 eller mordet på Julius Cæsar. Det er altid en klasse af begivenheder, der bliver forudsagt. Men ifølge Hempel kan vi baseret på *covering laws* gøre det ret nøje i tid og rum (om end kun med statistiske sandsynligheder, hvad angår de probabilistiske love, der ifølge Hempel (1942, 41) ofte kendetegner samfundsvidenskaben).

Hvordan kan vi på den baggrund indkredse den generelle forskel på *point* og *pattern predictions*? Som det burde stå klart, taler vi om forskellen på at forudsige enkeltbegivenheder eller en klasse af begivenheder ret nøje og at forudsige mønstre mere diffust. Hvis vi skifter fokus til det Arabiske Forår, er følgen af kritikken af mulighederne for at foretage *point predictions* meget ligetil: Hverken timingen af de folkelige opstande eller karakteren af dem kunne umiddelbart forudsiges af samfundsvidenskaben (se også Taleb & Blyth 2011; Fukuyama 2011). Forudsigelser af konkrete begivenheder, der følger af komplekse sammenhænge, er altså uden for vores rækkevidde inden for samfundsvidenskaben.

Men hvad kan samfundsvidenskaben så – på baggrund af den skitserede videnskabsteoretiske position –

bidrage med? Her er vi fremme ved det andet element, nemlig Hayeks pointe om, at samfundsvidenskaben kan opstille *explanations of the principle* og i medfør heraf foretage *pattern predictions*.

Explanations of the principle og pattern predictions

Selv om disse størrelser allerede er til stede i Hayeks (1942, 290-291) tidlige videnskabsteoretiske arbejder – og selv om han ekspliciterer dem flere gange – er det ikke fuldstændigt klart, hvad de to begreber rent teknisk dækker over. Et enkelt sted gør Hayek (1967 [1961], 40) ligefrem de to termer til synonymmer.

Hvis vi frem for alt lægger vægten på Hayek (1967 [1955]; 1967 [1961]), er det imidlertid muligt at indkredse betydningen af de to begreber relativt nøje. *Explanations of the principle* bruger Hayek (1967 [1955], 8-13) stort set i flæng med termen 'mekanisme'. Med fare for at læse en senere tids metodiske arbejde ind i tidligere tekster vil jeg tolke dette til at være en blotlægning af årsagsmekanismer.⁷ Hayeks beskrivelse af *explanations of the principle* svarer faktisk i lange passager til Elsters (1989) senere arbejde. Der er dog også betydelige forskelle. Elster argumenterer på baggrund af sin beskrivelse af mekanismer for, at samfundsvidenskaben skal undlade at forsøge at forudsige – altså en kategorisk modsætning til Hempels (1942, 38) pointe om, at forudsigelse og forklaring er strukturelt ækvivalente. Hayek drager ikke en lige så radikal konsekvens af sin tilnærmelsesvis lignende formel for mekanismer.

Det bringer os til *pattern predictions*. Her er der tale om forudsigelser om, hvilket spektrum de forventede empiriske fænomener vil falde inden for (jf. Caldwell 2004, 310). Hayek (1967 [1955], 17) slår fast, at der frem for alt vil være tale om negative forudsigelser om, at bestemte ting *ikke* er forventelige. Mekanismerne vil højst fortælle os, hvilken *slags* begivenheder vi skal forvente, og hvilke vi ikke skal forvente, og mekanismerne vil derfor kunne afvises, hvis vi vedvarende observerer fænomener, der er af en anden type (Hayek 1967 [1955], 11). Det med brede forudsigelser skal forstås helt bogstaveligt. Hayek understreger således, at forudsigelsen stort set aldrig vil kunne specificere tid og sted for de forventede mønstre (Hayek 1967 [1955], 13). Med hans egen sammenfatning:

„we know that, *if* the mechanism is the same, the observed structures must be capable of showing some kinds of actions and unable to show others; and if, and so long as, the observed phenomena keep within the range of possibilities indicated as possible, that is so long as our expectations

derived from the model are not contradicted, there is good reason to regard the model as exhibiting the principle at work in the more complex phenomenon.” (Hayek 1967 [1955], 15).

To vigtige pointer følger af denne indkredsning af *pattern predictions*. For det første at der netop er tale om forudsigelser. Hayek afviser altså ikke den grundlæggende popperske formular om, at opstillede teorier skal testes på deres forudsigelser, men fastholder tværtimod, at teorier skal forbyde noget for at være videnskabelige. Dette er klart allerede i Hayeks (1942, 290-291) tidlige beskrivelse af *pattern predictions*. Og han vedbliver med at understrege, at der skal være grænser for omfanget af vore forventninger (Hayek 1967 [1961], 36). Med andre ord tilslutter Hayek sig Poppers (1935; 1960 [1957], 11, fn. 1) grundlæggende pointe: At teorier bestyrkes, hvis empirisk modbevis ikke gives, ikke ved verifikation.

Hayeks (1967 [1955], 10) overordnede budskab er faktisk, at der kun er en gradsforskel mellem vore forudsigelser, når vi studerer simple og komplekse fænomener. Denne gradsforskel er imidlertid ret betydelig. Herved er vi fremme ved den anden afledte pointe, nemlig at falsifikationsprincippet (Popper 1935) vil være relativt svært at anvende, netop fordi forudsigelserne er så relativt uafgrænsede – både i tid og rum. For at sige det på en anden måde kan Hayek (i hvert fald hvis sammenligningen er med fysik eller kemi) ikke tilslutte sig Poppers (1960 [1957], 93-97) argument om, at det principielt ikke burde være sværere at holde alt andet lige inden for samfundsvidenskaben. Komplexiteten gør med andre ord, at inferiorer teorier ikke kvit og frit kan falsificeres. I stedet vil der være tale om en langsommelig proces, hvor teorier først kan opgives, når det gentagne gange står klart, at deres mekanismer ikke holder vand, empirisk (Hayek 1967 [1955], 16; 1967 [1961], 29; Caldwell 2004, 311-312). Det fundamentale problem er her, at inferiorer teorier ikke kan falsificeres ved hjælp af afgørende⁸ eksperimenter, på samme måde som vi kender det fra videnskaber, der studerer simple fænomener (Hayek 1967 [1955], 19; se også Caldwell 2004, 311).

Denne sendrægtighed – og det deraf følgende behov for langmodighed – hvad falsifikationer angår, vil mange politologer nok også have en intuitiv fornemmelse for, i hvert fald hvis vi betænker, hvor ofte etablerede generaliseringer bliver anfægtet af nye undersøgelser. Et sigende eksempel finder vi med hensyn til de seneste årtiers studie af en af de stærkeste generaliseringer inden for statskundskaben, nemlig den såkaldte moderniseringsteori. Sammenhængen mellem socioøkonomisk modernisering og demokrati er noget af det tætteste, vi kommer på en ikke-triviell ‘lov’ inden for samfundsvidenskaben. Netop derfor

er det slående, at nye analyser i de seneste årtier har taget form af en vekselvirkning, hvor sammenhængen skiftevis er blevet af- og bekræftet (se Przeworski & Limongi 1997; Boix & Stokes 2003; Robinson 2006; Boix 2011).⁹

Et forsøg på en uddybning

Hayeks videnskabsteoretiske position indebærer altså, at vi kan bruge etablerede teorier til at sige noget om situationens begrænsninger på tværs af en flerhed af cases, herunder opstille generelle årsagsmekanismer, der gør bestemte typer af udfald sandsynlige og andre usandsynlige (se også Kitschelt 2003, 55). Vi kan også sige det på den måde, at en accept af kompleksiteten nødvendigvis indebærer, at den sociale verden er præget af stokastiske processer. Men dermed er ikke sagt, at samfundsforskere nødvendigvis skal fokusere på det tilfældige element i den deraf følgende variation. I stedet må bestræbelsen være at opstille generaliserbare årsagssammenhænge, som kan testes på en flerhed af cases, men som ikke sigter på at forklare hele variationen (Kitschelt 2003, 53, 81).

Det vil jeg godt gøre lidt mere ud af ved at trække på Kitschelt (1993; 2003). Hvis vi accepterer Kitschelts arbejde, gør vi frem for alt dette ved at tage udgangspunkt i de strukturelle faktorer, der begrænser aktørernes handlemuligheder (og ofte er med til at forme deres fortolkning af disse muligheder). Med ‘struktur’ mener jeg faktorer, der ikke kan ændres på kort sigt af aktører. Det karakteristiske ved sådanne strukturer er, at de – som årsager – har en tendens til at skabe mønstre i de politiske udfald via den måde, de (på tværs af vore *cases*) former aktørernes identitet, værdier og, i forlængelse heraf, begrænser deres råderum.¹⁰ Sådanne strukturelle årsager står i modsætning til kontingente aktørvalg, der netop er relativt ubegrænsede af bagvedliggende strukturer og derfor baner vejen for mere tilfældige udfald (se Møller forthcoming).

Den vigtige pointe er den følgende. Hvis vi rent faktisk kan identificere sådanne strukturelle begrænsninger, giver det mulighed for at opstille forventninger om mere strukturerede udfald. Ved at tage udgangspunkt i disse strukturelle forholds generelle påvirkning af aktørerne, kan vi således opstille *pattern predictions*, der kan testes (mere herom nedenfor).

Det Arabiske Forårs følgevirkninger

Hvad indebærer dette for studiet af det Arabiske Forår og dets følgevirkninger? Frem for alt baner det vejen for at bruge den etablerede litteratur til at sige noget kvalificeret om det Arabiske Forårs mulige følgevirkninger, givet at det ikke lod sig forudsige. Gause (2011, 13) siger det på den måde, at litteraturen om autokratisk stabilitet måske kan forklare nogle af de mønstre, der fremkommer på baggrund af de uforudsete begivenheder. Pointen er her,

at vi kan bruge den etablerede litteratur til at opstille generaliseringer om tendenser, set i lyset af de fortløbende begivenheder. Jeg vil her tage udgangspunkt i den generelle demokratiseringslitteratur og vil – og under henvisning til positionen angivet ovenfor – give et generelt bud baseret på teorier om strukturelle forhold.¹¹

På denne baggrund er *baselinen* for begivenhederne i Mellemøsten – fra Tunesien over Kairo til Amman – forholdsvis klar. Mellemøsten har i de seneste årtier fremstået som den eneste region i verden, hvor den såkaldte ‘trejde demokratiseringsbølge’ ikke har ført til demokratisering (Møller & Skaaning 2010a, kapitel 6). Det er der en række grunde til. Det er de færreste forskere, der direkte har peget på islam som synderen, idet en række muslimske lande uden for Mellemøsten har indført demokratiske valg (Stepan & Robertson 2003; Diamond 2010; Gause 2011; se dog Huntington 1991, 298–301; Lewis 1993; Kedourie 1994). I stedet peger mange eksperter på en blanding af lave moderniseringsniveauer, olieafhængighed og immunitet fra vestligt pres – nogle gange ligefrem vestlig støtte til autokratiske regimer (Diamond 2010).

Moderniseringsniveauerne er således lave i de arabiske lande, der ikke har større forekomster af olie, og ‘kunstigt’ høje i de, der har, eftersom velstanden ikke er baseret på uddannelse, industrialisering og teknologisk udvikling (Inglehart & Welzel 2009). Samtidig giver olieressourcerne magthaverne mulighed for at finansiere statsapparatet uden at være afhængige af borgerne (Ross 2001). Endelig bliver det svage eksterne pres for demokratisering normalt forklaret ved at henvise til de vestlige landes ønske om en stabil olieforsyning (Levitsky & Way 2005, 21; 2010, 19) samt frygten for, at frie valg generelt kan føre til ustabilitet og i værste fald skaffe islamister adgang til magten (Levitsky & Way 2010, 41; Callaway & Matthews 2008). Det er da også sigende, at protesterne mod de autokratiske regimer i 2011 først og fremmest har fundet sted i lande, der ikke har storstillede olieforekomster – med Libyen som den store undtagelse.

Hvilke forventninger til de mere generelle tendenser kan vi formulere på denne baggrund? Her kan vi for det første hæfte os ved, at den i foråret 2011 ofte hørte analogi til begivenhederne i Central- og Østeuropa efter kommunismens sammenbrud synes at være forfjålet. Eller rettere: Analogien til den hurtige spredning af protesterne (‘dominoeffekten’) (se Przeworski 1991) er ganske god, men det samme gælder ikke analogien til de mere langsigtede virkninger. 1990’ernes demokratiske succeshistorie i den østlige del af Centraleuropa (de nye EU-medlemslande) bygger nemlig på radikalt anderledes forudsætninger end dem, vi finder i Mellemøsten. De centraleuropæiske lande kunne fremvise relativt høje moderniseringsniveauer, herunder meget høje uddannelsesniveauer og udbredt seku-

larisering. Derudover kunne flere af dem trække på en vis erfaring med demokrati fra mellemkrigstiden, samtidig med at militæret ikke spillede en politisk rolle. Sidst, men ikke mindst, havde de en geografisk forankring i Europa, der – i kontrast til det tidligere overherredømme fra ‘Moskva’ – gjorde et lukrativt EU-medlemskab en langsigtet mulighed (se Kitschelt 2003; Møller & Skaaning 2009).

Med nogle få delvise undtagelser er landene i Mellemøsten ikke karakteriseret ved nogen af disse gunstige forudsætninger. Dermed er ikke sagt, at en vis demokratisering ikke kan finde sted i disse lande. Hvis der er én generel politisk tendens i de seneste årtier, har det netop været, at frie valg har spredt sig til flertallet af verdens lande – blandt andet på grund af et vedvarende internationalt pres for at demokratisere (Møller & Skaaning 2011a; Levitsky & Way 2010, 13, 19). Men det er sigende, at disse demokratiseringer kun i meget begrænset omfang har ført til egentligt liberalt demokrati, hvor valgene finder sted inden for rammerne af en velfungerende retsstat med tilhørende frihedsrettigheder (Møller & Skaaning 2010b; 2011; Levitsky & Way 2010, 19). Faktisk er dette stort set kun sket blandt nye EU-medlemmer, der som sagt har haft særlige forudsætninger.

Dersom egentlige demokratiske åbninger overhovedet opstår i første omgang i Mellemøsten, må vi på den baggrund forvente en anden type – mindre demokratiske resultater – end vi har set i den seneste generation i Centraleuropa (dersom demokratiske). Derudover kan vi foretage en generel sondring mellem de mellemøstlige lande, hvor autokratiet synes at være solidt rodfæstet, i særdeleshed på grund af naturressourcer, og de lande, hvor det – baseret på de eksisterende teorier – er mindre åbenlyst, hvad de strukturelle begrænsninger indebærer. Her kan vi trække på Kitschelts (2003, 75) pointe om, at der kan være strukturelle årsager til tilfældighed. Det skal forstås på den måde, at netop fraværet af afgørende begrænsninger for demokratisering kan gøre, at variationen inden for denne kategori bliver større end inden for kategorier, hvor strukturerne enten tilskynder autokrati (eksempelvis de olierige lande i Mellemøsten) eller demokrati (eksempelvis landene i Centraleuropa). Her bliver pointen så, at vi ganske vist ikke – på grund af kompleksitet – kan sige noget specifikt om, hvorvidt eksempelvis Ægypten eller Jordan demokratiserer i de kommende år. Men vi kan mere generelt hæfte os ved, at udfaldsrummene er større i disse lande end i eksempelvis Saudi-Arabien.

Hvordan kan vi teste *pattern predictions*?

Denne artikel kunne umiddelbart konkluderes uden at besvære sig med, hvordan de opstillede forventninger efterfølgende kan testes. Men jeg føler ikke helt, at jeg kan

smye mig uden om – også fordi den skitserede position som allerede nævnt gør tests på baggrund af falsifikationsprincippet relativt svære at udføre.

Faktisk kan vi gå ét skridt videre end det. Caldwell (2004, 383) udlægning af *pattern predictions* er, at de kun tillader at fremkomme med en *qualitative conditional prediction*, i modsætning til en *quantitative or precise numerical prediction*. Det må siges at være en ret loyal læsning af Hayek. Hayek er allerede i sine tidlige videnskabssteoretiske arbejder meget opmærksom på problemet med at kvantificere inden for samfundsvidenskaben (se fx Hayek 1943, 39-40, 48-49). Og i sine senere arbejder gør han direkte opmærksom på, at vi under studiet af komplekse fænomener almindeligvis ikke er i stand til at score vore relevante variable på en valid måde og – i forlængelse heraf – at den statistiske metode ikke er behjælpelig i studiet af sådanne fænomener (Hayek 1967 [1961], 26, 29-31).

Positionen er utvivlsomt stringent. Komplexiteten indebærer jo netop et stort antal variable, mange af hvilke vi slet ikke kan måle. Men hvis vi accepterer dette, er falsifikationsprincippet ikke bare svært, men stort set umuligt at anvende systematisk. I så fald bliver *pattern predictions* stort set reduceret til teoretiske størrelser, der med tiden vil miste deres status, hvis de synes at være i oplagt modstrid med de fortløbende empiriske udfald, vi et eller andet sted alle er vidner til.

Selv hvis vi accepterer Hayeks pointe om, at den statistiske metode aldrig vil kunne levere endegyldige test af sådanne forudsigelser, er det imidlertid svært at se, hvorfor vi ikke skulle kunne ty til vore statistiske redskaber i forsøget på at holde *pattern prediction* op imod virkeligheden. Med andre ord synes en mere pragmatisk tilgang til kvantitative metoders værdi at være på sin plads. Jared Diamond (1999 [1997], 423) drager eksempelvis en lidt anden konsekvens af en sondring mellem videnskaberne, der stort set er identisk med Hayeks. Diamond siger det på den måde, at videnskaber, der studerer komplekse fænomener, højst kan formulere statistiske tendenser (se også Kitschelt 2003). Ifølge Diamond (1999 [1997], 424) giver dette frem for alt mening på lang sigt, hvor tilfældige kortsigtede fluktuationer så at sige forsvinder. Kitschelt (2003, 73) påpeger ligeledes – med komplekse fænomener som præmis – at samfundsvidenskabens ærinde må være at forklare mere strukturerede, langsigtede udfald.

Diamonds og Kitschelts pointer synes til dels at stride imod Hayeks (1943, 46-47) advarsel imod at anlægge, hvad han benævner en 'makroskopisk' tilgang. Men efter min opfattelse er denne indvending frem for alt relevant i forhold til metateorier om historien, der kan afvises alene, fordi vi, hvad verdenshistorien angår, kun har ét tilfælde (én case) (Hayek 1943, 58ff; Popper 1960 [1957],

107-109; jf. også Hall 1985, 5). Når vi derimod taler om *pattern predictions* på et *middle-range-generaliseringsniveau*, er sagen en anden. Tænk her tilbage på pointen om, at strukturerne begrænser aktørernes valgmuligheder og ofte også deres forestillinger om disse valgmuligheder (Kitschelt 1993; 2003). På tværs af en flerhed af cases burde det være muligt at opstille og teste *pattern predictions* herom ved at undersøge, om mønstrene synes at kunne bekræftes empirisk. Et konkret eksempel lader sig opstille ved at trække tråden tilbage til forrige afsnit: Næmlig at 'demokratiseringsscorerne' i perioden efter det Arabiske Forår vil have en tendens til at være mere positive i de lande i Mellemøsten, der ikke har storstillede naturressourcer, end i de lande, der er 'ressourceafhængige' – desuagtet at vi ikke kan forudsige de enkelte landes absolutte eller relative udvikling.

Der burde ikke være noget principielt problem i at levere sådanne foreløbige test ved hjælp af statistiske redskaber. Dog er der på baggrund af den skitserede videnskabssteoretiske position grund til at være kritisk over for den udbredte brug af tidsserieanalyser, der reelt forsøger at forklare små årlige fluktuationer inden for cases (Kitschelt 2003, 73). Dette svarer ret beset til årlige *point predictions*, som vi – hvis vi accepterer Hayeks position – ikke har forudsætning for at kunne foretage, når vi studerer komplekse fænomener.

Debatten i lyset af metodiske og teoretiske nyudviklinger

Hayeks betragtninger om videnskabernes natur har efterhånden et halvt århundrede på bagen. På den baggrund forekommer det oplagt at spørge, om metodiske og teoretiske nyudviklinger gør hans konklusioner forældede?

Når indvendingen er værd at rejse, skyldes det, at vi i dele af litteraturen møder en tiltro til, at nye metodiske og teoretiske redskaber gør det stadigt lettere at forudsige. Et sigende eksempel finder vi i Bueno de Mesquitas (2011) såkaldte *group decision model*, der udgør et yderst ambitiøst forsøg på at bruge spilteoretiske modeller til at forudsige beslutningsprocessers udfald.¹² Han beskriver præmissen for sit arbejde på følgende måde:

„Today the urge to predict through science has motivated the development of numerous tools that rely on logic and evidence to anticipate outcomes of human activity into the future. These tools include such methods as evolutionary theory, game theory, computational models, classical statistics and probability theory, Bayesian estimation techniques, and many other modeling strategies” (de Mesquita 2011, 66).

Nye metodiske og teoretiske redskaber er naturligvis et gode for enhver videnskab. Udgør de også en udfordring af den ontologiske position, der er blevet opridset i denne artikel? Helt generelt er det svært at se, hvordan det kunne være tilfældet. Hayeks betragtninger er jo netop af ontologisk karakter og – hvis korrekte – strukturerer selvsagt de metodiske og teoretiske udfoldelsesmuligheder (jf. Hall 2003). Selv om nye redskaber åbenlyst kan gøre os bedre til at håndtere visse problemstillinger, bliver komplekse fænomener ikke mindre komplekse af, at spilteoretiske modeller er til rådighed – eller af eksistensen af avanceret software.¹³ Mere direkte: Sådanne nyudviklinger kan virke befordrende for bestræbelserne på at opstille og teste *pattern predictions*, men de gør det ikke muligt at foretage et kvantespring til også at kunne levere *point predictions*.

Det er da også ret oplagt, at Bueno de Mesquitas *group decision model* først og fremmest er relevant for studiet af forholdsvis strukturerede og konkrete forhandlingssituationer. Selv her er det ofte, som de Mesquita (2011, 79) selv medgiver, svært at score de relevante variable. Dertil kommer selvsagt spørgsmålet, om modellen overhovedet udtømmer de relevante variable i første omgang. I mere diffuse – og langsigtede – forhandlingssituationer vil det simpelthen være svært at indkredse de relevante aktørers strategier som følge af manglende information (Kitschelt 2003, 52-53). En god måde at forstå dette på er via Hayeks (1945) pointe om, at viden altid er fragmenteret i et samfund. Hayek gør i forlængelse heraf opmærksom på, at videnskabelig viden kun udgør en delmængde af den relevante information. En anden vigtig delmængde består af information, der er specifikt bundet til tid og sted, og som ofte er latent. Hayeks konstruktive pointe er, at markedet – via prismekanismen – gør det muligt at aggregere denne viden, der ellers ofte ikke lader sig nedfælde på papir. Men det afgørende i vores sammenhæng er, at vi som forskere i andre forhold ikke har adgang til denne viden, slet ikke på forhånd (se også Hayek 1942, 240).

Hvis vi vender tilbage til artiklens genstandsfelt – det Arabiske Forår – er det således svært at se, hvordan aldrig så sofistikerede spilteoretiske modeller skulle kunne have foregribet begivenhederne. 'Spillet' var på ingen måde struktureret på forhånd, deltagerne var mange, og deres betydning var hele tiden skiftende. Hvem ville, på forhånd, have inkluderet den universitetsuddannede grønt-handler Mohamed Bouazizi, hvis offentlige selvmord i

december 2010 udløste de protester, der først førte til Jasmin-revolutionen i Tunesien og senere protester i store dele af Mellemøsten (jf. Fukuyama 2011)?

Konklusion

Denne artikel har – med Hayek (1967 [1961], 41) – påpeget, at vi inden for videnskaber, der studerer komplekse fænomener, ikke er i stand til at afdække egentlige 'love', i medfør af hvilke specifikke begivenheder kan forudses relativt nøje, herunder ikke med en relativ høj sandsynlighed. Videnskaber såsom samfundsvidenskaben (men også de geofysiske discipliner og den evolutionære biologi) er ganske enkelt ikke 'nomotetiske'.

Til min tyske kollegas spørgsmål, om jeg havde forudset begivenhederne i Mellemøsten, har jeg derfor intet problem med at svare: 'Nej, naturligvis ikke'. Det ligger ganske enkelt uden for vores rækkevidde at forudsige tilingen og de umiddelbare følger af sådanne enkeltbegivenheder. Men dermed er heller ikke sagt, at samfundsvidenskaben må henlægges til det ideografiske yderpunkt. Hvad samfundsvidenskaben kan (eller i hvert fald bør kunne) sige noget om, er de mere generelle og langsigtede tendenser, der kan tænkes at følge af begivenheder såsom det Arabiske Forår. Frem for alt bør vi kunne sige noget om, hvad der *ikke* kan tænkes at ske, altså om situationens begrænsninger – især i sammenligning med andre regioner.

Som Kitschelt (1993, 424) har påpeget med reference til Max Weber, er en af følgerne af den beskrevne position, at specifikke begivenheder kun kan belyses ved at forstå det unikke samspil mellem mere generelle processer. At forklare historiske tilfælde er derfor noget andet end at opstille analytiske generaliseringer, gyldige på tværs af tid og rum. På den baggrund er det i artiklen blevet argumenteret for, at det bestemt er tænkeligt, at relativt frie valg vil blive en realitet i den kommende tid i flere mellemøstlige lande (specielt de oliefattige), hvis det folkelige pres på regimerne fortsætter. Men når det gælder de langsigtede følger af en eventuel 'arabisk' demokratiseringsbølge, skal man næppe forvente, at det fører til en succeshistorie à la Centraleuropa efter kommunismens sammenbrud. Det er mere sandsynligt, at eventuelle nye demokratier – dersom de overhovedet bliver en realitet – højst vil være demokratiske i minimalistisk eller 'elektoral' forstand (se Møller & Skaaning 2010b).

Litteratur

- Berlin, I 2002 [1954], 'Historical Inevitability', i I Berlin, *Liberty*, Oxford University Press, Oxford.
- Boix, C 2011, 'Democracy, Development, and the International System', *American Political Science Review*, vol. 105, no. 4, pp. 809-828.
- Boix, C & S Stokes 2003, 'Endogenous Democratization', *World Politics*, vol. 55, no. 4, pp. 517-549.
- Caldwell, B 2004, *Hayek's Challenge. An Intellectual Biography*, The University of Chicago Press, Chicago & London.
- Callaway, RL & EG Matthews 2008, *Strategic US Foreign Assistance: The Battle between Human Rights and Security*, Ashgate, Abingdon.
- De Mesquita, B 2011, 'A new model for predicting policy choices: Preliminary tests', *Conflict Management and Peace Science*, vol. 28, no. 1, pp. 65-87.
- Diamond, J 1999 [1997], *Guns, Germs, and Steel. The Fates of Human Societies*, W.W. Norton & Company, New York & London.
- Diamond, L 2010, 'Why Are There No Arab Democracies?', *Journal of Democracy*, vol. 21, no. 1, pp. 93-104.
- Fukuyama, F 2011, 'Political Order in Egypt', *The American Interest*, vol. 6, no. 5 (May-June), pp. 7-12.
- Gause, FG 2011, 'The Middle East Academic Community and the "Winter of Arab Discontent"', i E Laipson (red.), *Seismic Shift – Understanding Change in the Middle East*, The Henry L. Stimson Center, Washington D.C.
- Hall, JA 1985, *Powers & Liberties: The Causes and Consequences of the Rise of the West*, Basil Blackwell, Oxford.
- Hayek, F 1942, 'Scientism and the Study of Society', *Economica*, vol. 9, no. 35, pp. 267-291.
- Hayek, F 1943, 'Scientism and the Study of Society. Part II', *Economica*, vol. 10, no. 37, pp. 34-63.
- Hayek, F 1945, 'The Use of Knowledge in Society', *American Economic Review*, vol. 35, no. 4, pp. 519-530.
- Hayek, F 1967, *Studies in Philosophy, Politics and Economics*, Routledge & Kegan Paul, London.
- Hayek, F 1967 [1955], 'Degrees of Explanation' i F Hayek, *Studies in Philosophy, Politics and Economics*, Routledge & Kegan Paul, London.
- Hayek, F 1967 [1961], 'The Theory of Complex Phenomena', i F Hayek, *Studies in Philosophy, Politics and Economics*, Routledge & Kegan Paul, London.
- Hempel, CG 1942, 'The Function of General Laws in History', *Journal of Philosophy*, vol. 39, no. 2, pp. 35-48.
- Huntington, SP 1991, *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*, University of Oklahoma Press, Norman.
- Inglehart, R & C Welzel 2009, 'Development and Democracy: What We Know about Modernization Today', *Foreign Affairs*, March/April, pp. 33-41.
- Kedourie, E 1994, *Democracy and Arab Political Culture*, Frank Cass, London.
- Kitschelt, H 1993, 'Comparative historical research and rational choice theory: The case of transitions to democracy', *Theory and Society*, vol. 22, no. 3, pp. 413-427.
- Kitschelt, H 2003, 'Accounting for Postcommunist Regime Diversity: What Counts as a Good Cause?', i G Ekiert & SE Hanson (red.), *Capitalism and Democracy in Central and Eastern Europe: Assessing the Legacy of Communist Rule*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Kuran, T 1991, 'Now Out of Never: The Element of Surprise in the East European Revolution of 1989', *World Politics*, vol. 44, no. 1, pp. 7-48.
- Levitsky, S & LA Way 2005, 'International Linkage and Democratization', *Journal of Democracy*, vol. 16, no. 3, pp. 20-34.
- Levitsky, S & LA Way 2010, *Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes After the Cold War*, Cambridge University Press, New York.
- Lewis, B 1993, 'Islam and Liberal Democracy', *The Atlantic Monthly*, February.
- Linz, JJ & A Stepan 1996, *Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America, and Post-Communist Societies*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore.
- Møller, J forthcoming, 'When One Might Not See the Wood for the Trees: The "Historical Turn" in Democratization Studies, Critical Junctures, and Cross-Case Comparisons', *Democratization*, (conditional acceptance).
- Møller, J & S-E Skaaning 2009, 'The Three Worlds of Post-Communism: Revisiting Deep and Proximate Explanations', *Democratization*, vol. 16, no. 2, pp. 298-322.
- Møller, J & S-E Skaaning 2010a, *Demokrati og demokratisering*, Hans Reitzels Forlag, København.
- Møller, J & S-E Skaaning 2010b, 'Beyond the Radial Delusion: Conceptualizing and Measuring Democracy and Non-Democracy', *International Political Science Review*, vol. 31, no. 3, pp. 261-283.
- Møller, J & S-E Skaaning 2011a, *Requisites of Democracy: Conceptualization, Measurement, and Explanation*, Routledge, London.
- Møller, J & S-E Skaaning 2011b, 'Uforudsigelige Mellemløst', *Weekendavisen*, Idéer, 11/2.
- Popper, K 1935, *Logik der Forschung. Zur Erkenntnistheorie der modernen Naturwissenschaft*, Wien.
- Popper, K 1960 [1957], *The Poverty of Historicism*, Routledge, London.
- Popper, K 1993 [1945b], *The Open Society and Its Enemies*, Routledge, London.
- Przeworski, A 1991, *Democracy and the Market: Political and Economic Reforms in Eastern Europe and Latin America*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Przeworski, A & F Limong 1997, 'Modernization: Theories and Facts', *World Politics*, vol. 49, no. 2, pp. 155-183.
- Robinson, JA 2006, 'Economic Development and Democracy', *Annual Review of Political Science*, vol. 9, 503-527.
- Ross, M 2001, 'Does Oil Hinder Democracy?', *World Politics*, vol. 53, no. 3, pp. 325-361.
- Schmotz, A 2011, E-mail, 31/1.
- Scholz, JB, GJ Calbert & GA Smith 2011, 'Unravelling Bueno de Mesquita's group decision model', *Journal of Theoretical Politics*, vol. 23, no. 4, pp. 510-531.
- Seawright, J 2010, 'Regression-Based Inference: A Case Study in Failed Causal Assessment', in HE Brady & D Collier, *Rethinking Social Inquiry*, Rowman & Littlefield Publishers, New York.
- Stepan, A & G Robertson 2003, 'An "Arab" More Than a "Muslim" Gap', *Journal of Democracy*, vol. 14, no. 3, pp. 30-44.
- Taleb, NN & M Blyth 2011, 'The Black Swan of Cairo', *Foreign Affairs*, vol. 90, no. 3, pp. 33-39.

Noter

- 1 Visse afsnit i denne artikel har tidligere været bragt i Møller & Skaaning (2011b).
- 2 Jeg har modtaget relevante kommentarer på tidligere versioner af denne artikel fra Svend-Erik Skaaning, Morten Valbjørn, Jørn Loftager og en anonym fagfællebedømmer. Alle fejl og uklarheder står naturligvis for min egen regning.
- 3 Przeworski (1991, 1-7) understreger i forlængelse heraf, at statskundskaben har svært ved at sondre mellem bagvedliggende årsager (*underlying causes*) og udløsere (*precipitating conditions*). Denne sondring er i vid udstrækning i overensstemmelse med den videnskabsteoretiske position, jeg vil skitsere i denne artikel.
- 4 I en vis forstand kan man sige, at jeg i artiklen accepterer i hvert fald de grundlæggende elementer i Hayeks position og viser, hvad de videnskabsteoretiske konsekvenser heraf er for samfundsviden-

- skabens mulighed for at forudsige henholdsvis det Arabiske Forår og dets mere langsigtede følgevirkninger.
- 5 De citerede værker danner ikke på nogen måde en fælles skole. Min pointe er blot, at de på hver sin måde betoner nogle af de grundlæggende elementer i Hayeks videnskabssteoretiske position, herunder i særdeleshed pointer om årsagsmekanismer og kompleksitet.
 - 6 Jørn Loftager foreslog mig denne præcisering. I en vis forstand er pointen analog til den ofte hørte kritik om, at kausalt nødvendige betingelser almindeligvis er trivielle (for at nævne et ofte fremdraget eksempel: 'oxygen er nødvendig for at kunne deltage i en revolution').
 - 7 Sammenhold Hedström & Swedberg (1996) med Hayek (1967 [1955], 8-11).
 - 8 Dermed er naturligvis ikke sagt, at eksperimenter ikke kan finde anvendelse inden for samfundsvidenskaben. Pointen er blot, at der ikke vil være tale om skelsættende eksperimenter, der endegyldigt afgør (og afslutter) en verserende debat. Problemet er her samfundsvidenskabens blødere karakter, der blandt andet giver udslag i, at sammenhænge, der holder i en periode, ikke nødvendigvis gør det i andre (jf. Linz & Stepan 1996, xvii-xviii).
 - 9 Lignende pendulbevægelser gør sig gældende, hvad studiet af sammenhængen mellem demokrati og økonomisk vækst angår – se Seawrights (2010) diskussion af disse 'remarkably inconsistent findings' (247). Ligeledes kan vi hæfte os ved, at Taleb & Blyth (2011, 34-35) ud fra et perspektiv, der minder meget om Hayeks, udpeger finanskrisen i 2007-08 som et eksempel på en begivenhed, der ikke kunne forudses af – i dette tilfælde – økonomerne på grund af en uoverskuelig kompleksitet. For en mere generel kritik af økonomernes evne til at forudsige, se Caldwell (2004, 370-406).
 - 10 Bemærk, at Hayek givetvis ville være betænkelig ved at tildele strukturer prioritet på bekostning af aktørernes voluntaristiske handlinger, herunder betydningen af idéer. Men betoningen af strukturer udgør netop en måde at håndtere den kompleksitet, Hayek – med rette – hæfter sig ved.
 - 11 Jeg vil med andre ord fremsætte nogle *pattern predictions*. Af pladshensyn vil jeg ikke gøre ret meget ud af de bagvedliggende mekanismer, altså Hayeks *explanations of the principle*.
 - 12 For en kronologisk gennemgang af de Mesquitas udarbejdelse af modellen, se Scholz et al. (2011, 511-512).
 - 13 Dette argument er på mange måder analogt til Hayeks berømte argument – fremsat i 'the Socialist Calculation Debate' – om, at brugen af matematiske algoritmer ikke gør det muligt at erstatte markedøkonomiens prissignal med central planlægning (jf. også næste afsnit).

Forår i studiet af de arabiske medier

Jakob Skovgaard-Petersen ph.d. og professor, leder af Center for den Nye Islamiske Offentlighed på ToRS, Københavns Universitet. E-mail: jsp@hum.ku.dk

Fra den arabiske gade til den arabiske plads: Arabiske medier har de seneste 15 år gennemgået dramatiske ændringer og står nu som en forudsætning, og ikke en forhindring, for det arabiske forår. I samme periode er en arabisk medieforskning vokset frem, der nok anerkendte mediernes reformatoriske rolle, men ikke så den revolutionære. Den var der heller ikke for bare seks år siden.

Arabiske medier spiller en rolle i den danske debat. I efteråret 2010 opfordrede Pia Kjærsgård til, at man forhindrede modtagelsen af nyhedskanalerne al-Jazeera og al-Arabiyya, fordi de var ”med til at indpode et had mod det vestlige samfund” (Berlingske Tidende, 2010). Bekymringen for, hvad danske arabere ser på satellitkanalerne, har flere gange været luftet, også i forbindelse med Hizbollahs kanal al-Manar og Hamas’ kanal al-Aqsa. Hertil kommer lejlighedsvis rapporter i dagspressen om uhyrligheder, som shaykher eller politikere har sagt i saudisk eller ægyptisk tv, rapporteret af bladenes Mellemøstkorrespondenter, sommetider fra det amerikansk-baserede, proisraelske MEMRI, der udvælger og oversætter det værste fra den arabiske presse.

For den opmærksomme danske mediebruger må det derfor i 2011 have været lidt af en overraskelse at høre de mange positive rapporter om de internationale arabiske mediers prodemokratiske kamp og støtte til demonstranterne i Tunesien, Ægypten, Yemen og Syrien. Ikke mindst al-Jazeeras store rolle som det foretrukne medie for demonstranterne på Tahrir-pladsen, og vreden, da stationens Kairo-kontor den 30. januar blev lukket, fik

en del opmærksomhed i danske medier. En ældre generation af danske journalister havde ureflekteret talt om ‘den arabiske gade’ som et sted, hvor alle umærkeligt formede de samme holdninger og meninger, og altså mente det samme, uagtet at man aldrig ville tale om fx den finske eller den japanske gade. Dette var i overensstemmelse med en ældre tendens i den orientalistiske litteratur til at tale om ‘araberen’ eller ‘perseren’ som en form for *species*, hvis følelser og tankegang man kunne karakterisere. I 2011 talte man derimod om pladser, hvor folk fra forskellige scener kom med forskellige budskaber, som et *Hyde Park Corner*. *Weekend-avisen* satte trumf på med en interessant artikelserie om specifikke arabiske gader, igen for at vise hvor varieret den arabiske verden er, og hvor lidt vi kender til dens nyere historie og meningsdannelse.

Det arabiske forår blev på den måde også et gennembrud for en mere reflekteret og en mere realistisk dansk journalistisk opfattelse af arabiske medier (som det dog stadig kun var de allerfærreste danske journalister, der kunne forstå). Den akademiske forskning i arabiske medier har på samme måde også opvurderet sit syn på de arabiske medier. Det skete dog mere fra 1990’erne og frem. For medieforskningen var det arabiske forår i 2011 en kulmination på en udvikling, som var begyndt et par årtier forinden og som har transformeret arabiske medier fra at være nogle af de søvnigste og mest forudsigelige til nogle af de mest dynamiske og modige i verden. Samtidigt markerer 2011 også det store gennembrud for nye medier i politik, særligt internettjenester og mobilen. Syrien, som i skrivende stund endnu er politisk uafklaret, er nok det sted, hvor de nye medieforhold tydeligst er trådt frem.

Denne artikel vil skitsere den overordnede medieudvikling i den Arabiske Verden og karakterisere den forskning i arabiske medier, der efterhånden er vokset frem. Her vil den se på, hvordan medierne har spillet med og imod under det arabiske forår. Den vil argumentere for, at begrebet om offentligheden stadig kan være nyttigt i talen om tilblivelse af et nyt politisk fællesskab, om end den nationale ramme delvist må omtænkes i en arabisk sammenhæng, fordi det sprogligt og teknologisk er muligt at have en panarabisk politisk offentlighed, samtidigt med at den politiske og juridiske beslutningssfære forbliver bundet til de enkelte territoriale stater. Fokus vil være på Ægypten, Libanon og Syrien, alle centre for den arabiske medieproduktion, og alle tre steder der er i fokus i de panarabiske medier.

Fra undtagelsen til reglen

Arabiske massemedier opstod med tryk. Bortset fra en eksport af arabiske bøger fra Europa, og et forsøg med et osmannisk statstrykkeri i 1720'erne til 40'erne, skal man op i det 19. århundrede for at finde en arabisk tryk-industri, og op i anden halvdel af århundredet før den bliver privat og kommerciel (Skovgaard-Petersen 1993). Fra 1860'erne får man til gengæld snart rigtige dagblade. Det kendteste, det ægyptiske *al-Ahram*, er fra 1876. Fra da af må man tale om en læsende offentlighed, som kan vælge mellem konkurrerende medier og bøger, og som også bruger pressen til at udtrykke synspunkter om sociale og politiske emner. Man får publicister, redaktører, journalister og kritikere. Og i de lande, hvor politiske partier er tilladt, opstår der også en partipresse. Nævnes skal også teatret – ligeledes en import fra Europa – og den i folkelige kredse mere populære film og biografkultur, som for alvor kommer i gang i slutningen af 1920'erne, samt grammofofonen og radioen, som vinder indpas i bedre hjem fra 1930'erne og frem.

Så hvor Nordeuropa får trykkekunsten flere hundrede år før araberne, kommer de nye medier i det 20. århundrede omtrent samtidigt til Danmark og til mere avancerede arabiske lande såsom Ægypten og Libanon, der med store havnebyer var eksponeret imod Europa. Men der er også lande med en lav mediedækning, fx Marokko og Yemen, der endnu i dag har godt 50 procent analfabets-tisme, hvad der dog først og fremmest har favoriseret tv på bogens og avisens bekostning. De avancerede lande var endvidere kendetegnet ved meget store forskelle i kultur, uddannelse og økonomisk formåen mellem by og land og mellem elite og underklasse.

I afkoloniseringsfasen efter anden verdenskrig opstod der en række arabiske republikker – Syrien, Libanon, Yemen, Sudan, Ægypten, Tunesien, Algeriet, Irak, Libyen og senest de palæstinensiske områder. Disse lande overgik

for de flestes vedkommende i 1960'erne til en statsdirigeret mediepolitik, hvor private aviser og ugeblade blev nationaliseret, staten investerede i radio og tv og et statsligt nyhedsbureau, og medierne blev opfattet som et vigtigt redskab til moderniseringen af landet og den ideologiske opdragelse af befolkningen. Det er fra denne tid, at begrebet om 'den arabiske gade' hidrører. Det er også fra denne tid, at statslig censur og overvågning af befolkningen for alvor ekspanderede – selv om den jo ikke var ukendt i de foregående koloniale stater.

Den tidlige vestlige forskning

Vestlige forskere har anvendt arabiske medier fra begyndelsen. Faktisk var den vestlige orientalistiske tradition så stærk, at en del af de første bøger, man producerede, havde deres vigtigste aftagere i vestlige forskningsbiblioteker, hvorfor forskerne havde betydelig indflydelse på, hvilke dele af den klassiske arabiske litteratur der kom på tryk. Fra begyndelsen af det 20. århundrede havde vigtige tidsskrifter som *Revue du Monde Musulman* og *Die Welt des Islams* en særlig sektion med anmeldelser af nye lokale bøger og referater af, hvad arabiske aviser og tidsskrifter skrev. Sidstnævnte tidsskrifts udgiver, Martin Hartmann, publicerede også i 1899 en lille bog om den ny arabiske presse. Men det var undtagelsen; forskerne var interesserede i ideerne, ikke i de medier de blev formidlet i. 1950'ernes afkolonisering faldt sammen med gennembruddet for den amerikanske moderniserings-teori, og her var der en større fokus på medierne og deres producenter som *agents of change*, repræsentanter for den modernisering, som landene havde brug for; klassikeren inden for feltet, Daniel Lerner's *The Passing of Traditional Society* (1958), gjorde Libanon til genstand for en grundig beskrivelse, hvor antallet af radioer og avisernes oplag var målestokke for graden af moderniseringens udbredelse.

I samme positivistiske ånd, men mere politologisk, var den amerikanske diplomat William Rugh's monografi om den arabiske presse fra 1979. Rugh gjorde den iagttagelse, at skulle man vide, hvad der virkeligt skete i Syrien, var det klogt at gå til den irakiske presse, og vice versa, for her fik man den version, som landets egen censur aldrig ville tillade. Det fælles sprog og den politiske rivalisering over grænserne gjorde på den måde området til én stor offentlighed, som de enkelte stater dog hver for sig søgte at begrænse. Det var kun folk som ham selv, med adgang til hele pressen i en stor ambassade, der kunne få det fulde overblik. Bogen omhandler de enkelte stater som pressesystemer, hvor information bliver håndteret og videregivet til befolkningerne. Rugh påpeger, at de arabiske stater og deres medier adskiller sig noget fra den gængse forestilling om mediesystemer. De arabiske stater er ikke totalitære, og det er deres mediesystemer heller ikke. For

de fleste systemer gælder det, at medierne er små, fragmenterede og så økonomisk svage, at de har brug for mæcener – som i de fleste tilfælde er staten – der enten giver subsidier til driften, finansierer bestemte kampagner eller dækninger, eller simpelthen nationaliserer. Udover delvist liberale systemer, som han finder i Libanon, Marokko og Kuwait, inddeler Rugh pressesystemerne nogenlunde sammenfaldende med skellet mellem republikker og monarkier. I republikkerne ser man variationer over en *mobiliserende presse*, som minder om tv's dækning: Lederen er hellig og over kritik, det samme gælder hæren, og mediernes dækning er for det meste meget konform, om end den hævder at komme med 'konstruktiv kritik'. Det mobiliserende ligger i, at staten er kontrolleret af en lille elite, der kontrollerer det helt dominerende politiske parti med en revolutionær ideologi. Eliten ser sig som en avantgarde, der skal oplyse og styre befolkningen, og medierne er centrale i denne selvforståelse (Rugh 1979, 36-37). Endelig er der den *loyalistiske presse*, som Rugh finder i sin rene form i Saudi-Arabien og Golfen. Her er pressen ejet af bestemte familier, som er tæt forbundet med kongefamilien og gør den tjenester. Den formelle statslige censur er mindre udtalt, men der er mange måder at straffe på sidenhen, og ejerne er ikke interesserede i at udfordre magten. Journalistik skal bidrage til at stabilt og fredeligt samfund, der accepterer ikke at have indflydelse på politik.

Rughs *The Arab Press* (1979) blev næppe læst af folk uden interesse for Mellemosten. Det gjorde derimod Annabelle Sreberny & Ali Mohammedis *Small Media, Big Revolution* (1994). Den påviste, hvordan kassettebånd med prædikener af Ayatollah Khomeini havde været en effektiv forbereder af revolutionen, fordi de kunne oplære selv analfabeter i en revolutionær ideologi, samtidigt med at de blev distribueret én-til-én og under radaren for efterretningstjenesten. Et beslægtet værk om kassettebånd, her i Ægypten, er Charles Hirschkind's *The Ethical Soundscape* (2006), som også har vakt opmærksomhed uden for studiet af Mellemosten. Hirschkind studerer unge religiøse mænd, der totalt fordyber sig i prædikener af salafistiske prædikanter som en form for etisk og kropslig selvdisciplinering.

Endelig må man nævne inspirationen fra Habermas' *Strukturwandel der Öffentlichkeit* (1971 [1962]), om tilblivelsen af den moderne politiske offentlighed i Europa i 1700-tallets og dens transformationer med fremkomsten af magtfulde massemedier og en underholdningsindustri i det 19. og 20. århundrede. Habermas' bog kom sent til den angelsaksiske verden (1989), og blev derfor i første omgang mest taget op af tysk og fransk Mellemostforskning. Det har ført til en række fine studier af tilblivelsen af den arabiske offentlighed og en opdagelse af magasiner

og ugeblade og anden massekultur som felt. Dog er en egentlig fremstilling af moderne arabisk mediehistorie endnu ikke skrevet (Armbrust 2006). Mere politologisk var denne interesse med til at føre studiet af arabisk politisk tænkning fra individuel idéhistorie til bredere sociologisk funderet ideologihistorie. Men det er især tyskeren Reinhard Schulze og italieneren Armando Salvatore's undersøgelser af de transformationer i forståelsen af islam, som blev resultatet af fremkomsten af nye trykte intellektuelle formater og med dem en ny type moderne intellektuel. Salvatore har særlig beskæftiget sig med, hvordan vestlige islamopfattelser kom til at influere positivt og negativt på denne nye gruppes formuleringer af islam. I bogen *Public Islam and the Common Good* drejer det sig fx om approprieringen af utilitarianismen i det 20. århundredes islamiske modernisme, således at spørgsmålet om, hvad der ville tjene *ummaen* (den islamiske nation) bedst, blev en ledetråd for vurderingen af, hvad der var rigtig islam (Salvatore 2006). Min egen *Defining Islam for the Egyptian State* (Skovgaard-Petersen 1997) påviser, hvordan en klassisk islamisk juridisk genre, *fatwaet*, i de trykte medier bliver omskabt til en form for pressemeddelelse fra muslimske lærde, ligesom den øverste juridiske lærde, muftien, af staten bliver tildelt en form for *public service* funktion. For alle disse værker gælder det, at de interesserer sig for en islamisk offentlighed, som ofte kan komme på tværs af de nye nationale offentligheder ved at være transnational og ofte antistatslig.

Spørgsmålet om de nye medier

Det dødvande, som arabiske medier var i som følge af den statslige styring, begyndte langsomt at løsnes omkring 1990. En væsentlig faktor var rent teknisk: Satellit teknologi muliggjorde transnational udsendelse og distribution. På avissiden betød det allerede i 1980'erne, at saudisk ejede aviser etablerede sig i London, men kunne distribueres til hele regionen. Her kunne den enkelte stat dog søge at forhindre tryksagens adgang til landet, sådan som også den ægyptiske stat sloges med en oppositionel presse, som etablerede sig på Cypern. Men eliterne, ofte også regimet selv, begyndte at læse de nye aviser for at forstå, hvad der faktisk foregik i regionen; det var også til dem, at de islamistiske terrorgrupper sendte deres faxer.

Det egentlige gennembrud for de transnationale medier kom med CNN's udsendelser fra Golfkrigen i 1991, hvor stationen kunne sende fra både Bagdad og Kuwait. Kort efter begyndte etableringen af arabiske satellitkanaler, som i dag er over 700 i antal. Satellit teknologien var især i begyndelsen kapitalkrævende og førte til en dominans fra de rige arabiske Golflande, selv om de andre stater også investerede i den. De statslige satellitkanaler var dog ofte bare en genudsendelse af de nationale pro-

grammer på en større platform, og det var der få, som gad at se. Særligt landene med det mobiliserede mediesystem havde vanskeligt ved at omstille sig til et marked, hvor det var seeren selv, der kunne vælge, hvad han eller hun ville se. Med etableringen af al-Jazeera i 1996 var tiden kommet til, at seerne kunne se nyheder og debat, der ikke var redigeret af deres eget regime – og det kunne de lide. De mange andre aktualitetskanaler som siden er kommet til – nogle finansieret af USA, Rusland, Kina og Iran – har haft til opgave at konkurrere med al-Jazeera, men har samtidigt understøttet 'al-Jazeera-effekten' ved at bidrage til den enkelte stats tab af kontrol med, hvad dens borgere får af massemedierede nyheder.

Introduktionen af internettet gentager for så vidt satellit-tv's historie: De enkelte stater vælger at investere i dets udbredelse, fordi de erkender, at det er bedre at være med på bølgen end helt udenfor. Men de er altid nervøse ved det nye medie. I internettets tilfælde opdager de dog også nye muligheder for at få oplysninger om deres borgers adfærd og politiske præferencer. Alligevel vokser internettet snart over hovedet på den enkelte stat og lader sig anvende til megen kommunikation, som statens vanskeligt kan kontrollere; internettet er på én gang transnationalt og dog lokalt, et stort og et lille medie, og det gør det vanskeligt at styre, eller bare overvåge. Som med de tidligere nye medier er det først de rige, der installerer det derhjemme (til glæde ikke mindst for kvinder og børn), mens de fattigere er henvist til særligt internetcaféer; det er imidlertid på disse caféer, at mange unge lærer de tricks til programmering og omgåelse af kontrollen, som de i 2011 faktisk har fået brug for.

De nye medier er blevet hyldet med flere vestlige artikler og bøger, end de øvrige medier er blevet i de seneste 100 år. Det gælder især al-Jazeera, som der efterhånden er skrevet et helt bibliotek om. Al-Jazeeras aktuelle rapportering fra et stort net af kompetente korrespondenter, og dens heftige debatter mellem folk, der var rygende uenige, var et bevidst og åbenlyst brud med den eksisterende nyheds- og debatkultur, både i de mobiliserende og de loyalistiske systemer. Magten var forskubbet til den, der sad med *remote controllen*, og staternes tv havde valgt mellem at lægge stilen om eller sende for døve øren og blinde øjne. Tøvende valgte en række landes statslige medier den første mulighed, liberalisering og reformer, men alle steder så halvhjertet, at folk stadig ville foretrække al-Jazeera eller i det mindste den mere konservative og *high-brow* al-Arabiyya.

De arabiske seere var begejstrede, og de vestlige forskere ligeså: Med denne form for nyhedsformidling havde den arabiske verden som helhed fået en ny politisk offentlighed. Den positive udlægning af de nye medier finder man fx hos Jon Alterman, der påpeger, at de nye

satellitkanaler ikke bare bryder med et nyhedsmonopol; de indfører samtidigt en ny politisk offentlighed i den forstand, at herskeren ikke længere bare skal fejres, at dissens er legitim, og at oppositionelle figurer og kritiske kommentarer hører naturligt med. Alterman er også opmærksom på, at de nye medier – både tv og internet – vil reintegrere de arabiske befolkninger over grænserne og inddrage diasporaen i Europa og USA, som vil være mere åbenmundet og mindre anonym, fordi den ikke kan nås af regimerne (Alterman 1998, 61-62). Der var også spekulationer om, hvad de nye medier ville føre til for muslimers forståelse af islam. I den tidlige, optimistiske fase, fremkom ideen om, at dette også ville føre magten fra de religiøse autoriteter og mod de troende selv, så at også religiøs autoritet ville blive fragmenteret. Om end forfatteren som Augustus Norton godt kunne se, at dette i sig selv også kunne blive brugt som et påskud for regimerne til at styrke kontrollen med medierne (Norton 2003).

Efter at al-Jazeera i 2001 rapporterede også fra Talibaners rækker og videregav Osama bin Ladens videoer, kom der også en negativ vurdering af kanalen som ekstremistisk og antivestlig, særligt i USA. Hertil kom, at de arabiske stater jo ikke var slået; de investerede jo alle i satellit-tv, og ejerne af de store kanaler var ofte prinser eller forretningsfolk med andre erhvervsinteresser, der kunne benytte deres mediemagt til at sikre sig staternes velvilje på andre områder (Sakr 2000). De nye tv-kanaler havde derfor ligheder med det, som Rugh tidligere havde kaldt den loyalistiske presse, og medie-magten forskød sig ikke bare imod seere og borgere, men også imod Golfen og den arabiske storfinans (Rugh 2004).

Alligevel måtte selv de forskere, der så al-Jazeera som populistisk, medgive, at den arabiske offentlighed nu var mere pluralistisk og mindre patroniserende; de var bare utilfredse med en ledende kanals redaktionelle linje. Omvendt måtte de mere positive forskere sande, at kritiske medier ikke i sig selv var nok til at sætte en demokratisering på dagsordenen. Selv om borgerne nu fik andre og mere kritiske informationer og diskussioner, havde de få muligheder for at handle politisk; såvel retssystemerne som parlamenter og politisk arbejde generelt var nøje kontrolleret i de enkelte stater. Der var et misforhold mellem offentligheden, som var panarabisk, og så de politiske institutioner, som hørte til i de enkelte stater (Lynch 2006, Rugh 2004). Desuden var de lokale nationale medier stadig de stærkeste.

Et illustrativt eksempel på de nye mediers muligheder og begrænsninger kom i 2005, i henholdsvis Libanon og Ægypten (Skovgaard-Petersen 2007). Her blev Libanons premierminister Rafiq Hariri myrdet ved en gigantisk bilbombe den 14. februar. Offentligheden så med det samme Syrien og dets allierede i landet som de naturlige

bagmænd, og en protestbevægelse tog form, stærkt styrket af al-Hariris egne medier, først og fremmest tv-stationen al-Mustaqbal. Da Syrien og deres allierede svarede igen med en kæmpe demonstration den 8. marts, tog det bare seks dage før en endnu større protestdemonstration var blevet stablet på benene. Syrien valgte at trække sine tropper fra landet, og ved de efterfølgende parlamentsvalg vandt den nye protestbevægelse en stor sejr. Som folkedrevent magtskifte var det en forløber for begivenhederne i 2011. I Ægypten var der det samme år også lagt op til massive protester, da Præsident Mubarak annoncerede, at han ville regere endnu fem år, samtidigt med at parlamentet var på valg. En bevægelse, *Kifaya!* ('Nok!'), blev oprettet for at protestere imod Mubaraks forlængelse og planerne om, at hans søn Gamal derpå skulle efterfølge ham. *Kifaya* var en sofistikeret gruppe, som benyttede blogs og en smart hjemmeside, og den fik stor dækning i de internationale arabiske medier. Men den kunne aldrig samle mere end et par tusinde demonstranter.

I 2005 var de nye medier altså endnu en mindre magtfaktor, hvad enten det var internet eller internationale arabiske medier. Når protesterne lykkedes i Libanon, skyldtes det først og fremmest landets multipolære politiske system, hvor magten er delt og fordelt. Men det går igen i mediesystemet, som er liberalt og pluralistisk: Mordet gjorde medierne endnu mere agitatoriske, end de plejer at være, men de havde deres magtbaser, og de delte sig snart i to store lejre, der blev kendt som henholdsvis den 8. og den 14. marts, efter de to massedemonstrationer, som de hver især arrangerede i Beirut. Ægypten derimod var unipolær, og det gjaldt også i det store og hele landets medier, om end der var begyndende tegn på opbrud. Det ægyptiske regime havde langt stærkere medier til sin rådighed: De statsejede aviser, tv og radio og faktisk også de nye privatejede kanaler, som var loyalistiske. Så sent som i 2005 var det altså kun muligt at mobilisere oppositionelt i Libanon, netop fordi de gamle medier her allerede var pluralistiske, men dybest set fordi landet selv var multipolært. Alle andre steder var de nye mediers magt for svag i forhold til dem, som staterne stadig kontrollerede. Det er det, der har ændret sig.

Og så kom foråret ...

Opstandene i Tunesien i december-januar og i Ægypten i januar-februar 2011 varede begge under en måned og blev kronet med en overraskende succes. Det gav inspirationen til lignende oprørsforsøg i Bahrain og Libyen, Yemen og Syrien. Hertil kommer mindre forsøg i andre lande, hvor regimerne havde held til at sørge for, at det ikke udartede sig, ofte med klassiske strategier som kooptering, imødekommelse af visse reformkrav og store gaver til den fattigere del af befolkningen.

En række faktorer var med til at udløse opstandene. Først og fremmest naturligvis selve den autoritære politiske struktur og de dynastiske ambitioner hos de ledende familier. I såvel Tunesien som Ægypten var herskeren alderstegen og havde givet efter for en voldsom berigelseskultur og korrupsion, som regimet tidligere ville have holdt nede. Berigelseskulturen var i offentligheden repræsenteret af en række storkapitalister, der havde nydt godt af den liberalisering og privatisering af statslige monopoler, som havde været ordineret også af IMF og Verdensbanken. Denne form for parasitisk kapitalisme var også tydeligt til stede i parlamenterne, hvor særligt regeringspartiet var domineret af forretningsfolk, der investerede voldsomt i valgkampagner, men kalkulerede med at få investeringen mange gange igen, når de først var inde i magtapparatet. Valgene var dermed i de senere år blevet mindre og mindre ideologiske og mere og mere korrupte, og særligt de skamløse valg i december 2010 havde fået befolkningen i Ægypten til at opgive alt håb om gradvise politiske reformer. Tunesien og Ægypten havde samtidigt fået et mere politisk bevidst intellektuelt miljø, blandt andet takket være de transnationale medier, samt store grupper af unge mænd, som havde meget lidt at miste ved at deltage i et oprør mod de herskende tilstande.

Det var naturligvis de internationale arabiske medier, som med deres tætte og regimekritiske dækning af oprørene i Tunesien og Ægypten gav unge i de andre arabiske lande inspirationen til at gøre det samme. Det faktum, at det faktisk lykkedes at vælte en diktator i Tunesien, brød en form for forbandelse, der havde ført til resignation i de arabiske samfund bredt. Også mediemæssigt var det klart, at forbandelsen var brudt; de statslige medier i Tunesien og Ægypten blev af store dele af befolkningen set for, hvad de var, nemlig ensidige propagandamedier, der ikke forsøgte at informere befolkningen, men at tjene regimet. Dette var resultatet af en længere bevidstgørelse, som de panarabiske medier havde meget af æren for.

Også internt i revolutionerne spillede de store arabiske tv-stationer, og særligt al-Jazeera, en stor rolle. Folk demonstrerede med hyldester til al-Jazeera, særligt da stationen blev lukket af de ægyptiske myndigheder den 30. januar. Som svar opfordrede al-Jazeera folk i Ægypten til at indsende rapporter og videoer, som den så kunne udsende, og det gjorde de i stor stil. Mobiltelefonen, på mange måder den vigtigste kommunikationsrevolution i 2000-årene, blev nu anvendt som dokumentations- og kommunikationsværktøj i samarbejde med det etablerede massemedie. Denne funktion fortsatte med endnu større styrke på Bahrain og særligt i Syrien, hvor internationale medier blev forment adgang. Den syriske opstand er alene rapporteret gennem et samarbejde mellem demonstranterne og de internationale (arabiske og ikke-arabiske) me-

dier, hvor alt hvad der produceres i Syrien kommer fra ikke-professionelle, civile aktører, som så videresender det gennem deres computere og telefoner. Uden disse medier var der hverken intern eller ekstern kommunikation i den syriske revolution.

Internettet har også været langt mere betydningsfuldt end tidligere. Det skyldes i første omgang, at antallet af internetbrugere har været støt voksende siden 2005 – og i øvrigt voksede eksponentielt under revolutionerne. En kommunikationsform, som er vokset kraftigt netop siden 2004-05, er blogs. Hvor blogs i Danmark tenderer imod det ekstremistiske, idiosynkratiske eller private, har de i praksis virket som udledning for grupper af borgere, der ikke kunne komme igennem i de eksisterende nationale medier, fordi disse var for snævre, både politisk, humoristisk og emnemæssigt. Så megen af den interessante politiske kommentar, og i nogle tilfælde afgørende nyheder, måtte man til blogs for at finde. Nogle af bloggerne blev kendte allerede i årene op til 2011 og har fungeret som kommentatorer eller interviewpersoner på vestlige medier (især dem der bloggede på engelsk) og har på den måde skabt sig en karriere som betydningsfulde opinionsdannere under og efter revolutionen (fx *The Arabist* eller *Sandmonkey* på engelsk eller *Wael Abbas* og *Manal El Alaa* på arabisk). En række bloggere gik på den måde fra det kommenterende til det agiterende og mobiliserende.

Internettets betydning kan nok også overdrives. Det er i alt fald klart, at de steder revolutionerne brød ud og de voldsomste kampe foregik (Sidi Bouzid i Tunesien, Suez i Ægypten, Deraa i Syrien) er nogle af de byer, hvor internettet har den ringeste udbredelse; de er simpelthen for fattige. Imidlertid var internettet afgørende for rapporteringen og dokumenteringen af, hvad der var sket i de fattige byer. Og ofte nok har al-Jazeera og andre medier opsnapet nyhederne ved at følge rapporteringerne på internettet.

For og imod en Facebook-revolution

Forskere i arabiske medier har naturligvis fulgt revolutionerne og diskuteret de udviklinger på mediefronten, der har vist sig at være forudsætninger for såvel deres udbrud som deres gennemførelse. Men som alle andre har de vanskeligt ved at følge med, for slet ikke at tale om at isolere og samle et mindre empirisk materiale, de så kan bearbejde. Tiden er til de mere overordnede påstande, som jo også lanceres og efterspørges af journalisterne. Og medieforskere ser naturligvis ofte medierne som den centrale faktor (Allagui & Kuebler 2011).

Det største tema i den offentlige debat har uden tvivl været Facebook og Twitter, og flere medier og kommentatorer har ligefrem kaldt omvæltningerne for Facebook-revolutionen. Om omvæltningerne skal kaldes revolutio-

ner er naturligvis et emne i sig selv: Først og fremmest fordi det egentlige magtskifte i Tunesien og Ægypten nok var et resultat af, at folk gik i gaden og krævede det, men helt konkret var udtryk for beslutninger i den militære ledelse, som blev lavet for at bevare andre dele af regimets kontrol. Det kan dog meget vel ende med, at flere og flere komponenter af det gamle regimer falder fra, og tiden har nok været for kort til endeligt at afgøre, om revolution er ordet.

Men det er ikke bare ordet revolution. Det er også ordet Facebook-revolution. Det skal man ikke sige til de demonstrerende borgere i de lande. For det opfatter de som en hån. Revolutioner laves af mennesker, ofte med store ofre. Og medier har været en central komponent i alle revolutioner, uden at man af den grund opkaldte dem efter det dominerende medie. Selv om flyveblade sikkert var afgørende for den franske revolution, fandt Gutenberg-revolutionen sted i 1400-tallet, og ikke i 1789. At tale om Facebook-revolutionen er jo også en måde at hyld de velformulerede, engelsktalende provestlige unge, som bestemt var en vigtig gruppe i både Ægypten og Tunesien, men ikke den eneste og næppe den stærkeste. Foruden at det stiller USA på de revolutionæres side ved at give dem deres 'våben', hvor USA og Europa igennem mange år og indtil de allersidste dage var på regimernes side.

At Facebook har haft en væsentlig betydning, er uomtvisteligt. Men antallet af brugere i den arabiske verden er med 27 millioner i april 2011 stadig under ti procent af den arabiske befolkning. Og de lande hvor Facebook er virkelig udbredt, med omkring 30 procent af befolkningen på, er i UAE, Bahrain, Qatar, Kuwait og Libanon, hvoraf kun Bahrain har set en folkelig opstand. Yemen og Syrien har under to procent brugere, Ægypten har 7,6 procent og Tunesien har 22,4 procent. Dog kan man se, at Facebook-brugerne i 2011 er vokset hurtigere i den Arabiske Verden end noget andet sted; i Ægypten alene kom 1,9 million nye brugere til fra januar til april (Arab Social Media Report 2011, 11).

Brugere er imidlertid ikke i sig selv en måde at indikere betydningen. Trods alt var det de færreste franskmænd, der i 1789 kunne læse et flyveblad. Lad os derfor vende tilbage til problematikken om de små medier og den store revolution, som Annabelle Sreberny åbnede med bogen om Irans revolution i 1989.

Som Jon Alterman (2011) påpeger, er en af styrkerne ved internettet i dag, at det har sænket barren for indtrædelse i modstanden mod styret. Man kan ved at videresende mails, trykke på 'thumbs up' og andre enkelte klik og føle sig som en del af en bredere protestbevægelse, i tryghed hjemme i stuen. Det var dét, som *Kifaya*-bevægelsen eksperimenterede med i 2005, da den samlede

underskrifter ind, men det var naturligvis også meget bekvemt for efterretningstjenesten at få alle navnene på sympatisører serveret. Men internettet har udviklet sig siden 2005; ligesom mobiltelefonen til *Kifaya*-demonstrationerne typisk blev brugt til at ringe og spørge 'hvor bliver du af', mens den i 2011 kunne fotografere, uploade og sende tweets, så er internettet også blevet anvendt på nye måder. YouTube ikke mindst har vist sig som en stærk måde at kommunikere; måske allermost berømt er den aktivistpige, der trak på en klassisk islamisk genre ved at håne mændene til at gå ud og demonstrere med argumentet om, at hun som pige ville gøre det. Under revolutionen og sidenhen er der opstået særlige YouTube shows med humoristiske kommentarer til politik, som er yderst populære, fx Bassem Yusuf Show, der er inspireret af det amerikanske the Daily Show.

I Facebook-tidsalderen er det mere lukkede universer, og de åbner flere muligheder; Facebook opererer med venner, og man kan kommunikere bredt på en væg eller 'indendørs' til folk, man selv har accepteret. Det er stort og lille medium på én gang, og man kan gå frem og tilbage mellem dem. Et eksempel på 'lille Facebook' er det, man gør ved sin egen side. Eksempelvis ændrede mange deres Facebook-profil til et billede af et af ofre for politiets vold (Muhammad Bouzaid i Tunesien, Khaled Said i Ægypten, Hamza al-Khatib i Syrien). Mange aktivister har deres eget lukkede univers, hvor de blogger om begivenhederne til at screenet publikum.

Et eksempel på et store medium er Facebook-siden 'Vi er alle Khaled Said', som opstod efter, at han var blevet tæsket ihjel af politiet i Alexandria i sommeren 2010 og kom til at virke som en forløber til revolutionen i Ægypten; de mange som allerede havde udtryk deres protest ved at være 'ven' med Khaled Said var nemme at komme i kontakt med og holde underrettet, da revolutionen gik i gang, og de kunne linke videre til andre oprørende tildragelser eller velformulerede protester. Flere har argumenteret, at netop lukningen af internettet den 26.-31. januar tvang de mange tusinde 'Facebook-oppositionelle' ned i gaden, dels for at give udtryk for deres protest også over lukningen, dels for simpelthen at følge med i, hvad der skete. Omvendt var de aktive demonstranter, som jeg kendte og ringede til på Tahrir-pladsen, også klar over, hvad der skete på Facebook og tweetede links.

Fordi revolutionen er så langstrakt i Syrien, og de internationale medier ikke er til stede, har Facebook også dér haft en stor betydning. Det er derfor lidt af en gåde, at Syrien netop åbnede for adgangen til Facebook den 6. februar, lige som den ægyptiske revolution fandt sted. Det må nok ses som udtryk for en længerevarende politik med *tanfis* ('lukke luften ud'), som i ramadan blev fulgt op af en statslig tv-serie, *Fawq al-Saqf* ('Over taget') der

i et vist omfang udtrykte forståelse for dem, der demonstrerede imod styret. Men ikke blot driver oppositionen en række Facebook-sider, hvor folk indsender rapporter og YouTube-film, de har optaget ved demonstrationerne. Der er også særlige Facebook-kampagner, som opfordrer folk til ikke at betale elregningen, eller samtidigt at tænde for alle apparater, så systemet brænder sammen under aftennyhederne. Der er også 'sorte lister' med navnene på de officerer, hvis delinger har dræbt demonstranter, eller firmaer og forretningsfolk, der betaler lønninger til *Shabbiha*, de bander som overfalder demonstranter og oppositionelle. Alt sammen det store medium.

Regimet har valgt ikke at lukke nettet, men at gå til modangreb: Igen og igen roser Bashar al-Asad 'den syriske elektroniske hær', en gruppe af proregime hackere, som blandt andet har hacket Harvard Universitys hjemmeside og fyldt den med hengivelse over for Bashar al-Asad. Den står dog over for tilsvarende (og ofte mere humoristiske) budskaber fra opstandens hackere, som har lagt mange officielle syriske hjemmesider ned og i øvrigt er i alliance med den internationale hackergruppe Anonymous. Det er dog vanskeligt for regimet at gøre mere ved Facebooks mere lukkede universer; selv når det lykkes at infiltrere dem, er det pærelet at lave nye.

Professionelle journalister på de helt store medier, som fx al-Jazeeraas hovedkanal og dets website, følger med i både åbne og lukkede Facebook-sider. Fra januar til september lagde al-Jazeera hele sin sendeflade om for at følge med i 'revolutionerne' (ja, de brugte ordet!), og websiten opererede også med blogs, som korrespondenterne skrev tilsammen som en mere oplysende og kommenterende dækning af udviklingen i de enkelte 'revolutionære' lande.

Konklusion

Forskning i arabiske medier har en lille og svag historie, som dog tager voldsomt til i intensitet fra 1990'erne og frem, i takt med den liberalisering af arabiske medier, som også har gjort sektoren både mere spændende og lokalt, regionalt og globalt betydningsfuld. En række af de temaer, den har taget op, fordi de var af væsentlighed lokalt – store og små medier, lokal og regional offentlighed, saudisering, en translokalt islamisk identitet, tv-dramat som *nationbuilding*, blogs – er egentlig alt sammen af stor interesse for forståelsen af begivenhederne i 2011. Nogle af disse emner vil måske aftage i betydning, fx den meget introverte protest gennem lytning til kassettebånd, som salafister var nødsaget til. Mens andre oplagt vil gå igennem interessante transformationer, fx spændingen mellem lokal og regional nyhedsdækning.

Foreløbig må vi afvente mere detaljerede studier af, hvordan de ovennævnte fænomener udviklede sig i 2011

og 2012. Indtil da pågår debatten om det mest overordnede spørgsmål, nemlig om arabiske mediers andel i de politiske forandringer. Her har der været en tendens til at privilegere visse medier, tjenester og genre (fx Facebook og blogs) over andre (fx mobiltelefonen, tv-debatter), af grunde som indbefatter arkivering, adgang, forskernes sprogkunderskab og den vestlige mediemæssige interesse.

For mig, som overværede magtskiftet i Libanon og den dødfødte protestbevægelse i Ægypten i 2005, er det klart, at de nye medier, og deres nye tjenester, har muliggjort protester og mobilisering, som indtil nu ikke lod sig gøre i autoritære stater med centralistisk mediekontrol. Der har været andre politiske og sociale forandringer – jeg nævnte nogle af dem i afsnittet om Ægypten – og man skal være varsom med mediedeterminisme. Men i mine øjne er det klart, at medier spiller en hovedrolle. Det *'battle for hearts and minds'* som George Bush talte om for seks år siden, står stadig på i de arabiske medier – om end det i høj grad i 2011 også er en kamp om *vores* sympati og mobilisering.

Det er imidlertid ikke ét medie, men sammenhængen mellem dem, der i dag gør forskellen. At satellitter i dag ikke bare kan anvendes til aviser og tv, men også til telefoner og computeropkobling, giver muligheder for aktivisterne i Syrien, som ikke var der tidligere: Man kan komme uden om regimet, i alt fald endnu, for det er et kapløb, der foregår. Smarttelefoner gør aktivisterne til reportere og fotografer. Og de panarabiske tv-stationer har givet dem direkte adgang og bruger deres grynedte optagelser og forvrængede stemmer. Som sådan er et mediesystem i dag til stede, der i alle led kan løbe uden om de statslige medier og den statslige kontrol, og fra den enkelte borger kan nå ud til millioner af læsere og seere. Det er formentlig kommet for at blive og vil givetvis også bevæge sig væk fra politiske konfrontationer over til andre emner.

Litteratur

- Allgui, I & J Kuebler 2011, 'The Arab Spring and the Role of ICTs', *International Journal of Communication*, vol. 5, <http://ijoc.org/ojs/index.php/ijoc/article/view/1392/616>.
- Alterman, J 1998, *New Media, New Politics?*, Washington Institute of Near East Policy, Washington D.C.
- Alterman, J 2011, 'The Revolution Will Not Be Tweeted', *The Washington Quarterly*, vol. 34, no. 4, pp. 103-116.
- Arab Social Media Report 2011, *Civil Movements: The Impact of Facebook and Twitter*. Dubai School of Government, <http://www.dsg.ae/portals/0/ASMR2.pdf>.
- Armbrust, W 2006, 'Audiovisual Media', i Y Gershoni, A Singer & Y Erdem (red.), *Middle East Historiographies Narrating the Twentieth Century*, University of Washington Press, Seattle.
- Berlingske Tidende, 30/10/2010.
- Habermas, J 1971 [1962], *Strukturwandel der Öffentlichkeit. Untersuchungen zu einer Kategorie der bürgerlichen Gesellschaft*, Neuwied/Berlin.
- Hartmann, M 1899, *The Arabic Press of Egypt*, Luzac & Co., London.
- Hirschkind, C 2006, *The Ethical Soundscape*, Columbia University Press, New York.
- Lerner, D 1958, *The Passing of Traditional Society*, Free Press, New York.
- Lynch, M 2006, *Voices of the New Arab Public*, Columbia University Press, New York.
- Norton, A R 1999, 'The new Media, Civic Pluralism, and the Slowly Retreating State,' i D Eickelman & J Anderson (red.), *New Media in the Muslim World: The Emerging Public Sphere*, Indiana University Press, Bloomington.
- Rugh, W 1979, *The Arab Press*, Syracuse University Press, Syracuse.
- Rugh, W 2004, *Arab Mass Media. Newspapers, Radio and Television in Arab Politics*, Praeger, Westport & London.
- Sakr, N 2001, *Satellite Realms: Transnational Television, Globalization and the Middle East*, I.B. Tauris, New York & London.
- Salvatore, A 2006, *Public Islam and the Common Good*, Brill, Leiden.
- Skovgaard-Petersen, J 1993, *The Introduction of Printing in the Middle East*, særnummer af *Culture and History*, København.
- Skovgaard-Petersen, J 1997, *Defining Islam for the Egyptian State*, Brill, Leiden.
- Skovgaard-Petersen, J 2007, 'Democratization and the New Arab Media', i D Jung, (red.), *Democratization and Development – New Political Strategies for the Middle East*, Palgrave, New York.
- Sreberny, A & A Mohammadi 1994, *Small Media, Big Revolution: Communication, Culture, and the Iranian Revolution*, University of Minnesota Press, Minneapolis.

Genpolitisering og postdemokratisering

Studiet af mellemøstlig politik i lyset af de arabiske revolter

Morten Valbjørn ph.d. og lektor ved Institut for Statskundskab, Aarhus Universitet.

E-mail: mortenv@ps.au.dk

Rasmus Alenius Boserup ph.d. og postdoc ved Dansk Institut for Internationale Studier.

E-mail: rab@diis.dk

Frem for enten at tale om, at den arabiske verden nu befinder sig i en *transition to democracy* eller fortsat er kendetegnet ved en 'transition to nowhere', synes det mere præcist at beskrive den aktuelle udvikling som en *transition to somewhere* markeret ved en bred genpolitisering af de arabiske samfund. I forståelsen heraf er postdemokratiseringsperspektivet fortsat nyttigt, men bør opgraderes.

I 2002 noterede nu afdøde Fred Halliday (2002, 235), at „der findes to forudsigelige og næsten altid forkerte reaktioner på enhver stor international begivenhed: Den ene hævder, at alt er forandret; den anden hævder, at intet er forandret.”

Halliday refererede til reaktionerne på 9/11, der som empirisk fænomen udfordrede en række centrale antagelser i islamieforskningen og i den bredere forskning i arabisk politik. Ti år senere står den del af mellemøstforskningen, der beskæftiger sig med regionens politiske orden, i et lignende dilemma: De arabiske revolter i 2011 har afsløret sider af det empiriske felt, der udfordrer centrale antagelser i forskningen. Som Halliday forudså, har de skelsættende begivenheder også denne gang drevet nogle iagttagere til at hævde, at alt nu er helt forandret, mens andre fastholder, at intet grundlæggende er ændret: Mens visse stemmer genoplivede 1990'ernes transitologiske demokrati-optimisme, forudsagde andre således, at de seneste årtiers autoritære orden ville fortsætte.

Frem for at vælge lejr i denne debat vil vi i det følgende skitsere en form for tredje vej. I Hallidays ånd

søger vi både at anerkende og kombinere indsigter fra begge lejre på basis af, hvad vi – med en parafrasering til Steven Heydemann (2007) – betegner som en *opgraderet* postdemokratiseringstilgang. Denne fastholder visse grundlæggende antagelser fra postdemokratiseringsperspektivet, samtidig med at der både tages højde for den berettigede kritik af dette og for de vigtige forandringer, som vi mener, der er sket i den arabiske verden i 2011.

I artiklens første del introduceres postdemokratiseringstilgangen samt baggrunden for, hvordan denne opstod som en kritik af den demokrati-optimisme, som var udbredt i en del af 1990'ernes mellemøstforskning. Mens beskrivelsen af den arabiske verden som værende i en *transition to nowhere* frem for en *transition to democracy* har været ganske rammende for den politiske udvikling gennem de seneste årtier, har dette forandret sig med de arabiske revolter, som har bragt regionen ind i, hvad vi betegner som en *transition to somewhere* (Valbjørn 2012). I artiklens anden del undersøger vi, hvad dette *somewhere* nærmere bestemt er karakteriseret ved, og foreslår, at det egentlige nye er, hvad vi betegner som 'den arabiske politiks genkomst' (Boserup 2011). På baggrund af en kortlægning af dimensioner af både forandring og kontinuitet giver vi endelig i det tredje og sidste afsnit et bud på nogle af de elementer, som et opgraderet postdemokratiseringsperspektiv bør rumme for bedre at kunne tage højde for denne genpolitisering.

Fra *transition to democracy* til *transition to nowhere*: postdemokratiseringsperspektivet

Postdemokratiseringsperspektivet betegner en strømning inden for den politologiske del af mellemøststudierne,

der opstod i 2000'erne som reaktion på den demokrati-optimisme, der kendetegnede samme felt i 1990'erne.¹ Mellemøststudiernes demokrati-optimisme i 1990'erne kan ses som del af en mere generel demokrati-optimistisk strømning i politologien. Den hentede inspiration fra den tredje demokratiseringsbølge og transitologiens anskuelse af politisk udvikling som en overgang fra autokrati til demokrati. I denne forskningstradition lå fokus ofte på, hvor langt et givet samfund var kommet i den demokratiseringsproces, som – det var forventningen – før eller siden ville gøre hele verden 'posthistorisk' i en Fukuyama'sk forstand.

Inden for mellemøstforskningen kom transitologien til udtryk i en form for studier – den såkaldte *democracy-spotting* – der håbefuldt forsøgte at identificere små og store tegn på, at også de mellemøstlige samfund bevægede sig i retning af en demokratisering, der skulle afslutte regionens autoritære særkende og bringe Mellemøsten til, hvad Francis Fukuyama (1989, 4) havde beskrevet som menneskehedens ideologiske endemål: det liberale demokrati. Gennem 1990'erne blev der således optimistisk rapporteret om, hvordan en række mellemøstlige regenter ikke blot var begyndt at tale om behovet for demokratisering. De havde også iværksat en række politiske reformer, som havde udmøntet sig i gennemførelsen af valg, (gen)oprettelsen af parlamenter, introduktionen af flerpartisystemer og etableringen af et vibrerende civilsamfund. Man noterede sig samtidigt, hvordan den offentlige debat nu var præget af referencer til *ta'addudiya* (pluralisme) og *dimuqratiyya* (demokrati). På den baggrund formuleredes et forskningsperspektiv, der hævdede, at 1990'erne ville blive 'demokratiets årti', og at den langsigtede trend gik mod større liberaliseringer og mere repræsentative regeringer i den arabiske verden (Hudson 1991, 426; Norton 1993, 206).

Ved indgangen til det nye årtusinde stod det imidlertid klart, at Mellemøsten ikke befandt sig i en *transition to democracy*. Ikke blot figurerede den arabiske verden fortsat som klodens mindst frie region. Demokratikløften var gennem 1990'erne ligefrem blevet endnu dybere. De mange nominelle reforminitiativer syntes således blot at have bragt regionen ind i, hvad Daniel Brumberg (2003) ironisk betegnedes som en *transition to nowhere*. På den baggrund rejste der sig omkring årtusindeskiftet en voksende kritik af de velmenende, men relativt enøjede transitologisk-inspirerede studier af mellemøstlig politik. Udover at fremhæve misforholdet mellem den forventede og den faktiske udvikling pegede kritikerne også på, hvordan det pseudo-universalistiske og kvasi-teleologiske autokrati-/demokrati-transitionsskema risikerede at skabe flere slags blindheder: dels en blindhed for, hvordan politiske reformer og valg ikke nødvendigvis er udtryk

for demokratisering, idet de også kan være del af en regimebevarende strategi, der blot efterlever Lampedusas doktrin om at 'forandre for at bevare'; dels en blindhed for, hvordan den udeblevne demokratisering ikke behøver at være ensbetydende med stilstand, idet fravær af forandring af regimer ikke nødvendigvis udelukker muligheden for forandring i regimer og i det øvrige politiske liv.

Det var på baggrund af denne kritik, at Steven Heydemann (2002; jf. Albrecht & Schlumberger 2004) opfordrede til, at studiet af arabisk politik trådte ind i 'postdemokratiseringens æra' og herved lagde navn til en af det seneste årtis toneangivende strømninger i studiet af regionens politiske orden. Den overordnede ambition i dette forskningsperspektiv var at flytte fokus fra den normative fokusering på noget ønskeligt, men fraværende (en demokratisk transition), til en mere nøgtern opmærksomhed på det faktisk nærværende, altså hvad der faktisk foregik i regionen, herunder ikke mindst hvordan de forskellige former for arabiske autokratier virkede, og hvilke implikationer dette havde for det øvrige politiske liv.

Denne ambition har gennem 2000'erne hovedsagligt manifesteret sig i to hovedvarianter i studiet af politisk orden i Mellemøsten. Den første variant af postdemokratiseringstilgangen har koncentreret sig om de autoritære regimestrukturer, hvilket har afspejlet sig i, hvad André Bank (2009) har beskrevet som autoritarismestudiernes renæssance. Holger Albrecht & Oliver Schlumberger (2004) har meget sigende foreslået, at man burde omformulere det klassiske spørgsmål om, hvordan vi skal forstå *the failure of democracy* – dvs. noget fraværende – til i stedet at handle om at forklare *the success of authoritarianism*, noget nærværende. Denne interesse for at forstå de arabiske autokratiers sejlivede og dynamiske karakter har gennem det seneste årti afspejlet sig i en voksende opmærksomhed på ligheder og forskelle mellem forskellige former for autoritære regimer, herunder monarkistiske, (post)populistiske og liberaliserende autokratier; på hvordan en 'lampedusiansk' 'forandre for at bevare'-strategi mere specifikt udmønter sig i forbindelse med valg, parlamenter, civilsamfund; på hvordan vestlige demokratifremmende initiativer ikke nødvendigvis har samme effekt i stabile liberaliserende autokratier som i samfund i reel forandring og endeligt på, hvordan globaliseringen har bidraget til at skabe, hvad Heydemann (2007) har betegnet som nye 'opgraderede' former for arabiske autokratier. Fokus har i denne variant af postdemokratiseringsperspektivet især været rettet mod regimeniveauet. I det omfang det øvrige politiske liv har været genstand for opmærksomhed, har interessen især samlet sig om, hvordan processen har givet sig til udtryk i en generel afpolitisering af befolkningerne og udbredt politisk apati.

Den *anden* og mindre fremtrædende variant af postdemokratiseringsperspektivet har forsøgt at diversificere det entydige fokus på regimerne. Denne variant er ikke blot kritisk over for 1990'ernes normative og håbefulde fokusering på tegn på en forestående demokratisk revolution. Den rummer endvidere en implicit kritik af autoritarismestudiernes snævre regimefokus. Ifølge Lisa Anderson (2006) er der blot tale om *transitology in reverse*, idet disse studier nok flytter fokus hen på den autokratiske orden, men i bund og grund forbliver de efter Andersons mening fastlåst i autokrati-/demokratidikotomien. Fortalere for denne udvidede variant af postdemokratiseringsperspektivet hævder således, at der er behov for at rette fokus mod, hvad der foregår 'over', 'under' og 'hinsides' regimerne. I praksis indebærer dette en radikal udvidelse af forståelsen af, hvad der tæller som 'politik', hvem der er politisk relevante aktører, og hvor politikken finder sted. Selv om denne variant har været mindre indflydelsesrig, har denne ambition om at distancere sig fra, hvad der er blevet betegnet som en 'demokratiserings- og autoritarisme *paradigma*' (Valbjørn & Bank 2010), udmøntet sig i en interesse for forandringer i det politiske liv, som ikke er direkte knyttet til regimeniveauet. Fokus har her eksempelvis været rettet mod samspillet mellem regional og lokal politik, således som det var tilfældet i et studie af, hvordan Irakkrigen påvirkede den lokale orden i områder uden for de egentlige magtcentre i hovedstæderne. Andre har diskuteret, hvordan globaliseringen har været med til at skabe nye patronagemønstre og former for aktører. Andre igen har beskæftiget sig med, hvorvidt arabiske borgere i stedet for at forsøge at skabe forandring af/i regimerne er begyndt at opbygge sociale strukturer, der eksisterede parallelt med den officielle orden. Dette spørgsmål har været knyttet til debatten om de nye transarabiske mediers rolle for (gen)skabelsen af en 'ny arabisk offentlighed', og om hvorvidt arabisk politik fortsat har en distinkt *arabisk* dimension.

De arabiske revolter 2011: Fra *transition to nowhere* til *transition to somewhere*

Indtil slutningen af 2010 fremstod postdemokratiseringstilgangen i sin snævre og i sin udvidede forstand som et både nyttigt og frugtbart perspektiv i studiet af Mellemøstens politiske orden. Autoritarismevarianten kunne eksempelvis forklare, hvorfor to årtiers nominel reformproces ikke havde skabt megen reel demokratisering, men eksempelvis efterladt Jordan mindre frit end ved processens begyndelse i 1989 (Valbjørn 2010), og hvordan Ægyptens liberaliseringspolitikker gennem 1980'erne og 1990'erne ikke resulterede i større politisk demokratisering (Kienle 2001). Samtidigt havde den udvidede variant af postdemokratiseringsstudierne blik for, hvordan der

trods fravær af forandringer *af-* og delvist også *i-* mange af de arabiske regimer stadig foregik forandringer uden for den formelle politiske sfære.

De store omvæltninger, som dele af den arabiske verden har oplevet siden december 2010, rejser imidlertid spørgsmålet om postdemokratiseringsperspektivets fortsatte relevans for studiet af arabisk politik. Billedet af en afpolitiseret og stivnet arabisk verden med sejlivede, men dynamiske arabiske autokratier udfordres således af, hvordan 2011 ikke blot bød på en hidtil uset folkelig mobilisering med krav om demokrati og frihed, men også på flere arabiske autokraters fald begyndende med Ben Alis flugt den 14. januar 2011. Som indikeret i indledningen har der gennem 2011 været fremsat en række ganske forskellige svar på dette spørgsmål om betydningen af de arabiske revolter for postdemokratiseringsperspektivet.

På den ene side har der været en fløj, der – i tråd med Hallidays forudsigelse – er fremkommet med demokrati-optimistiske forudsigelser om fremkomsten af et helt 'nyt Mellemøsten'. Især i de første måneder var det populært at sammenligne begivenhederne med 'Murens Fald', som jo markerede begyndelsen på en demokratisk transition i Østeuropa. Der blev eksempelvis talt om et 'arabisk 1989', og om hvordan dette var begyndelsen på en 'fjerde demokratiseringsbølge' (Gershman 2011), der i modsætning til den tredje bølge ikke ville efterlade Mellemøsten uforandret. De arabiske revolter ville således forvandle det gamle autokratiske Mellemøsten til et helt 'nyt og demokratisk Mellemøsten'. I forlængelse af disse erklæringer lød der også kritik af postdemokratiseringstilgangen og dennes pessimistiske forudsigelser om de arabiske autokratiets sejlivede karakter og den udbredte afpolitisering. I en kritik af Oliver Schlumberger – der udover at have redigeret et hovedværk om de arabiske autokratiets dynamiske og resistente karakter (Schlumberger 2007) havde sammenlignet 1990'ernes demokrati-optimisme med at 'vente på Godot' (Albrecht & Schlumberger 2004) – anførte Adrian Lobe, eksempelvis, at de arabiske revolter ikke blot havde bragt arabiske autokrater til fald, men også de '*Gedankenhäuser*' (dvs. postdemokratiseringsstrømningen), som havde spået deres forbliven (Lobe 2011; for et svar på kritikken Schlumberger 2011). Michael Hudson (2011), der i 1990'erne havde argumenteret for en forestående demokratisering, rejste endvidere spørgsmålet om, hvorvidt han og hans fæller, vitterligt også havde været så normativt forblændede, som de var blevet fremstillet, eller om det snarere var dem, der nu var blevet bekræftet. Begivenhederne gav også anledning til en vis selvransagelse hos forskere associeret med postdemokratiseringsperspektivet. Marc Lynch (2011) erklærede således, at de arabiske revolter havde undermineret litteraturen om autoritær vedholden-

hed, og Greg Gause (2011) udpegede en række områder, som han og andre bidragydere til, hvad han nu betegnede som 'myten om autoritær stabilitet', havde fejlfortolket eller overset.

På den anden side tog en række forskere til genmæle over for kritikken af postdemokratiseringsperspektivet. Samtidig med at de understregede det ønskværdige i, at de arabiske revolter ville skabe et helt nyt og demokratisk Mellemøsten, så de imidlertid ikke tegn på noget sådant, hvorfor der heller ikke var nogen grund til at henfalde til 1990'ernes demokrati-optimisme. I en diskussion af, hvorfor de arabiske revolter hen over sommeren 2011 havde tabt luften en række steder, pegede Reinoud Leenders sammen med Heydemann (2011) eksempelvis på, hvordan diffusion og social læring ikke blot foregår blandt den meget omtalte arabiske 'Facebook-ungdom'. Som udtryk for en *recombinant authoritarianism* har regionens autokratier ligeledes udvist stor tilpasningsdygtighed og evne til at lære af hinandens fejl og succeser om, hvornår det er effektivt at bruge vold, og hvornår det er nyttigt at ty til varianter af den klassiske 'forandre for at bevare'-strategi. Endvidere er der blevet peget på, hvordan der selv bag dramatiske begivenheder som en regents fald kan gemme sig en mere fundamental kontinuitet. Med henvisning til det ægyptiske militærs fortsatte centrale politiske rolle har Jason Brownlee & Joshua Stacher (2011) eksempelvis beskrevet situationen i post-Mubarak Ægypten som *change of leader, continuity of system*, ligesom Elis Goldberg (2011) har talt om *Mubarakism without Mubarak*. Endelig har Eva Bellin (2011) påpeget, at et autokratisk sammenbrud ikke behøver at være indledningen på en demokratisering. Historisk har det almindelige scenario derimod været, at ét autoritært regime afløses af et andet, som måske kan tage forskellige hybride former. Baseret på Samuel Huntingtons over 40 år gamle værk om *Political Order in Changing Societies* (1968) har Fukuyama (2011) på tilsvarende vis nedtonet sin tidligere optimisme og peger nu i stedet på betydningen af, men ikke mindst også vanskelighederne ved institutionsbygning, samt hvordan folkelig massemobilisering i samfund uden veludviklede politiske institutioner risikerer at udmønte sig i kaos eller nye former for autoritære regimer.

Der er således gode grunde til at være forbeholden over for skrāsikre erklæringer om, at Mellemøsten nu befinder sig en *transition to democracy*. Samtidig er der imidlertid også grund til at være forbeholden over for idéen om, at revolterne i 2011 blot repræsenterer en fortsættelse af de seneste årtiers *transition to nowhere* i et uforandret 'gammelt Mellemøsten', og at kritikken af postdemokratiseringsperspektivet derfor blankt kan afledes. De arabiske revolter i 2011 markerer, efter vores mening, et markant historisk brud i Mellemøstens politiske

og sociale historie. Det vil efterlade regionen forandret, men det er endnu for tidligt at sige, om et sådant 'nyt Mellemøsten' vil blive mere demokratisk eller ej. Frem for at se Mellemøsten som værende enten i en *transition to democracy* eller at befinde sig i en *transition to nowhere* må vi, efter vores mening, indtil videre slå os til tåls med, at regionen befinder sig i en *transition to somewhere* – et *somewhere*, der kendetegnes ved, hvad vi betegner som en bred *genpolitisering* af de arabiske samfund.

Den arabiske politiks genkomst

I vores læsning fremstår 2011 således som et historisk brud med den arabiske verdens nyere politiske historie ved, at der er tale om en bred og gennemgribende 'genkomst af den arabiske politik' (Boserup 2011; Boserup & Tassinari forthcoming). I denne proces har et stort antal kollektive aktører, nydannede såvel som allerede eksisterende, demokratiske og autoritære såvel som de, der ikke kan passes ind i disse kategorier, engageret sig politisk. I lande som Ægypten og Tunesien har millioner af mennesker for første gang deltaget i gadeprotester, tusinder af nye foreninger, og netværk er blevet dannet, og hundreder af politiske partier har set dagens lys.

Den brede politisering og den politiske udvikling, der er fulgt med dette, har i første omgang bekræftet postdemokratiseringsperspektivets grundantagelse om, at forskningen bør fokusere på de arabiske regimer i et forsøg på at forstå regionens politiske orden og udviklingspotentialer. Et tilbageblik på 2011 viser, at de arabiske regimer har reageret på genpolitiseringsprocessen på, i hvert fald, fire forskellige måder.

Den *første* type regimereaktion består i langstrakt eller massiv politi- og militærundertrykkelse. Mens en række regimer sporadisk har benyttet repression som ét blandt flere greb, har repression i visse lande været det dominerende aspekt af regimernes respons. Dette gælder navnlig i Libyen frem til Gaddafis fald, i Bahrain (se fx HRW 2011), i Yemen frem til Salehs afgang og forekommer stadig ved udgangen af 2011 som den dominerende *policy response* i Bashar al-Asads Syrien (se fx UNHRC 2011).

Den *anden* type regimereaktion består i proaktivt igangsatte reformprogrammer. Mens en række regimer gennem 2011 forsøgte at kombinere reformprogrammer med fx repression eller andre politikker, har den dominerende tendens i monarkierne, Marokko og Jordan, været at introducere regimeorkestrerede *pre-emptive* politiske reformprogrammer (Ottaway & Muasher 2011). I Marokko er der i løbet af 2011 gennemført en grundlovsrevision, afholdt folkeafstemning om denne, og på baggrund heraf gennemført parlamentsvalg. Ligeledes er der i Jordan givet indrømmelser til demonstranterne. Al-

lerede i februar valgte kongen at følge de folkelige krav og fyrede premierminister Rifai samtidig med, at han nedsatte en national dialogkomité og en forfatningskommission, der blandt andet skulle ændre den forkætrede valglov (Valbjørn 2011a). En anden variant af dette regimerespons har været de olieeksporterede rentierregimer, der som Saudi-Arabien har opjusteret de finansielle velfærdsydelser, som borgerne modtager, i et forsøg på at imødekomme protester.

Den tredje type regimereaktion har været elitefraktionering. I 2011 har dette reelt kun udspillet sig i to lande, Tunesien og Ægypten. Regimerne i disse lande var de første i rækken af regimer, der blev ramt af masseprotester. Det er fortløbende de to lande, hvor politiseringen også har været mest gennemgribende. Begge regimer forsøgte indledningsvis at slå demonstrationerne ned ved hjælp af det civile sikkerhedsapparat. Da dette ikke lykkedes, forsøgte begge regimer at imødekomme protesterne med løfter om vidtgående politiske reformer. Da dette heller ikke kunne tage luften ud af protesterne, vendte begge præsidenter sig imod hærledelsen, der i begge tilfælde afviste at understøtte den politiske ledelse med militærmagt. Derved blev netop regimefraktionering den afgørende faktor i de to regimers fald. I de to andre arabiske lande, hvor statsoverhoveder er faldet i 2011, har dette i mindre grad været grundet intern regimefraktionering og i højere grad grundet ekstern militær og diplomatisk involvering – NATO i Libyen og Gulf Cooperation Council (GCC) i Yemen.

Den fjerde og sidste type regimereaktion har bestået i passiv afventen. Dette har kun været en reel mulighed de steder, hvor den folkelige mobilisering og politisering har været begrænset eller er helt udeblevet. I denne kategori finder vi regimer som Algeriet, Libanon, Irak, Sudan og Palæstina. De fleste af disse samfund rummer en række af de samme konfliktpotentialer som de steder, hvor der er udbrudt protester: høj korruption, lav politisk legitimitet, massiv ungdomsarbejdsløshed, økonomisk skævvridning, illegitime regimer, folkelig afkobling fra statsinstitutioner og politiske institutioner i særdeleshed etc. Imidlertid sidestilles de af for nyligt at have gennemgået omkostningsrige politiske kriser og væbnede konflikter. Algeriet er socialt og politisk fragmenteret og endnu på vej ud af en periode med langstrakt borgerkrig. Irak er i en politisk og social genopbygningsproces efter borgerkrigen, der fulgte den amerikansk-ledede invasion. Palæstina og Libanon har i årtier været involveret i krigsførelse med Israel såvel som interne væbnede konflikter. Sudan har efter årtiers borgerkrig mellem Nord og Syd samt etnisk udrensning i Darfur i efteråret 2010 gennemgået en af historiens få fredelige statsdelinger.

Flertydigheden i regimernes responser suppleres af en flertydighed i retninger og resultater af de følgende politiske processer. På den ene side har vi gennem 2011 bevidnet enkelte demokratiske landevindinger, som fx i Tunesien, hvor en civilt drevet overgangsproces har banet vej for etableringen af en demokratisk valgt grundlovgivende forsamling under ledelse af en islamistisk koalitionsregering (Tassinari & Boserup 2011). På den anden side har vi oplevet en fortsat autoritarisme i en række varianter fx i Syrien, Algeriet og Golflandene. En tredje gruppe udgøres af de lande, der ved udgangen af 2011 fremviser både demokratiske og autoritære tendenser. Et eksempel er Ægypten, hvor der i november indledtes parlamentsvalg med historisk høj valgdeltagelse og historisk lav valgsvindel – i udgangspunktet demokratiske indikatorer. Sideløbende har det ægyptiske militær gennem de sidste ti måneder massivt forøget brugen af militærdomstole (Amnesty International 2011) og ved flere lejligheder udvist autoritære tendenser i forsøget på at bibeholde institutionens privilegier inden for politik og økonomi (Ottaway 2011). I monarkierne Marokko og Jordan er den politiske reformproces fra en række sider blevet kritiseret for at være et 'lampedusiansk' projekt, hvor de liberaliserende autokratier 'forandrer for at bevare' de faktiske magtforhold. Situationen efter det marokkanske valg i november 2011 er eksempelvis blevet beskrevet som *new actors same script* (Errazzouki 2011), og i Jordan fremviser processen en række fællestræk med 1989: I begge perioder har svære socioøkonomiske problemer udløst protester med krav om demokratiske reformer. Kongen har reageret ved først at fyre premierminister Rifai (dengang Zaid og i 2011 dennes søn Samir) og herpå indlede en 'national dialog' resulterende i en ny 'pagt' mellem kongen og folket (dengang det såkaldte 'Nationale Charter' og i 2011 i form af forfatningsændringer). Men ligesom dengang er der (endnu) ingen klare tegn på, at der er tale om mere end facadedemokratisering (Valbjørn 2011a).

Disse flertydigheder i den politiske udvikling gør det efter vores mening endnu for tidligt at afgøre, hvorvidt der er tale om demokratisering eller autoritær konsolidering. Hvad vi omvendt kan konkludere, er, at 2011 med al tydelighed viser, at regimernes respons på politiseringen har afgørende betydning for den politiske udvikling i de enkelte stater. Det er således i de lande, hvor politiseringen har medført regimefraktionering og kollaps, Tunesien og Ægypten, at der gennem 2011 er opstået de største potentialer for demokratisering – om end det endnu er uklart, om der i sidste ende bliver tale om en reel demokratisering. Omvendt er det i de lande, hvor politiseringen ikke medførte regimefraktionering, at der er forekommet tydelige tendenser til autoritær konsolide-

ring via repression og via *top-down*-reforminitiativer – om end disse processer heller ikke er afsluttede.

Mens udviklingen i 2011 således har bekræftet relevansen af et fortsat fokus på de arabiske regimer og deres regimebevarende strategier, har den også udstillet en tendens især hos visse dele af postdemokratiseringsperspektivet til at være blind for former for politik, der ikke er direkte knyttet til regimeniveauet. Der kan givetvis peges på en række områder i gråzonen mellem politisk og anden form for kollektiv aktivisme, som dette perspektiv fortløbende overser – fx de subtile omstruktureringer af ledeshierarkier og ledelseskulturer internt i statsinstitutioner, universiteter, lærestalter, og medieorganisationer i fx Ægypten i dag (Brown 2011). Vi skal her begrænse os til at diskutere tre områder, hvis politiske betydning var blevet helt eller delvis nedprioriteret i de sidste ti års postdemokratiseringsperspektiv.

Den *første* type politik er forekommet 'uden for' regimernes rutineprægede, bureaukratiserede og institutionaliserede politiske sfære. Den består i en eksplosiv stigning i folkelig deltagelse i såkaldt *contentious politics*. I løbet af året har der udspillet sig et uhornt stort antal demonstrationer, protestmarcher, kontraprotestmarcher, *sit-ins*, kampagner, strejker og anden form for ikke-institutionaliseret gadepolitik. Størstedelen af disse begivenheder – fra de tunesiske demonstrationer i foråret til de pågående i Syrien – organiseres som fredelige aktioner i den forstand, at vold og hærværk ikke i udgangspunktet er en del af taktikken. I Tunesien og Ægypten var det denne type *contentious politics*, der grundet sin massive karakter skabte splid internt i den politiske elite. I begge lande har denne type politik gennem 2011 fortsat spillet en afgørende rolle for den retning, som den videre politiske udvikling tog – eksempelvis de tunesiske og ægyptiske demonstranternes succes med at vælte flere efter hinanden følgende overgangsregeringer og de ægyptiske demonstranternes succes i efteråret med at presse militærrådet til løfter om tidlige præsidentvalg.

Den *anden* type politisering, vi finder relevant, har udspillet sig 'ved siden af' regimerne og de politiske eliter, men inden for rammerne af formaliseret og bureaukratiseret politik. Det drejer som om folkelig deltagelse i valg handlinger. Igennem 2011 har vi set en eksplosiv stigning i folkelig deltagelse i denne form for politik, der i postdemokratiseringslitteraturen, med rette, blev fremstillet som ineffektivt og regimemanipuleret og derfor meningsløs. Første gang, vi så tendensen, var ved den ægyptiske folkeafstemning i foråret om en justeret grundlov, hvor omkring 50 procent af de stemmeberettigede deltog i valg handlingen. Anden gang var efteråret, hvor ca. 50 procent af de stemmeberettigede tunesere (omkring 90 procent af de 'registrerede vælgere') deltog

i valget af en grundlovgivende forsamling. Tredje gang var i november, hvor de første runder af de ægyptiske valg blev gennemført med en valgdeltagelse på omkring 60 procent. Procentsatsen skal ses i forhold til tidligere valg handlinger, der anslås at have mobiliseret mellem ti og 20 procent af de stemmeberettigede og i tilfælde af valg til mindre betydningsfulde politiske institutioner som fx de ægyptiske kommunalråd eller overhus helt ned til to procent (IFES 2011). Sideløbende med denne revitalisering af vælgerne har vi set en eksplosiv stigning i partidannelser med hundreder af nye partier i Tunesien og Ægypten.

Den *tredje* type politisering er foregået 'over' regimerne. Den består i en genoplivning af visse af regionens supranationale politiske instrumenter. Vi har således i 2011 set et aktivt GCC skubbe på regionale politiske løsninger. I foråret så vi GCC ratificere en sanktion vedrørende et flyveforbud i Libyen, før den Arabiske Liga ratificerede en lignende sanktion, der banede vejen for NATO's militære intervention. Og i efteråret har vi set den Arabiske Liga træde yderligere i karakter som en regional politisk spiller, der skal medregnes i Mellemøstens nye politiske landkort med eksklusionen af Syrien i, hvad der fremstår som et forsøg på at håndtere det syriske spørgsmål uden inddragelse af internationale organisationer som fx FN og NATO.

På hver sin måde udfordrer disse tre typer politisering, 'under', 'ved siden af' og 'over' regimerne (dele af) postdemokratiseringslitteraturens tendens til snævert at fokusere på de politiske strukturer og processer på regimeniveau. Som Sara Ben Nafisa (2011) påpeger, har dele af postdemokratiseringslitteraturens stærke fokusering på bureaukratiseret og formaliseret politik rummet en implicit devalorisering af den politiske betydning af dynamikker og initiativer, der udgik fra den sociale base. Dette forhold betyder ikke, at der ikke igennem de sidste årtier er blevet lavet studier af sociale bevægelser og andre former for *contentious politics* i Mellemøsten. Tværtimod er der igennem 2000'erne foregået en mærkbar stigning i studiet af fænomenet, som stadfæstedes med Quintan Wiktorowicz's redigerede værk fra 2004. Ligesom værket har det generelle studiefelt omfattet analyser både af bredere ikke-voldelige sociale bevægelser – navnlig af de islamistiske græsrodsbevægelser i regionen (se fx Wickham 2002) – samt af regionens smalle militante bevægelser (se fx Gunning 2009). Mens disse værker generelt har blik for, at de islamistiske bevægelser udgjorde den stærkeste opposition til de autoritære regimer, har de generelt i lighed med mainstream varianten af postdemokratiseringslitteraturen tildelt den sociale base ringe muligheder for at forandre status quo. Studierne af de sociale bevægelser, fra militante til ikke-voldelige, har med andre ord været med til at opretholde forestillingen om regimernes domi-

nans over den politiske scene – i visse tilfælde med den konsekvens, at den sociale scene, der typisk fremstilledes som domineret af de islamistiske sociale bevægelser, blev afkoblet fra det politiske felt. Nedvurderingen af den sociale bases mulighed for at generere politisk forandring er naturligvis delvist skabt som følge af postdemokratiseringslitteraturens regimefokus. Samtidig afspejler nedprioriteringen socialvidenskabernes teoretisering af sociale bevægelser, hvis politiske indflydelse beskrives som direkte afhængig af de 'muligheder' (*opportunity spaces*), der udstikkes fra staten eller regimet i en given kontekst (se fx McAdam, McCarthy & Zald 1996). I Charles Tillys teori om sociale bevægelser opereres endvidere med en forståelse af, at eksistensen af sociale bevægelser i et givet samfund er ligefrem proportionalt med graden af demokratisk styre: jo mere demokrati, desto flere sociale bevægelser (se fx Tilly & Wood 2009). Denne stramme korrelationslære inden for *social movement-studies* synes at have bidraget til en generel nedvurdering af den politiske betydning af de tiltag til at danne sociale bevægelser og kampagner, der rent faktisk kunne observeres inden for de autoritære regimer i Mellemøsten i årene op til 2011. I en ægyptisk sammenhæng kan således nævnes *Kefaya*-bevægelsens kampagne imod den planlagte tronfølge fra Hosni Mubarak til Gamal Mubarak i 2004-05, boykotkampagnerne imod israelske og senere danske produkter i 2003-06, 6. April-bevægelsens kampagne for arbejder- og borgerrettigheder i 2008 og 2009, El-Baradeis kampagne for grundlovsændringer i 2010 og 'Vi er alle Khaled Saids' antipolitivoldskampagne samme år (Svarre & Bose-rup 2011; El-Ghobashy 2011). Hertil kommer, at studier af mellemstlige sociale bevægelser har haft en tendens til at koncentrere sig mere om formelle organisationer, frem for hvad Asef Bayat (2010) har betegnet som *non-movements* kendetegnet ved ikke-kollektive aktørers kollektive handling – et fænomen, som, flere har peget på, netop har været et centralt aspekt ved de arabiske revolter (fx Gause 2011, 24).

Den pludselig eksplosion i folkelig deltagelse i valg-handlinger fordrer også en nuancering af den fremherskende opfattelse inden for store dele af postdemokratiseringslitteraturen om, at de arabiske samfund var depolitiserede og præget af politisk apati. Udover at der tilsyneladende er foregået mere uden for den formelle politiske scene, end de fleste har været opmærksom på, viser udviklingen i 2011 også, at politisk engagement er nærværende og mobiliserbart i den arabiske verden under forudsætning af, at det opfattes som meningsgivende at deltage i valgene – med andre ord synes folk mere end villige til at stemme, hvis der er en chance for, at deres stemme rent faktisk kommer til at betyde noget.

Sluttelig understreger revitaliseringen af de regional-politiske institutioner betydningen af at være opmærksom på, hvordan der også foregår en bredere form for genpolitisering på et regionalt plan, samt hvordan det regionale og nationale spiller sammen. Den generelle tendens inden for postdemokratiseringslitteraturen har været, at det udover regimeniveauet snarere har været globale dynamikker og internationale aktører, at interessen har samlet sig omkring. Selv om der allerede forinden var en voksende opmærksomhed omkring det regionale niveau (fx Bank & Valbjørn 2010), indskrænkede denne sig i reglen til den mellemfolkelige frem for interstatslige dimension heraf. Udover at bekræfte, at det – blandt andet som følge af de nye transarabiske medier (se Skovgaard-Petersen i dette nummer) – fortsat er relevant at betragte den arabiske verden som, hvad Paul Noble i sin tid betegnede som et *vast sound chamber*, hvor idéer og informationer cirkulerer og har resonans på tværs af landegrænser, er det i løbet af 2011 også blevet klart, at interstatslige arabiske institutioner, som tidligere har været afskrevet enhver politisk relevans, også fortjener opmærksomhed. I 2011 har vi således set den Arabiske Liga og GCC indtage en historisk ny rolle med beslutninger, som underordnede de interesser, der forfægtedes af regimerne i enkelte nationalstater (Libyen og delvist i Syrien og Yemen) til fordel for regionale interesser.

Ved slutningen af 2011 kan vi således konstatere, at genpolitiseringen af den arabiske verden trods de usikre resultater har påpeget klare behov for en bredere forståelse af, hvad der udgør 'politik' i studiet af mellemstlig politik. Det er således ikke længere muligt at begrænse sig til et snævert studie af regionens regimer og deres disponeringer. Med den brede politisering af felterne omkring regimerne i 2011 må studiefeltet følge med og indbefatte områderne over, under og ved siden af regimerne – uanset om der på den lange bane overvejende skabes grobund for fortsat autoritarisme eller for nye demokratiske former.

Et opgraderet postdemokratiseringsperspektiv

Frem for at erklære, at postdemokratiseringsperspektivet har udspillet sin rolle, lægger udviklingen af det empiriske felt i 2011 snarere op til en genovervejelse af perspektivets styrker og svagheder som forskningsprisme. Hvad angår autoritarismestudierne, synes det snævre fokus på regimeniveauet kombineret med en tendens til fokus på kontinuiteten i de tilsyneladende forandringer at have medvirket til, at man overdrev graden af autokratisk stabilitet samtidig med, at man ikke havde tilstrækkeligt blik for, at der faktisk foregik noget uden for den afpolitiserede formelle politiske sfære. På den baggrund overså man i vidt omfang tegnene på de arabiske revolters komme. Udviklingen i regionen gennem 2011 giver på samme tid

anledning til forsigtighed, når det kommer til demokrati-optimismen. Dels bærer en række af de arabiske regimers annoncerede reforminitiativer fællestræk med de seneste to årtiers 'forandre for at bevare'-strategi, og dels er det nyttigt at huske på, at et autokratis sammenbrud ikke behøver at indvarsle demokratiets komme, idet der blot kan komme nye former for autokratier i stedet.

Efter vor mening er der imidlertid meget, der er forandret i regionen og én af de centrale forandringer, som bør tilkendes særlig opmærksomhed, er den *politisering*, som har kendetegnet arabisk politik gennem det seneste år, og som står i kontrast til de udbredte beskrivelser af de arabiske samfund som afpolitiserede og politisk og socialt apatiske. Denne forandring afspejler sig ikke blot blandt islamister (jf. Urvik i dette temanummer, se også Valbjørn 2011b), men, som vi har beskrevet, blandt alle aktører på den politiske scene, herunder også sekulære, liberale og socialistiske aktører.

Frem for at vende tilbage til 1990'ernes demokrati-optimisme synes det mere nyttigt at tage afsæt i, hvad man – med en parafrasering af Heydemann (2007)² – kunne kalde et *opgraderet* postdemokratiseringsperspektiv. Altså en tilgang, der søger at tage højde for den berettigede kritik, som denne tilgang har mødt i forbindelse med de arabiske revolter, men som samtidig fastholder postdemokratiseringsperspektivets overordnede ambition om at flytte fokus fra demokrati-optimismens relativt ensidige og normative søgen efter noget ønskeligt, men (måske) fraværende (demokratisk transition), til en interesse for at opnå en bedre forståelse af det faktisk nærværende. En opgradering af perspektivet vil ikke betyde en afvikling af det centrale fokus på regimerne. Der er snarere tale om, at forståelsen af de arabiske autokratiets dynamikker bør *suppleres* med en bredere politikforståelse, et bedre blik for, hvad der foregår uden for den snævre regimescene og endelig for samspillet mellem sociale dynamikker og politisk forandring. Vi har i nærværende artikel navnlig udpeget tre områder, som vi finder særligt interessante. Det brede felt af *contentious politics*, der foregår 'under' regimerne. Det revitaliserede felt af folkelig valgdeltagelse, der foregår 'ved siden af' regimerne. Og det snævre, men betydningsfulde felt af regionale aktører, der opererer politisk 'over' regimerne.

Litteratur

- Albrecht, H & O Schlumberger 2004, 'Waiting for Godot': Regime Change without Democratization in the Middle East', *International Political Science Review*, vol. 25, no. 4, pp. 371-392.
- Amnesty International 2011, *Broken Promises, Egypt's Military Rulers Erode Human Rights*, Amnesty International, London.

- Anderson, L 2006, 'Searching where the Light Shines: Studying Democratization in the Middle East', *Annual Review of Political Science*, vol. 9, no. 1, pp. 189-214.
- Bank, A 2009, 'Die Renaissance des Autoritarismus. Erkenntnisse und Grenzen neuerer Beiträge der Comparative Politics und Nahostforschung', *Hamburg Review of Social Sciences*, vol. 4, no. 1, pp. 10-41.
- Bank, A & M Valbjørn 2010, 'Bringing the (Arab) regional level back in... – Jordan in the New Arab Cold War', *Middle East Critique*, vol. 19, no. 3, pp. 303-319.
- Bayat, A 2010, *Life as Politics: How Ordinary People Change the Middle East*, Stanford University Press, Stanford.
- Bellin, E 2011, 'Lessons from the Jasmine and Nile Revolutions: Possibilities of Political Transformation in the Middle East?', *Middle East Brief – Brandeis University's Crown Center for Middle East Studies*, no. 50.
- Boserup, RA 2011, 'Overblik: Efter foråret', *Razon10*, vol. 2, pp. 43-47.
- Boserup, RA & F Tassinari forthcoming, 'The Return of Arab Politics and Europe's Chance to Engage Anew', *Mediterranean Politics*, Spring.
- Brown, N 2011, 'Post-Revolutionary Al-Azhar', *Carnegie Paper*, October 2011.
- Brownlee, J & J Stacher 2011, 'Change of Leader, Continuity of System: Nascent Liberalization in Post-Mubarak Egypt', *Comparative Democratization*, vol. 9, no. 2.
- Brumberg, D 2003, 'Liberalization versus Democracy – Understanding Arab Political Reform', *Carnegie Papers – Middle East Series*, no. 37.
- El-Ghobashy, M 2011, 'Politics by Other Means – In Egypt, Street Protests Set the Agenda', *Boston Review*, November/December.
- Errazzouki, S 2011, 'Morocco's next government new actors same script', *Jadaliyya Blog*, December 22.
- Fukuyama, F 1989, 'The End of History?', *The National Interest*, vol. 16, Summer, pp. 3-18.
- Fukuyama, F 2011, 'Political Order in Egypt', *The American Interest*, vol. 6, no. 5, pp. 7-12.
- Gause, G 2011, 'The Middle East Academic Community and the "Winter of Arab Discontent"', i Laipson (red.), *Seismic Shift – Understanding Change in the Middle East*, The Henry L. Stimson Center, Washington D.C.
- Gershman, C 2011, 'The Fourth Wave', *The New Republic*, March 14.
- Goldberg, E 2011, 'Mubarakism Without Mubarak – Why Egypt's Military Will Not Embrace Democracy', *Foreign Affairs Snapshot*, February 11.
- Gunning, J 2009, 'Social Movement Theory and the Study of Terrorism', i R Jackson, MB Smyth & M Gunn (red.), *Critical Terrorism Studies: Framing a New Research Agenda*, Routledge, New York.
- Halliday, F 2002, 'A New Global Configuration', i K Booth & T Dunne (red.), *Worlds in Collision – Terror and the Future of Global Order*, Palgrave, New York.
- Heydemann, S 2002, 'La question de la démocratie dans les travaux sur le monde arabe', *Critique Internationale*, no. 17 (October), pp. 54-62.
- Heydemann, S 2007, 'Upgrading Authoritarianism in the Arab World', *Brookings Inst. – Saban Center Analysis Paper*, October, Brookings, Washington.
- Heydemann, S & R Leenders 2011, 'Authoritarian Learning and Authoritarian Resilience: Regime Responses to the 'Arab Awakening'', *Globalizations*, vol. 8, no. 5, pp. 647-653.
- Hudson, M 1991, 'After the Gulf War: Prospects for Democratization in the Arab World', *Middle East Journal*, vol. 45, no. 3, pp. 409-426.
- Hudson, M 2011, 'Awakening, Cataclysm, or just a Series of Events? Reflections on the Current Wave of Protest in the Arab World', *Jadaliyya Blog*, May 16.

- Human Rights Watch 2011, *Targets of Retribution, Attacks against Medics, Injured Protestors, Health Facilities*, Human Rights Watch, July 18, 2011.
- Huntington, SP 1968, *Political Order in Changing Societies*, Yale University Press, New Haven.
- IFES 2011, 'Elections in Egypt, Key Challenges for Credible and Competitive Elections', *IFES Briefing Paper*, February 5, 2011.
- Kienle, E 2001, *A Grand Delusion: Democracy and Economic Reform in Egypt*, I.B. Tauris, London.
- Lobe, A 2011, 'Politologie: Die Wissenschaft vom stabilen Orient', *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 24. März.
- Lynch, M 2011, 'After Egypt: The Limits and Promise of Online Challenges to the Authoritarian Arab State', *Perspectives on Politics*, vol. 9, no. 2, pp. 301-310.
- McAdam, D, J McCarthy & M Zald 1996, *Comparative Perspectives of Social Movements: Political Opportunities, Mobilizing Structures and Cultural Frames*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Nafisa, SB 2011, 'Révolution civile et politique en Egypte', *Mouvements*, no. 66, pp. 56-61.
- Norton, AR 1993, 'The Future of Civil Society in the Middle East', *Middle East Journal*, vol. 47, no. 2, pp. 205-216.
- Ottaway, M 2011, 'Egypt's Democracy, Between Military, Islamists, and Liberal Democrats', *Carnegie Commentary*, November 3, 2011.
- Ottaway, M & M Muasher 2011, 'Arab Monarchies – change for reform, yet unmet', *Carnegie Papers – Middle East*, December 2011.
- Schlumberger, O 2007, *Debating Arab Authoritarianism Dynamics and Durability in Nondemocratic Regimes*, Stanford University Press, Stanford.
- Schlumberger, O 2011, 'Nahost-Experten, echte und andere', *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, March 31.
- Svarre, BL & RA Boserup 2011, *Actors in a Changing Egypt*. 31-siders landeanalyse rekvireret af det danske udenrigsministerium, 4. marts, 2011. En kopi kan konsulteres på biblioteket i Dansk Institut for Internationale Studier.
- Tassinari, F & RA Boserup 2011, 'Tunisia: Wasn't this what we hoped for?', *Open Democracy*, 14 October.
- Tilly, C & LJ Wood 2009, *Social Movements, 1768-2008*, Paradigm Publishers, Colorado.
- UNHRC 2011, *Report of the Independent International Commission of Inquiry on the Syrian Arab Republic*, UNHRC, 23 November 2011.
- Valbjørn, M 2010, 'Post-democratization lessons from the Jordanian "success story"', *Foreign Policy – The Middle East Channel*, June 16.
- Valbjørn, M 2011a, 'Vil Kong Abdallah reformere Jordan?', i LE Andersen, H Hajjaj & CB Kjersgaard (red.), *Arabisk forår: baggrund og konsekvenser*, Ræson, København.
- Valbjørn, M 2011b, 'Vil det nye Mellemøsten blive (post)islamistisk?', *Militært Tidsskrift*, vol. 140, no. 3, pp. 211-222.
- Valbjørn, M 2012, 'Upgrading post-democratization studies: Examining a re-politicized Arab world in a transition to somewhere', *Middle East Critique*, vol. 21, no. 1.
- Valbjørn, M & A Bank 2010, 'Examining the "post" in Post-democratization – The future of Middle Eastern political rule through lenses of the past', *Middle East Critique*, vol. 19, no. 3, pp. 183-200.
- Wickham, CR 2002, *Mobilizing Islam – Religion, Activism, and Political Change in Egypt*, Columbia University Press, New York.
- Wiktowicz, Q (ed.) 2004, *Islamic Activism: A Social Movement Theory Approach*, Indiana University Press, Bloomington.

Noter

- 1 For en længere og mere nuanceret fremstilling af denne udvikling med udførlige referencer til centrale værker inden for disse traditioner, se Valbjørn & Bank (2010).
- 2 Heydemann talte i 2007 således om, hvordan de arabiske autokratier var blevet 'opgraderet' af globaliseringen.

▷ **BØGER**

BOGANMELDELSER

- 54 **Bjørn Olav Utvik, 2011**
Islamismen
- 56 **Abhijit V. Banerjee og Esther Duflo, 2011**
Poor Economics – A Radical Rethinking of the Way to Fight Global Poverty
- 58 **Thomas Thurah, 2011**
Statsminister Anker Jørgensen
- 59 **Marianne Holm Pedersen & Mikkel Rytter, red., 2011**
Islam og muslimer i Danmark. Religion, identitet og sikkerhed
efter 11. september 2001

Islamismen

Bjørn Olav Utvik, 2011

Islamismen

Oslo, Unipub.

386 sider, 379 NOK (på www.unipub.no)

Den norske Mellemøst-ekspert Bjørn Olav Utvik har skrevet en kærkommen lærebog. *Islamismen* henvender sig til et bredt publikum. Utviks norske er letforståeligt og tilgængeligt, også for et dansk publikum. Over små 400 sider giver han en flot pædagogisk og veldisponeret fremstilling af islamismen i Mellemøsten (den arabiske verden, Tyrkiet og Iran) med hovedvægt på Egypten og på det Muslimske Broderskabs historie og udvikling.

Ikke mindst 'det arabiske forår' og de islamistiske partiers popularitet og valgsejre i Nordafrika gør behovet for en lettilgængelig introduktion til islamismen højest aktuell. Hvorfor valgte tuneserne at stemme på *Ennahda*, da de for første gang kunne stemme frit? Hvad er forskellen på et islamistisk parti som det Muslimske Broderskabs *Frihed og Retfærdighedsparti* – og et salafistisk parti som egyptiske *An-Nour* partiet? Disse, og mange andre aktuelle spørgsmål bliver man meget klogere på, efter at have læst Utvik.

Islamisme som forskningsfelt – og som politisk kampzone

Foruden at bibringe nordiske studerende en tiltrængt lærebog er *Islamismen* Utviks bidrag til den længe vese-rende essentialisme debat om islam og islamismen. Ifølge Utvik betyder denne essentialisering, at islam anskues som et færdigt, dogmatisk system, som ikke ændrer sig over tid. Utvik argumenterer i stedet for en anti-essentialiserende, nuanceret og dynamisk tilgang til islamismen. For reelt at forstå islamismen må man forsøge at forstå den som en bevægelse skabt af intelligente og tænkende subjekter. Og man må spørge, hvordan verden ser ud fra deres udgangspunkt, og hvad deres drivkræfter er (Utvik, 2011, p. 31-32).

Bogens første del introducerer og definerer islamismebegrebet. Utvik definerer islamismen bredt (og nyttigt) som „en ideologisk retning som fremhæver at religionen islam ikke bare berører den enkeltes trosforhold, men indeholder gudgivne retningslinier som bør styre også samfundsmæssige, juridiske og politiske forhold i muslimske samfund. For de fleste islamister indebærer dette syn et krav om at sharia, den islamiske lov baseret på Koranen og Profetens sunna skal være basis for lovværket“ (Utvik, 2011, p. 25, min oversættelse).

Utvik fremkommer også med en række spændende indledende overvejelser om, hvordan man skal bedrive forskning i et fænomen som islamismen, som ikke bare er kompliceret og dynamisk, men også er meget politiseret. Her er det ganske interessant, at bogen er skrevet i Norge. På den ene side er de løbende sammenligninger med udvikling og forhold i Norge så tilpas lig den danske situation, at de er forståelige og genkendelige. På den anden side giver den norske vinkel et udefrakommende syn på den danske islamisme debat, som foruden den franske og amerikanske debat fremhæves som eksempler på polariseringen og politiseringen af netop dette forskningsfelt.

Ikhwani vs. Salafi, Islahi vs. Jihadi

Et andet af den indledende dels bidrag er en nuancering af det til tider vældig forsimplede begrebsapparat til karakteristisk af islamistiske aktører, hvor begreber som 'moderat', 'radikal' eller 'ekstrem' ofte bruges ukvalificerede og i flæng af journalister og andre kommentatorer. Særlig relevant i forhold til at forstå den aktuelle politiske kontekst i Mellemøsten er endvidere Utviks fine introduktion af salafismen. Han beskriver de første reform orienterede salafister i slutningen af det 19. århundrede – og forklarer skellet til hovedparten af nutidens salafister, som især er karakteriserede ved deres bogstavtro læsninger af de hellige skrifter, strenge fortolkning af Guds enhed og afstandtagen til det, de anser som illegitime innovationer i muslimers tro og praksis.

Utvik bidrager også med en vigtig diskussion af forskellige islamistiske gruppers syn på moderniteten. Han skelner her mellem *ikhwani* og *salafi*-tendenser. Førstnævnte forholder sig ifølge Utvik til moderniteten ved at understrege behovet for udvikling og reform for at den muslimske verden kan indhente vestens økonomiske og teknologiske forspring. I modsætning hertil står nutidens *salafi*-tendens for en mere konservativ tilgang, der fokuserer på reparation af det tabte.

En anden vigtig forskel blandt forskellige islamistiske grupper handler om deres syn på, hvordan man skal reformere de muslimske samfund. Skal man gøre dette via fredeligt arbejde for gradvise reformer (Utvik betegner dette som *islahi*-tilgang) – eller via en voldelig, revolutionær tilgang (Utvik betegner dette som en *jihadi*-tilgang)?

Baseret på disse to centrale forskelle når Utvik frem til en typologi for den sunni-muslimske islamisme, der således kan antage fire hovedformer: *islahi-ikhwani*, *jihadi-ikhwani*, *islahi-salafi* og *jihadi-salafi*. Utvik understreger at *jihadi-ikhwani* formen i praksis er stort set uden betydning i dag – og lægger i bogens resterende kapitler sit primære fokus på den første tendens, altså den strømning i islamismen, som inden for sunni-islam repræsenteres af det Muslimske Broderskab.

Utviks typologi er nyttig til at skabe overblik over mange og meget forskellige tendenser. Men som han også selv er inde på, er det svært at lave en så forenklet fremstilling. For eksempel er det jo i praksis ikke kun islamistiske bevægelser knyttet til eller inspireret af det Muslimske Broderskab, som er 'moderne' indstillede. Tunesiske *Ennahda* eller marokkanske *Al Adl wal Ihsan* er begge gode eksempler herpå. Det er ligeledes vigtigt at holde sig for øje, at *jihad*-begrebet jo langt fra henviser til vold. For flertallet af muslimer står *jihad* først og fremmest for en personlig anstrengelse for at leve sit liv som rettroende muslim – som Utvik også selv forklarer det fint tidligere i sin tekst. Endelig er det vigtigt at være opmærksom på, at kun et fåtal af de kategoriserede aktører selv vil nikke genkendende til for eksempel at være *islahi-ikhwani*, end-sige 'islamister'.

I praksis er fremstillingen af de forskellige tendenser, som leder frem til typologien også svagt forvirrende for læseren. Til trods for meget beundringsværdige forsøg på at kombinere overblik med nuance er fremstillingen på sine steder noget forvirrende, det gælder for eksempel i diskussionen af *ikhwani* vs. *salafi*-tendenserne, hvor det for eksempel ikke er helt klart, hvornår diskussionen handler om forholdet til modernitet eller til den ideelle politiske styreform.

Rimer islamisme på demokratisering og sekularisering?

Bogens anden del bibringer en nyttig empirisk rundrejse i islamismen. Efter en general fremstilling af islamismens udvikling og forskellige udviklinger i regionens mange forskellige lande gives en mere detaljeret beskrivelse af islamismen i Mellemøstens tre folkerigeste lande, nemlig Iran, Tyrkiet og Egypten. Dette valg er meget velbegrundet, ikke mindst da de tre lande repræsenterer tre meget forskellige historiske relationer mellem islam og politik, såvel som eksempler på befolkninger hvor flertallet tilhører Shia – henv. Sunni-Islam.

Endelig giver bogens tredje og afsluttende del en række vigtige tematiske diskussioner. Blandt andet giver Utvik en nuanceret fremstilling af mange islamisters pressede position og 'talen med to tunger' i spørgsmål

om relationerne mellem kønnene og kvindernes stilling. De skal på den ene side berolige et liberalt/sekulært publikum (såvel i deres egne lande som i Vesten) – mens de samtidig også er under stort pres for konservativt indstillede befolkningsgrupper, som ikke ønsker grundlæggende ændringer i forholdene mellem kønnene. Og her er islamisterne ikke mindst pressede af de stadig mere populære salafisters konservative udlægninger, som udgør et stærk konkurrenceparameter. Utvik angiver også kort, hvorledes kvinder *inden for* de islamistiske grupper og partier formentlig vil spille en vigtig fremtidig rolle. En lidt mere uddybet præsentation af deres potentialer havde været spændende, for eksempel i forbindelse med fremstillingen af udviklingen i Iran, hvorfra nogle af de vigtigste dynamikker er udgået.

Man savner som læser også et tematisk kapitel, som sammenfatter nogen af de stærke *globale* tendenser i islamismens udbredelse og dynamik, herunder ikke mindst dynamikker i Vesten og deres samspil med islamismens udvikling i Mellemøsten. Også de nye elektroniske medier og Tv-prædikanternes betydning ville have været interessante at inkludere, ikke mindst i relation til diskussionen af *salafismens* voksende popularitet. Samtidig ville flere referencer til centrale værker såsom Peter Mandavilles *Global Political Islam* her have været relevante.

I bogens afsluttende diskussioner træder Utvik for alvor selv frem med en række yderst tankevækkende diskussioner og refleksioner over svære spørgsmål såsom, hvordan man skal forstå sharia, hvorvidt islamisterne er demokrater eller om islamisering fører til sekularisering. Han slutter med en relativt optimistisk tone, idet han ser islamismen som et ikke bare broget og dynamisk fænomen, men også som en kraft, der ikke nødvendigvis står i modsætning til hverken sekularisering eller demokratisering. Her vil mange utvivlsomt være uenige og finde, at Utvik er for blåøjet eller unuanceret – men de har nu et rigtigt godt og både fagligt og sprogligt lettilgængeligt grundlag for at fortsætte diskussionen.

Utvik har begået en flot, pædagogisk og højest aktuel bog, som fortjener at blive en vigtig reference og lærebog for mange kommende generationer af studerende og bredere grupper af læsere, som ønsker at forstå og fortsætte diskussionen af islamismen, som alle spådomme om post-islamismens æra til trods forbliver et af de helt centrale fænomener i den politiske og religiøse udvikling i Mellemøsten.

Af Julie Pruzan-Jørgensen,

Ph.d. og projektforsker ved Dansk Institut for Internationale Studier (DIIS)

Poor Economics – fra store ideologier til en stille revolution mod fattigdom

Abhijit V. Banerjee og Esther Duflo, 2011

Poor Economics – A Radical Rethinking of the Way to Fight Global Poverty

Public Affairs, New York

303 sider, 216 kroner

Udviklingsøkonomien har igennem tiderne fremsat adskillige forslag til, hvordan fattigdom bedst bekæmpes i den tredje verden. Nogen har argumenteret for statsstyret industrialisering og big push politik; andre har været fortalere for mantraet om at stabilisere, privatisere og liberalisere sig ud af fattigdom, mens andre igen har set good governance eller velfærdsinvesteringer som mirakelkuren for de fattige lande. Lige så dominerende disse ideologier har været i perioder, lige så overbevisende er de senere blevet afvist på baggrund af den faktiske udvikling i global fattigdom. I lyset af dette er feltet i dag præget af teoretisk heterogenitet blandet med en pessimisme om, hvorvidt man overhovedet kan gøre en forskel for verdens fattige. Den seneste litteraturs fokus på historiske institutioner som forklaring på nutidens fattigdomsломmer bringer heller ikke håb om hurtig forandring.

Midt i dette kommer den nyudgivne bog, *Poor Economics*, som en forfriskende nytænkning. I bogen opfordrer de to forfattere, Abhijit Banerjee og Esther Duflo, os til at „tænke igen, igen“ (s. 1). Deres mission er at gøre op med det, de kalder de tre i'er: „ideology, ignorance and inertia“ (p.16). Netop i de store ideologiers manglende kendskab til den lokale realitet finder Banerjee og Duflo roden til ideologiernes fejlen. I stedet for de tre i'er opfordres udviklingsverdenen til at se på detaljerne, til at forstå de fattiges valg og til at eksperimentere. Som ordspillet i titlen indikerer, ser *Poor Economics* verden fra de fattiges synsvinkel og bryder samtidigt med flere antagelser i konventionel økonomisk forskning. Mens bogens interesse i det partikulære har været på dagsordenen et stykke tid, formår Banerjee og Duflo alligevel at frembringe nye, berigende indsigter fra fattiges hverdagsunivers.

Vejen til disse indsigter går ifølge Banerjee og Duflo via metoden randomiserede kontrolforsøg, kendt på engelsk som 'Randomized Controlled Trials'. Denne metode har de selv været med til at introducere i udviklingsøkonomi fra deres arbejde i Massachusetts Institute of Technology's 'Poverty Action Lab'. Forfatternes tiltro til metodens potentiale er så tydelig, at den metodiske diskussion fylder overraskende lidt i bogen. Logikken bag de randomiserede kontrolforsøg er dog relativt enkel. Inspireret af medicinske forsøg er formålet at teste

virksomheden af et konkret udviklingsprojekt – moskitonet mod malaria eller kondomer mod HIV – ved at afprøve interventionen på en tilfældigt udvalgt testgruppe, og senere sammenligne udfaldet med en kontrolgruppe. Hvis der kan observeres en markant forskel mellem test- og kontrolgruppen, antages det at skyldes interventionen. Med inputs fra over 300 randomiserede forsøg fra 49 lande hviler konklusionerne i *Poor Economics* på et omfattende empirisk grundlag, som desuden stilles til rådighed på hjemmesiden www.pooreconomics.com.

Ud af den randomiserende metode vokser en interesse i det specifikke. De store spørgsmål finder man ikke svar på i *Poor Economics*. I stedet præsenteres læseren for de mange dilemmaer i fattiges liv: Hvorfor vaccinerer fattige ikke deres børn, når de ved, at det hjælper? Hvorfor lærer børn i skolen ikke noget? Hvordan får man indiske lærere til at komme i skole og undervise? Er fattige mennesker virkelig små entreprenører, som fortalere for mikrofinansiering påstår? I bogen bliver læseren taget med på en jordomrejse for at finde testede svar på disse paradokser. Vi besøger blandt andet Oucha Mbarbk i Marokko, som siger, at hans familie 'sulter', men samtidigt har han investeret i et TV, parabol og DVD, fordi „Oh, fjernsyn er vigtigere end mad“ (s. 36). I Udaipur i Indien bliver et gratis tilbud om vacciner til børn overraskende kun brugt af 6 % af befolkningen, men stiger til 37 %, når mødre får 2 pund bønner for at møde op (s. 62). Igennem en mosaik af skæbneberetninger som disse ønsker Banerjee og Duflo at give et billede af de fattige ikke kun som passive bistanmodtagere, men som aktive individer, der træffer komplekse beslutninger hver dag. Beslutninger, der sjældent er forudsigelige. Tværtimod redefinerer *Poor Economics* det 'rationelle' individ med inspiration fra psykologiens verden og viser, hvordan fattige mennesker også er påvirkede af fristelser, misforståelser, følelser og lysten til overspringshandling. Disse menneskelige fejl ikke forskellige fra vores besvær med at overholde nytårsforsæt, men i en risikofyldt kontekst uden sociale sikkerhedsnet får de oftere fatale konsekvenser.

Poor Economics ser også ud over de små personlige valg til de store diskussioner i udviklingsverdenen. En af disse er spørgsmålet om, hvorvidt udviklingsbistand nyt-

ter. I den aktuelle debat finder vi ofte to modpoler, som i *Poor Economics* kaldes udbuds-wallah'ere og efterspørgsels-wallah'ere (wallah er indisk for sælger). Udbudswallah'erne repræsenteres blandt andet ved Jeffrey Sachs, som er fortaler for FN's 2015-mål samt forfatter bag bestselleren, 'The End of Poverty'. Udbuds-wallah'erne tror på, at et stort engangsskud af myggenet, skolebygninger, vacciner og udviklingsbistand kan hive folk ud af fattigdomsfælden. Modsat denne argumentation har vi efterspørgsels-wallah'erne som William Easterly ('The White Man's Burden'), der for nylig har fået selskab af Dambisa Moyo bag bogen 'Dead Aid'. Her går historien, at de fattige lande nok skal bygge skoler, købe myggenet og vacciner, hvis der er efterspørgsel efter det. Al anden indblanding i markedet vil fejle. Modsat denne polariserede debat, afviser Banerjee og Duflo den generelle diskussion om udviklingsbistand. I stedet fokuserer forfatterne på at måle effekten af konkrete udviklingsprojekter.

Og her finder de både gode og dårlige nyheder. Med de fattiges daglige valg som bevismateriale udfordrer *Poor Economics* kapitel efter kapitel de gængse tilgange til at tackle sult, sundhed, uddannelse, befolkningstilvækst, forsikring, mikrofinans, opsparing, entreprenørskab og institutioner. Hvert af disse emner får tilegnet et kapitel, hvor det systematisk bliver kritiseret med indsigterne fra de mangfoldige tests. Selv om testene er metodisk overbevisende, har Banerjee og Duflo i deres kritik en tendens til at negligere erfaringer, som udviklingsarbejdet muligvis allerede har gjort. I studiet af mikrofinansiering for eksempel vil Banerjee og Duflo udfordre idéen om mikrokreditens revolutionerende potentiale. De viser her, at selv om 50 % af de fattige i *Poor Economics'* datasæt har deres egen forretning (modsat 12 % i OECD), skyldes dette ikke fattiges særlige entreprenante egenskaber (s. 210). Fattiges virksomheder er derimod ofte små og løber kun lige rundt. Derudover vil de fattige hellere have et fast arbejde. Dette er interessante indsigter at få bekræftet, men er ikke en nyhed for mikrofinansorganisationerne.

Ligesom Banerjee og Duflo gerne vil udfordre den eksisterende praksis, vil de også gerne sætte nye, overraskende politikforslag på banen. Baseret på viden om fattiges valg foreslås nærende lækkerier i stedet for kedelige kosttilskud, lette læs-skriv-og-regn læseplaner i stedet for ambitiøs didaktik og piller mod orm i stedet for skolebyggeri. Institutioners rolle i kampen mod fattigdom står også centralt for de to forfattere. Men interessen er ikke i overordnede institutioner som demokrati, jordretigheder eller decentralisering, som ellers typisk fascinerer udviklingsøkonomer i dag (s. 242). I stedet foreslås små institutionelle incitamentsændringer, som kan få den korrupte politimand, den fraværende sygeplejerske eller den

usikre lærer til at leve op til sin embedsmandsfunktion til gavn for de fattige.

Er vi hermed kommet ud over ideologiernes tidsalder i udviklingsøkonomi? Ikke nødvendigvis. Man fristes til at spørge, om Banerjee og Duflo ikke blot er metode-wallah'ere med en ideologisk tro på deres metode. Og hvor fejlfri er den randomiserede forsøgsmetode overhovedet? Kritikere sigter mod alt fra det uetiske i at lave forsøg med fattiges liv til en skepsis over for metodens validitet. Mens randomiserede forsøgs klare styrke er den interne validitet, er den eksterne validitet mere problematisk. Fordi mikrofinanslån hjælper indere i Mumbai, har vi ikke absolut en model, der kan gentages i Mombasa, Kenya eller i Mexico City. Mod denne kritik gælder dog, at den voksende bevismængde og gentagende forsøg gradvis vil øge generaliserbarheden. Men dermed ikke sagt, at en opskalering af forsøgene til nationale indsatser er mulig med samme effekt. Giver vi en gruppe heldige fattige 1000 dollars i et forsøg, kan det være, at de bliver bedre stillet end den kontrolgruppe, som ikke fik pengene. Men udbreder vi forsøget til hele befolkningen, resulterer projektet blot i unyttig inflation. Denne kritik følges op af en advarsel fra økonomer som Ravallion og Easterly, som mener, at randomiserede forsøg ikke er velegnede til at adressere større samfundsmæssige spørgsmål om vækst, institutioner og makroøkonomi. I bund og grund ser de indsatsen som uambitiøs. Ifølge Banerjee og Duflo er denne kritik dog forfejlet, idet gradvise 'uambitiøse' skridt baseret på sund videnskab og empiriske tests alt andet lige er bedre end forkromede indsatser uden effekt (s.237).

På trods af den metodiske kritik er de randomiserede forsøg anset som et vigtigt nyt redskab i den akademiske verden såvel som i udviklingsorganisationers evalueringer. Som den første større samling af konklusioner fra randomiserede forsøg med udviklingsprojekter, forventes *Poor Economics* at få stor indflydelse på fremtidig udviklingsøkonomi og muligvis også i bredere sammenhænge. Tidligere i år blev bogen, til forfatternes store overraskelse, tildelt Financial Times' pris for 'bedste business-bog' og rygterne svirrer også om Esther Duflo som en kommende nobelprismodtager. Bogen er et gennemgribende opgør med de store ideologier. I stedet er fokus på detaljerne, på farverige skæbneberetninger fra hele verden, overraskende forsøgsresultater om de fattiges valg og kreative løsningsmodeller til fremtidige udviklingsprojekter. Dermed byder *Poor Economics* på en velkommen saltvandsindsprøjtning af optimisme og tro på de små skridt og den stille revolution mod fattigdom.

Af Julia Raavad

Cand. Scient. Pol. og master-studerende ved LSE.

Statsminister Anker Jørgensen

Thomas Thurah, 2011

Statsminister Anker Jørgensen

People's Press, København

626 sider, pris 349.

Få statsministre har som menneske været så lovprist som Anker Jørgensen, som med en afbrydelse på 14 måneder var Danmarks statsminister i de ti år fra 1972 til 1982. Efter almindelig statsministerstandard var han usædvanligt ligetil og folkelig. Ret åben og ærlig – også om sine svagheder og den usikkerhed, der kunne ramme ham, når de svære beslutninger skulle træffes. Han gjorde mange jævne vælgere tryk. Der blev aldrig tvivlet på hans gode vilje til at øve ret og skel. Med sin ligefremhed ramte han noget hos kortuddannede vælgere, som andre socialdemokrater med tiden har fået stadig sværere ved at nå. Han er den eneste statsminister, det føles naturligt at omtale ved fornavn.

Med 'Anker' i spidsen formåede Socialdemokratiet efter chokvalget i 1973 at gå fra 25,6 % af stemmerne til 38,3 % af stemmerne i 1979 (mens dette skrives har partiet lige fået en meningsmåling på det halve). Men få har som han også fået et eftermæle som en inkompetent og økonomisk uansvarlig statsminister. Det eftermæle forsømte borgerlige politikere og meningsdannere aldrig at fastholde. Hans efterfølger Poul Schlüter fremhævede ridderligt – og formentligt ærligt – Ankers menneskelige kvaliteter, men Schlüter fastholdt også ubarmhjertigt billedet af, at Anker havde været ved at køre Danmark 'i afgrunden'. Det bidrog til stemmemæssig tilbagegang for Socialdemokratiet. Ved valget i 1987 fik partiet 29,3% af stemmerne, og Anker måtte gå af som partiformand.

Forfatteren mag. art. Thomas Thurah, der ellers ikke er kendt for sine studier af politikere, har med en mopedreng af en bog forsøgt at nuancere de to billeder af Anker. Bogen ændrer ikke så meget på billedet af mennesket Anker. Den slår dog fast, at Anker også kunne være en fair, men hård og frem for alt udholdende forhandler. Ankers sejhed og stædighed er en del af forklaringen, at han holdt så længe. Det var egenskaber, som passede til fagbevægelsens relativt enkle interessekampe. Men hvor langt strakte de til komplicerede afvejninger af talrige hensyn, når staten skulle ledes?

Bogen efterlader ingen tvivl om, at det *var* kompliceret at regere staten Danmark i Ankers tid. Befolkningen var splittet efter afstemningen om EF-tilslutning i 1972. Ikke mindst var Socialdemokratiet splittet. Og så var der ellers serveret: Lavkonjunktur, oliekrise, Glistrup, Erhard Jakobsens Centrumdemokrater, jordskredsvalg, DKP's parlamentariske genkomst, ti partier i Folketinget mod

før fem, militante venstrefløjdsannelser, arbejdsløshed, inflation, en hård presse og ny oliekrise. Alt dette får Thurah med. I endnu højere grad får han med, at det socialdemokratiske parti og fagbevægelsen havde tilbagevendende konflikter. På overfladen kom det til syne i form af en brovtende LO-formand, Thomas Nielsen, der ikke blot omtalte Anker som 'lille lort', 'den lille Napoleon' og mere af samme skuffe. Det kom også så vidt, at Nielsen forlangte Ankers afgang. Ordsproget om, at hestene bides, når krybben er tom, kommer uundgåeligt frem på læserens mentale skærm.

Men Thurahs fortælling viser også, hvordan regering og folketingsgruppe hjemstøttes af dybe konflikter. Anker havde ganske vist støtte blandt jævne socialdemokrater og i vælgerbefolkningen. Men støtten i regering og folketingsgruppe måtte han hele tiden slås for. Der blev intrigeret, og der blev luret på at støde ham fra tronen, og kaffeklubber blev dannet i epidemisk omfang.

Thurahs fokus gør dog, at man ikke får sat den socialdemokratiske bevægelses problemer i et længere tidsperspektiv. Men de udsprang af, at bevægelsen i Staunings tid besluttede sig for at være statsbærende også selv om det måtte blive som mindretalsregering og/eller i koalitionsregeringer. Nu kan vi ellers se Ankers tid som en del af en længere historie fyldt med dilemmaer for bevægelsen, dilemmaer som efterhånden har svækket den stærkt og udhulet dens idégrundlag. Men Thurahs fortælling viser, at man skal passe på ikke at være bagklog, når det gælder den økonomiske politik i Ankers tid. Som i nullerne var det også i halvferdserne svært af forudse de økonomiske konjunkturer. At perioden med lavvækst blev så hårdnakket, som den blev, var der mange flere end Anker, der ikke forudså.

Bogen er det meget ambitiøse arbejde, man må forvente, når billedet af denne statsminister og hans tid skal tegnes mange år efter. Der er arbejdet grundigt med skriftlige kilder, og der er interviewet 70 personer. Hatten af for det store arbejde! Thurah har blandt andet sammenholdt de udgivne dele af Ankers dagbøger med de uudgivne. Det kommer der af og til oplysninger ud af, som kan betyde noget for særligt interesserede. Men det fører ikke til store sensationer. Derved bekræftes billedet af en ret ærlig Anker. Og hvis denne anmelder også skal være ærlig, så slap jeg gerne for at læse om Ankers

tanker om hans sikkert ikke særligt opsigtsvækkende seksualliv med sin elskede kone. Anker er et puritansk menneske, som også kan være sært uskyldig. Han var eksempelvis formentlig noget nær den eneste i landet, der ikke vidste, at daværende kulturminister Niels Mathiasen var bøsse.

Thurah spreder sig for meget over både at ville belyse personen Anker, hans udviklingshistorie og hans privatliv, samtidig med at han vil gå tæt på de politiske forhold i statsministertiden. Forfatteren udviser stor empati i sin tolkning af Ankers person, og Thurah skriver vældigt godt og levende mange steder. Men bogen føles alligevel langstrakt. Thurah dykker ned i for mange detaljer og bliver ofte omstændelig. Både når det gælder det private og konflikterne i den socialdemokratiske folketingsgruppe. Thurah formår ikke at hæve sig op over det store kildemateriale. Som tilmed oftest er skjult for læseren, for bogen mangler kildehenvisninger.

Thurah har nok anet, at bogen blev lidt langstrakt, for han har villet gøre bogen mere levende. Han skriver i historisk præsens. Det virker trættende på denne anmelder. Han har også brudt kronologien op, så vi ind imellem afsnit om statsministertiden får afsnit om Ankers barndom og ungdom. Det skulle måske gøre bogen mere afvekslende, men det virker forstyrrende. Bogen handler ifølge titlen faktisk om *statsministeren*.

Det havde været interessantere, om Thurah havde været et øje og givet mere end nuancer til vurderingen af statsministeren Anker. Statsministeren kunne have været givet en samlet vurdering, som kunne holdes op mod historikeren Søren Mørchs hårde bedømmelse, der lægger sig i forlængelse af den borgerlige presses opfattelse. Thurah har jo den fordel som iagttaget, at han ikke som Mørch er gift med en daværende minister, Ritt Bjerregaard, der kom i konflikt med Anker.

Ankers videnskabelige begrænsninger med hensyn til sprog, international politik og økonomi er ofte fastslået. Det er fint, at Thurah af og til rejser spørgsmålet om begrænsningerne nu også var så store. Ikke mindst med hensyn til økonomi, selv om Anker ikke kunne redegøre for, hvad 'bytteforholdet' var for noget. Men det havde også været interessant for politologer og historikere, om Thurah havde hæftet sig mere ved, at Anker ikke havde mange ideer om, hvordan regeringsarbejdet og centraladministrationen skulle organiseres. Som demokrat mente Anker, at alverdens problemer burde ordnes ved 'kammeratlige samtaler'. Thurah nævner ikke, at det førte til nedsættelsen af så mange regeringsudvalg, at det nok hæmmede regeringsarbejdet mere end det gavtede.

Mindre væsentlig er det, at Thurah ikke benævner folketingsvalg og folkeafstemninger forskelligt, og at hans begreber om, hvordan regeringsdannelse bør foregå, synes uklare. Men bedømmelsen af bogen må blive, at den på den ene side kan være god at læse for politologer og historikere. Bare ærgerligt at de må undvære noter – det forringer dens forskningsmæssige værdi. På den anden side har Thurah næppe fået gjort sin fortælling så levende, at han vil nå et stort publikum.

Det er ærgerligt ikke at kunne konkludere mere positivt, når bogen er et alt for sjældent eksempel blandt tidens mange bøger om politikere på, at forfatteren har gjort et kolossalt arbejde. Men det bør nu også fastslås, at bogen er uomgængelig, hvis man interesserer sig for periodens danske politik og især for dens regeringer. Blandt andet fordi Svend Thorsens og Tage Kaarstedts fremstillinger af de danske regeringers historie aldrig nåede længere end til 1972.

Af Tim Knudsen,

professor ved Institut for Statskundskab, KU.

Islam og muslimer i Danmark

Marianne Holm Pedersen & Mikkel Rytter, red., 2011

Islam og muslimer i Danmark. Religion, identitet og sikkerhed efter 11. september 2001

Museum Tusulanums Forlag, København.

325 sider, 248 kroner.

Bogen rummer 11 bidrag, der under temaerne *I: Sikkerhed og usikkerhed*, *II: Kategorier og kategorisering* samt *III: Forskellige måder at være muslim på* analyserer og diskuterer islam og muslimer i Danmark (og for Catharina Raudveres vedkommende: i Sverige). Mangfoldighed er en betegnelse, som på flere måder kan bruges til at indkredse bogens sigte og bidragenes karakter. For det første er en

samlet hensigt med bogen at udfordre unuancerede og endimensionelle opfattelser af islam og muslimer gennem at fokusere på forskellighed og variation; for det andet er bogens artikler skrevet fra forskellige faglige, teoretiske og metodiske positioner og endelig, for det tredje, er det tematiske fokus i artiklerne ligeledes mangfoldigt: Nogle bidrag sætter fokus på majoritetsperspektiver og -institu-

tioner, andre tager afsæt i minoriteternes positioner, sådan som de både søges udstukket af majoriteten og indtages, forhandles og undertiden afvises af minoriteterne; nogle bidrag fokuserer på Islam, andre på muslimer.

Som antydet af bogens undertitel indsættes 9/11 som den skelsættende begivenhed, der ordner antologien som en mangfoldighed med et fokuseret udgangspunkt: Hvordan har 9/11 udstukket dominerende diskurser om Islam og muslimer i Danmark, og på hvilken måde påvirker disse diskurser muslimske danskeres religiøse praksiser, identiteter og tilhørsforhold? Redaktørerne Marianne Holm Pedersen og Mikkel Rytter argumenterer i deres rammesættende indledning til antologien for, at 9/11 er en kritisk begivenhed (Veena Das 1996), der danner afsæt for en omvurdering af eksisterende kategorier og relationer og som derved reartikulerer betydning og åbner for nye handlingsrum, mens andre tilsvarende lykkes. Den mest fremtrædende ændring er en politisk og administrativ sikkerhedsliggørelse, som ifølge redaktørerne sætter sig stærke spor i dansk indvandrings- og integrationspolitik. Fra i 1960'erne og 70'erne at kunne kendetegnes som *laissez-faire* integration, i 80'erne og 90'erne som assimilation, sker der med 9/11 et skift over imod et fokus på kontrol og regulering af muslimer. Dette indebærer for det første, at indvandring og indvandrere betydningsmæssigt forskydes til at være centreret omkring Islam og muslimer og for det andet, at integration kobles til nationale og internationale sikkerhedsspørgsmål. Dette sidste kommer til udtryk både i den egentlige terror-relaterede lovgivning og –praksis, i reguleringer af indvandringsbestemmelser og integrationsforanstaltninger, og i den offentlige debat: den danske nationalstats sikkerheds/integrationsrespons.

De enkelte kapitler i bogen forholder sig ganske forskelligt til den ramme som udstikkes i indledningen. Eller, sagt på en anden måde: selvom ingen (heller ikke undertegnede) betvivler at 9/11 har haft voldsom betydning det sidste 10-år, så indfanges den mangfoldighed, som præsenteres i bogens 11 kapitler (heldigvis) ikke entydigt af 9/11. På den måde demonstreres det, at der (igen heldigvis) kan spørges til *om* eller måske snarere *i hvilket omfang, hvor og hvordan* begivenheden organiserer vor (dvs. muslimers såvel som ikke-muslimers) samtid. Redaktørerne henviser da også i indledningen til, at de forestillinger om den farlige islam, som mobiliseres i hyperpotens efter 9/11 har en længere historisk udviklingshorisont: bagtæppet er gamle og nye orientalistiske diskurser. Alligevel kan man spørge til hvordan de foranstaltninger, som i indledningen kobles til den danske sikkerheds/integrationsrespons efter 9/11, er udtryk for henholdsvis kontinuitet eller brud. Det forhold at muslimer og islam i den offentlige debat er blevet en semantisk tæthed, når det gælder betydningen af indvandrerbegrebet, kan fx an-

skues som 'grundigt forberedt' før 2001. Ét eksempel på dette er Ekstrabladet store kampagne om 'De Fremmede' fra 1997 (se Hervik 1999). Stramningerne af udlændingelovens bestemmelser om, hvem der kan få adgang til legalt ophold i Danmark, forekommer også at være en del af en lang kontinuitet, der går tilbage til anden halvdel af 1980'erne. Det sidste fremgår indirekte af Zachary Whytes interessante kapitel 'Asyl, insh'allah', hvor Whyte på baggrund af feltarbejde i et asylcenter foretaget i perioden 2001-2002 retter opmærksomheden mod, hvordan religion artikuleres i og omkring det danske asylsystem, og i særdeleshed fokuserer på relationen mellem religion og jura. Whyte påpeger, at der i perioden sker en række ændringer i lovgivning og praksis, som måske nok skal inddrage 9/11 som kontekst, men tilføjer: „hvor væsentlig en rolle angrebene spillede i den øgede sikkerhedsliggørelse af dansk – og europæisk – asylpolitik er et åbent spørgsmål“ (s. 117). Whyte peger i sin analyse på, at det ser ud til at være karakteristika ved asylsystemet, som skaber bestemte (binære) rammer indenfor hvilke religion kan anerkendes/ikke anerkendes som asylmotiv.

Tre af bogens kapitler har mere grundlæggende 9/11 som et organiserende udgangspunkt for analyse og fremstilling. Det gælder Ulrik Pram Gads glimrende analyse i: 'Muslimer som trussel. Identitet, sikkerhed og modforanstaltninger'. I dette kapitel undersøges regeringen Anders Fogh Rasmussens udspil og indlæg med fokus på fortællinger om integration og terrorbekæmpelse. I analysen spørger Gad til hvad det er, der er truet af muslimer, og hvilke modsvar til denne trussel, der sættes op af regeringen. Også Lene Kühles kapitel 'Radikalisering: ekstremisme eller vækkelse. En undersøgelse af aarhusianske muslimers holdninger' forholder sig mere grundlæggende til 'den kritiske begivenheds' konsekvenser. Kühnle dissekterer i kapitlet radikaliseringsbegrebet og de implicite antagelser, det hviler på. Hun viser, at en analyse, der benytter sig af dette begreb til at udpege, hvem der er ekstremister eller i fare for at blive radikaliserede, ikke evner at skelne mellem forholdsvis forskellige positioner blandt de interviewede muslimer. 9/11 er også afsættet for Jens Stensgaard Jakobsens meget informative analyse af foreningen Dialog Forums strategier for navigation i det offentlige rum i kapitlet 'Præmisser for dialog efter 11. september 2001. Gülen-bevægelsen i danske offentlige sfærer.' Jakobsen konkluderer blandt andet, at det var vanskeligt for Dialog Forums medlemmer at fremstå som legitime borgere i forbindelse med deres offentlige arrangementer, fordi denne position var bundet til en luthersk-protestantisk danskhed. Strategien blev derfor i stedet at fremstå som en ufarlig minoritet, hvilket dog samtidig var ensbetydende med en lukning af mulighe-

den for anerkendelse af de komplekse tilhørsforhold, som kendetegnede Dialog Forums medlemmer.

Det er ikke overraskende, at 9/11 som kritisk begivenhed er i forgrunden i disse tre kapitler, idet de alle beskæftiger sig med politiske diskurser og praksisser, der eksplicit relaterer sig hertil. For de øvrige otte kapitlers vedkommende er 9/11 og konsekvenserne heraf en mere eller mindre fremhævet kontekst for analyserne. Ud over Whytes allerede nævnte analyse af asylsystemet, rummer disse otte kapitler analyser af en række forskellige aspekter af muslimers tilværelse og tilstedeværelse i Danmark. Jørgen Bech Simonsen sætter scenen i det første kapitel ('Fortolkningen af islam i Danmark, Dialektikken mellem majoritet og minoritet') gennem en let flydende gennemgang af islams varierede historie i Danmark. Simonsen indleder det historiske rids med at pege på, at danske konvertitter – og ikke indvandrere – er de første, der praktiserer islam i Danmark. Denne tråd videreføres i et af bogens senere kapitler af Tina Gudrun Jensen, som på baggrund af mediefremstillinger diskuterer opfattelsen af nutidige danske konvertitter, og desuden (på baggrund af interview) tager fat i konvertitternes selvopfattelser. Jensen påpeger i artiklen, at 2/3 af konvertitterne er kvinder, men at antallet af mandlige konvertitter er stigende. Kønnede kroppe og synlig muslimsk andethed er på forskellige måder emnet for tre af antologiens kapitler. Signe Kjær Jørgensen fokuserer i 'Sharia og dødsstraf. Et indblik i komplekse troværdighedsbetingelser' på betingelserne for at opnå politisk troværdighed for tre politisk aktive muslimske kvinder. Muslimske kvinder er ligeledes emnet for Connie Carøe Christiansens analyse af strategisk selv fremstilling gennem valg af tøjstil baseret på interviews med offentligt kendte muslimske kvinder ('Islamisk mode og stilmæssige strategier'). Christiansen konkluderer, at kvinderne gennem deres tøjstil vælger at være og blive synlige i det offentlige rum – også selvom dette ikke altid modtages positivt. Iram Khawaja fremhæver i kapitlet 'Blikkene. Muslimskhedens synlighed, kropsliggørelse og forhandling', hvordan unge muslimer

ofte må udvikle strategier for forhandling af deres synlige Andethed. Ligesom i Christiansens kapitel inddrages køn og påklædning. Khawaja tolker dog de unges strategier mindre 'aktivistisk' end Christiansen (hvilket måske har at gøre med interviewpersonerne i de to undersøgelser), idet hun peger på, at der de unge længes efter at kunne passere ubemærket. Denne længsel er på forskellige måder indlejret i hovedparten af de unges strategier. Garbi Schmidts kapitel 'Nørrebro og 'det muslimske'. Omstridte fortællinger om byen og verden' griber fat et lidt andet sted, idet det er relationen mellem rumlige skalaer, som står centralt her. Schmidt analyserer bl.a. kampen om at repræsentere Nørrebro. Hun påpeger i den forbindelse, at Nørrebros historie bruges selektivt i relation til skabelsen af forskellige lokale såvel som nationale narrativer. Som nævnt falder Catharina Raudveres kapitel 'Foreninger, forbindelser og repræsentanter. Bosnisk-muslimsk menighedsliv i et sammenlignende svensk-dansk perspektiv' uden for det centrale fokus på Danmark. Artiklens afsæt er en bosnisk menighed i Malmø, men der trækkes tråde til forholdene i Danmark og det øvrige Norden – ligesom artiklen også vægter transnationale dimensioner.

Det samlende greb, som præsenteres i den redaktionelle indledning og i undertitlen, griber altså ikke den mangfoldighed, som præsenteres i antologiens bidrag. 9/11 som kritisk begivenhed, der udløser sikkerhedsliggørelse, ser i forlængelse heraf ud til at være mere relevant for analyser, som beskæftiger sig med temaer, der relaterer sig til politik end til fx analyser af hverdagsliv. Læser man bogen som et bidrag til belysning af konsekvenserne af 9/11, så holder den med andre ord ikke helt, hvad den lover. På den anden side kan bogen også læses som en aktuel samling af forskellige forskningsbidrag om temaet islam og muslimer i Danmark i dag, og læst på de præmisser, er der meget interessant at hente. Derfor giver jeg min anbefaling med på vejen.

Af Kirsten Hvenegård-Lassen,

Lektor ved Institut for Kultur og Identitet, RUC.

Abstracts

▶ ISLAMISTS IN A MORE OPEN POLITICAL SPACE: WHAT ROLE IN THE NEW MIDDLE EAST

Bjørn Olav Utvik

The political successes of Islamists following the Arab uprisings of 2011 makes understanding Islamism more important than ever. They have long been central to oppositional politics in the Arab world. Now they may well become a dominant factor in the emerging new regimes. A necessary starting point is to recognise that the Islamists played a pivotal role in the Arab spring from the start. Furthermore, to grasp the possible ways in which the Islamists may influence developments to come, research must turn away from essentialising their Islamic ideology and discover the contradictory impulses driving these complex and dynamic social movements.

▶ COPENHAGEN-CAIRO ON A ROUNDTRIP: A SECURITY THEORY MEETS THE REVOLUTION

Maja Touzari Janesdatter Greenwood & Ole Wæver

Though Securitization Theory has been applied to cases worldwide, it has been criticized for limited applicability to the non-western world. When, in 2010, Centre for Advanced Security Theory began a collaboration with Danish Egyptian Dialogue Institute and Al-Ahram Centre for Political and Strategic Studies in Cairo, Securitization theory was challenged on two levels: The theory was to both analyse and act politically in a Middle Eastern context, and then during the Arab Spring, the role of the entire Egyptian security sector was reevaluated. These unique circumstances prompted reflections on the use of non-traditional and traditional security concepts, how the Egyptian revolution could be understood through Securitization Theory, as well as what the experiences of this project will mean for further theory development. This article discusses these points in light of the Danish delegation's experiences.

▶ THE (UN)PREDICTABLE MIDDLE EAST: SOCIAL SCIENCE, POINT PREDICTIONS, AND PATTERN PREDICTIONS

Jørgen Møller

The so-called 'Arab Spring' or 'Arab uprisings' in 2011 took observers by surprise, thereby reinvigorating the criticism that political scientists are poor at prediction. In this article, it is argued that social science is incapable of predicting such events systematically. The argumentation is based on economist Friedrich Hayek's distinction between sciences that deals with simple and complex phenomena. The latter category, where the social sciences should be situated, are unable to make 'point predictions'. What social science can do is to make that which Hayek terms 'pattern predictions'. Based on established theories within the study of regime change, such pattern predictions are offered with respect to the longer-term consequences of the Arab uprisings.

▶ THE STUDY OF ARAB MEDIA AND THE CHALLENGE OF THE ARAB SPRING

Jakob Skovgaard-Petersen

Although dating back to the late 19th century, research in Arab media has been weak and marginal until the 1990s. Around that time, the deregulation and privatization of media, and the rise of pan-Arab satellite TV, had led to a dramatic increase in the quality and impact of the Arab media, locally, regionally and gradually even globally. Scholarship has taken up a number of themes – big and small media; local and regional public;

Saudization; translocal Islamic identity; TV-dramas as social comment, blogs – that were clearly visible in this new, invigorated media environment. Along with these themes, there has been an ongoing discussion about the democratic potential of the new, competitive media, and the events of 2011 will be seen as a confirmation of their political impact. This again raises questions as to the changes in Arab media that the political transformations will bring about.

REPOLITICIZATION AND POSTDEMOCRATIZATION: THE STUDY OF MIDDLE EAST POLITICS IN THE CONTEXT OF THE ARAB REVOLTS

Morten Valbjørn & Rasmus Alenius Boserup

A prominent theme in the current debate on the implications of the Arab Revolts revolves around the questions about whether we are witnessing the emergence of a truly new Middle East in a ‘transition to democracy’, or whether the region is still stuck in a ‘transition to nowhere’ similar to past decades. Based on a critique of both of these views, the article suggests that the Arab world should instead be perceived as being in a ‘transition to somewhere’ marked by a multi-level repoliticization. Against this background, we explore how this ‘return of politics’ in Arab societies is reflected above, below and beyond the level of the regime and how this can be grasped by an ‘upgraded’ version of the postdemocratization approach to Arab politics.

INFORMATION TIL BIDRAGSYDERE

Manuskripter modtages med glæde. Kontakt eventuelt redaktionen for at præsentere en synopsis over det planlagte bidrag.

POLITIK bringer tre former for bidrag.

1. Artikler på op til 6000 ord
2. Review-essays på op til 3000 ord.
3. Boganmeldelser på op til 1600 ord.

Artikler skal levere et fagligt og i bred forstand politisk relevant argument. De skal gøre det til en læser, der ikke nødvendigvis er inde i den specifikke og specialiserede akademiske debat. Alle artikler skal forsynes med korte overskrifter, der kan lede læseren igennem argumentet.

Review-essays skal behandle en række bøger, der bidrager til den samme debat eller det samme forskningsområde.

Boganmeldelser formidler, hvad en bogs fokus er, hvad dens grundlæggende argument er, hvad dens teoretiske approach er, og hvilket emne eller case den behandler. Derudover bør der leveres en kritisk evaluering af bogens argument.

Alle artikler og review-essays underkastes anonym refereebedømmelse. Bidrag må ikke have været publiceret tidligere.

Mængden af kvalificerede bidrag betyder, at redaktionen kan være tvunget til at udskyde eller returnere bidrag, selv efter de har passeret første refereegennemgang.

POLITIK optager artikler på dansk, svensk og norsk samt artikler på engelsk efter forudgående aftale med redaktionen. Redaktionen forbeholder sig ret til at redigere i det indsendte materiale.

Artikler i Tidsskriftet POLITIK registreres med abstracts i Worldwide Political Science Abstracts, International Political Science Abstracts og delvist i Sociological Abstracts.

DEADLINES OG UDGIVELSE

Artikelforslag sendes i wordformat via email til Christian F. Rostbøll (cr@ifs.ku.dk). Aftaler om review-essays og boganmeldelser indgås med Jacob Gerner Hariri (jgh@ifs.ku.dk).

POLITIK BRUGER HARVARD-SYSTEMET

Henvisninger skrives i teksten. Der angives efternavn, årstal og evt. sidetal. For eksempel således: "... (Bull 1977)" eller – hvor det er naturligt – med kun årstallet i parentes: "... Bull (1977)". Med sidetal bruges komma: "(Bull 1977, 87)". Litteraturlisten skrives således:

Bøger

Bull, H 1995 [1977], *The Anarchical Society: A study of Order in World Politics*, 2. edn., Macmillan, London.

Kapitler i bøger

Mitrany, D 1975, „Prospects og Integration: Federal or Functional?“, in AJR Groom & P Taylor (eds.), *Functionalism: theory and practice in international relations*, University of London Press, London.

Artikler

Smolar, A 1996, „From Opposition to Atomization“, *Journal of Democracy*, vol. 7, no. 1, pp. 263-77.

Taler m.m

Rasmussen, PN 1999 „Statsminister Poul Nyrup Rasmussens redegørelse ved Folketingets afslutningsdebat torsdag den 27. maj 1999“, *Statsministeriet*, København.

Bemærk de kantede parenteser omkring udgivelsesåret for originaludgaven. Dette bruges ved nyere udgaver samt ved oversættelser.

For yderligere information om Harvard-systemet, se www.utas.edu.au/library/assist/apps/Harvardssystem_08_IBO.pdf eller **Snooks & Co.** 2002, *Style Manual*, 6 edn., John Wiley & Sons, Milton, Qld.

Brug af Ibid og op.cit. bedes undgået. Dobbeltcitationstegn bruges kun om citater, andre steder anvendes enkeltcitationstegn. Der anvendes enkeltcitationstegn ved citater i citater.

Noter bedes skrevet i slutnoter nummereret med arabiske tal.